

Α.Τ.Ε.Ι. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΩ»**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ : ΔΙΑΚΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Α.Μ.(2003130)
ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:**

**Κος ΘΩΜΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
Κος ΤΣΕΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ**

ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 2009

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω πολλούς ανθρώπους που με βοήθησαν στην συλλογή των στοιχείων της εργασίας. Αρχικά τους εργαζομένους στο Δήμο Κω, στην Ένωση Ξενοδόχων Κω, στην Μαρίνα της Κω, στον Δημοτικό Οργανισμό Τουρισμού αλλά σε άλλους φορείς όπως η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. Επίσης, θα ήθελα να πω ένα ευχαριστώ τόσο στην οικογένειά μου όσο και στην υπεύθυνο καθηγήτή μου για την συμπαράστασή τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο τουρισμός αποτελεί «κοινωνικό φαινόμενο» και βασική συνιστώσα των αναζητήσεων του κόσμου για διαφυγή από την καθημερινότητα και ιδίως σήμερα που οι ρυθμοί ζωής είναι ιδιαίτερα αυξημένοι. Έτσι, η οποιαδήποτε προσπάθεια ανάπτυξης του φαινομένου της ζήτησης του τουριστικού προϊόντος είναι αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης της οικονομικής σημασίας του τουρισμού με κύριο επακόλουθο την πρόοδο των σύγχρονων κοινωνιών.

Ταυτόχρονα, ο τουρισμός, αποτελεί για τις οικονομίες, εθνικές ή τοπικές, μέγεθος σημαντικό, και για κάποιους τουριστικούς προορισμούς ίσως το κυριότερο. Η πτυχιακή εργασία με τίτλο «Τουρισμός και τοπική ανάπτυξη. Η περίπτωση του Δήμου Κω» θα αποτελέσει μια προσπάθεια ανάδειξης της συμβολής του τουρισμού στην τοπική κοινωνία που πραγματοποιείται στο Δήμο της Κω. Ειδικότερα για το Δήμο Κω, ο τουρισμός αποτελεί οικονομικό πόλο, ώστε οποιαδήποτε οικονομική ανάπτυξη ξεκινά από την τουριστική ανάπτυξη και καταλήγει στην τοπική ανάπτυξη.

Η εργασία θα διακρίνεται σε δύο μέρη την θεωρητική επισκόπηση αλλά και την ερευνητική. Στο πρώτο μέρος μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης θα παρατεθούν στοιχεία αναφορικά με την προσέγγιση του τουρισμού, το φαινόμενο του οποίου θα αναλυθεί διεξοδικά, στη συνέχεια θα αναδειχθεί η έννοια της τοπικής ανάπτυξης. Στο δεύτερο μέρος θα παρουσιαστεί ο Δήμος Κω, αναλύοντας στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντός του, των πολιτιστικών του χαρακτηριστικών αλλά και διαχρονικών απεικονίσεων του τουριστικού ενδιαφέροντος σε επίπεδο αφίξεων, διανυκτερεύσεων και δυναμικότητας των τουριστικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στους κόλπους του.

Τέλος, το ερευνητικό μέρος θα ολοκληρωθεί με την διεξαγωγή έρευνας με την χρήση ερωτηματολογίου σχετικό με το προς ανάλυση αντικείμενο μελέτης. Συγκεκριμένα, θα αναλυθούν τα αποτελέσματα της έρευνας, με αντικείμενο τις εκτιμήσεις των αντιπροσώπων των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, σχετικά την επίτευξη τοπικής ανάπτυξης μέσω του τουρισμού. Επίσης, θα αναδειχθούν συμπεράσματα και ένα σύνολο προτάσεων, ώστε να γίνει πραγματικότητα μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη της τοπικής περιοχής του Δήμου Κω, αναδεικνύοντας το συγκριτικό πλεονέκτημα που προσφέρει η μοναδικότητα της τουριστικής επιλογής, της Κω.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΜΕΡΟΣ Α	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	7
1.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	7
1.2 Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	9
1.3. Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΑ	12
1.4. ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	14
1.5. ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	15
1.6. ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	16
1.6.1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ	16
1.6.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ	17
1.6.3. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ	18
1.7. Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕΣΩ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	23
2.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	23
2.2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	24
2.3. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	31
2.3.1. ΣΚΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	31
2.4. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	33
2.5. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΩΣ ΤΕΛΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	36
2.5.1. ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΣΥΝΗΓΟΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	37
2.6. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	41
2.6.1. ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ – ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	41
2.6.2. ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	43
2.6.3. Ο ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΟΥΤΟΠΙΑ Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ;	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	48
3.1. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	48
3.2. ΤΥΠΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	49
3.2.1. ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΣ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	50
3.2.2. ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	51
3.2.3. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	52
3.2.4. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	53
3.2.5. ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	54
3.2.6. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΣ - ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	55
3.2.7. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	56
3.2.8. ΓΕΩΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	58
3.2.9. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ	58
3.2.10. ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΣ – ΘΕΡΙΝΟΣ	60

3.2.11. ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ – ΟΡΕΙΝΟΣ	61
3.3. Ο ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	66
4.1. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	66
4.2. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - Ε.Ο.Τ.	67
4.3. ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – Ε.Τ.Α.	68
4.4. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ – Ο.Τ.Ε.Κ.....	70
4.5. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΑΚΙΝΗΤΑ	71
4.6. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	72
4.7. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ Α.Ε.....	73
ΜΕΡΟΣ Β.....	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΚΩ	77
5.1. ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΚΩ.....	77
5.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	78
5.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	81
5.4. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩ.....	82
5.4.1. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ 2005-2008	85
5.4.2. ΑΦΙΞΕΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ 2004-2007.....	88
5.5. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΩ.....	93
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΩ.....	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΕΡΕΥΝΑ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΕΥΞΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΚΩ.....	103
7.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	103
7.1.1. ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	103
7.1.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	104
7.1.3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ	104
7.2. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	104
7.3. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	106
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι. ΦΟΡΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	128
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. ΔΕΙΓΜΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	131
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	133

ΜΕΡΟΣ Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός σήμερα αποτελεί μια οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα που κινείται σε τοπικό και διεθνές επίπεδο και για πολλές εθνικές οικονομίες η πρωταρχική παραγωγική διαδικασία που λειτουργεί σαν βασική πηγή εισοδήματος. Καλύπτει σχεδόν όλα τα εισοδηματικά στρώματα και προσπαθεί να ικανοποιήσει τη βασική πλέον ανάγκη του ανθρώπου που είναι η δυνατότητα αλλαγής περιβάλλοντος και τρόπου ζωής, για ένα χρονικό διάστημα, που σε ποιότητα και ποσότητα ποικίλλει ανάλογα με τη διάθεση και το μέγεθος της δαπάνης που έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει. Η κίνηση αυτή δημιουργεί πολλά γεγονότα θετικού ή αρνητικού προβληματισμού. Θετικά, όσον αφορά, τη δυνατότητα γνωριμίας με άλλες κοινωνικές ομάδες και αρνητικά όσον αφορά την απομάκρυνση για πολλούς από το μόνιμο περιβάλλον τους.

Τι εννοούμε όμως με τον όρο «Τουρισμός». Απάντηση θα δοθεί από την παράθεση μερικών εννοιολογικών προσεγγίσεων του όρου. Ειδικότερα:

- ❖ Τουρισμός, μας εξηγεί ο Ν. Αιγινήτης¹, καλείται η από χώρα σε χώρα, ή από τόπο σε τόπο μετάβαση ατόμων σε ομάδες ή μεμονωμένα, με σκοπό μικρή ή μεγάλη, όχι όμως μόνιμη, διαμονή, χωρίς άσκηση επαγγέλματος, για λόγους γενικά αναψυχής.
- ❖ Τουρισμός κατά τον Σ. Καλφιώτη², καλείται η από το γεωγραφικό περιβάλλον της μόνιμης διαμονής σε άλλο, πρόσκαιρη διακίνηση ατόμων σε ομάδες ή μεμονωμένα, που αποσκοπεί στη μη τέρψη ικανοποίηση ψυχικής επιθυμίας ή πνευματικής περιέργειας γενικά και που προκαλεί τη δημιουργία οικονομικών δραστηριοτήτων.
- ❖ Τουρισμός, σύμφωνα με τον De Meyer, καλείται το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και οι δραστηριότητες που προκύπτουν από αυτές, που προκαλούνται από την εξωτερικευση και την πραγματοποίηση του πόθου, που αδρανει σε διάφορο βαθμό και ένταση σε κάθε άτομο. Οπότε, ο πόθος είναι δυνατό να δημιουργήσει τις ευνοϊκές καταστάσεις του ελεύθερου χρόνου και της οικονομικής δυνατότητας που είναι απαραίτητα για την τουριστική μετακίνηση.

¹ Αιγινήτης Ν., *Τουριστική ψυχολογία*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1978

² Καλφιώτης Σ., *Τουριστικό μάρκετινγκ: βασικές αρχές*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1978

- ❖ Τουρισμός, σύμφωνα με την άποψη του Maggioti, είναι το σύνολο των σχέσεων και των γεγονότων που σχετίζονται με τη διαμονή των ξένων που ταξιδεύουν για αναψυχή, μόρφωση ή θεραπεία χωρίς κύριο σκοπό το κέρδος. Σχέσεις και γεγονότα αναφέρει ο Maggioti. Οι σχέσεις και τα γεγονότα αναφέρονται στη διαδικασία προετοιμασίας της τουριστικής μετακίνησης, αναφέρονται στη διάρκεια της παραμονής μόνο ή κατά την επάνοδο στο μόνιμο περιβάλλον, προφανώς, το κάθε τι που λαμβάνει χώρα από τη στιγμή της απόφασης μέχρι τη στιγμή της πραγματοποίησης της τουριστικής διαδικασίας.
- ❖ Τουρισμός, με την απόδοση της έννοιας από τον Schwihk, αποτελεί η κίνηση των ανθρώπων που εγκαταλείπουν προσωρινά τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους για λόγους που αφορούν το πνεύμα (εμπειρική μόρφωση από τις νέες παραστάσεις), το σώμα (ανάπαυση) ή το επάγγελμα (όχι άμεσα οικονομικά αποτελέσματα αλλά έμμεσα όπως συμμετοχή σε συνέδρια, σεμινάρια και εκθέσεις).
- ❖ Τουρισμός, πιστεύει ο De Magistri, την κίνηση ανθρώπων και πραγμάτων στην ξηρά, τη θάλασσα και τον αέρα. Ο ανθρώπινος πόθος για κίνηση για λόγους αναψυχής, μόρφωσης και υγείας, η αναζήτηση πάντοτε νέων συγκινήσεων για σωματική και ψυχική αναγέννηση.
- ❖ Τουρισμός, όπως αναφέρεται στο δίτομο του λεξικού Petite Larousse, είναι κάθε προσπάθεια για βελτίωση των ξενοδοχείων και την αύξηση του αριθμού τους, την ποιοτική βελτίωση και ποσοτική αύξηση των συγκοινωνιακών μέσων, τον εξωραϊσμό της χώρας, τη συστηματοποιημένη επίδειξη των διαφόρων προνομίων, φυσικών καλλονών, αξιοθέατων, ιστορικών και αρχαιολογικών χώρων, ιαματικών πηγών, καθώς και την ίδρυση και οργάνωση λουτροπόλεων ή θέρετρων. Διαφορετική έννοια από τις υπόλοιπες που αναφέρεται στη δημιουργία υποδομής, ανωδομής και προβολής μιας περιοχής. Δηλαδή, τη δημιουργία πόλων έλξης για να χαρακτηριστεί μια περιοχή ή χώρα σαν τουριστική.
- ❖ Τουρισμός, με τη γνώμη του Dr Stanislas Leszycki, αποτελεί η κίνηση στην οποία μετέχουν όσοι για ένα χρονικό διάστημα μένουν σε έναν τόπο. Είναι δε αυτοί ξένοι, των οποίων η διαμονή δεν έχει φιλοκερδή, ούτε υπηρεσιακό, ούτε στρατιωτικό χαρακτήρα. Στην έννοια αυτή τονίζεται ότι οι μετακινούμενοι για να θεωρηθούν ότι κάνουν τουρισμό δε θα πρέπει να έχουν οικονομικές απολαβές είτε σε επιχειρηματικό κέρδος, είτε με μισθό είτε οποιαδήποτε άλλη χρηματική αποζημίωση.

- ❖ Τουρισμός, δηλώνει ο Massimiliano Cardini, είναι μια σύνθετη έννοια που περιλαμβάνει κάθε μορφή ταξιδιού που γίνεται πεζοπορικά ή με τα ποικίλα μέσα μεταφοράς με σκοπό την υγεία, την αναψυχή ή τη μελέτη.
- ❖ Τέλος, τουρισμός, θεωρεί ο Hunziker, το σύνολο των σχέσεων και των γεγονότων που δημιουργούνται από τη διαμονή των αλλοδαπών αν αυτή δεν έχει σαν αιτία πρόσκαιρες ή μόνιμες κερδοφόρες ενέργειες.

Η πραγματοποίηση μιας τουριστικής μετακίνησης είναι σύνθετη έννοια, λόγω του ότι υπάρχουν σχέσεις και γεγονότα τα οποία δημιουργούνται κατά τη διαμονή και όχι μόνο. Τα παραπάνω δε συσχετίζονται μόνο από τη φυσική παρουσία του τουρίστα αλλά και με ότι προηγήθηκε της εκτέλεσης του ταξιδιού³.

1.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο άνθρωπος ταξιδεύει από την αρχαιότητα. Η ιστορία του τουρισμού ανέρχεται σε εκατοντάδες χρόνια και έχει περάσει από διάφορα στάδια μέχρι τη μετεξέλιξη του τουρισμού στη σημερινή του μορφή. Παρόλο που από τα αρχαία χρόνια έως σήμερα στηρίχτηκε στον ελεύθερο χρόνο και τη μετακίνηση, εντούτοις παρουσίασε διαχρονικά μια μορφολογική εξέλιξη και μια διευρυνόμενη χωρικά διάρθρωση.

Το ταξίδι για την εμπορία, για τον εμπλουτισμό των γνώσεων, για την πολιτισμική επικοινωνία και για την αναψυχή δεν είναι επινοήση της σύγχρονης εποχής. Ξεκίνησε στην Αρχαία Ελλάδα και στην Αρχαία Ρώμη, εκεί που ο ελεύθερος χρόνος απεικόνιζε την προέλευση και την τάξη των πολιτών που ήταν ελεύθεροι και οικονομικά εύποροι, απαλλαγμένοι από κάθε εξαναγκαστική απασχόληση. Ωστόσο, ήταν υποχρεωμένοι να ασχολούνται με τα κοινωνικά, ηθικά και πολιτικά ζητήματα που δημιουργούσε η εύρυθμη λειτουργία της πολιτείας. Η εργασία τότε ήταν αντίθετη στο πνεύμα της πολιτείας και του πολιτεύματος, ενώ ο ελεύθερος χρόνος συνδεόταν ουσιαστικά με τις ευγενείς απασχολήσεις και ήταν απόρροια μια πολιτικής σκέψης που όχι μόνο περιέγραφε, αλλά και οριοθετούσε το τι είναι ελευθερία και τι όχι. Όσοι διέθεταν ελεύθερο χρόνο, δηλαδή αυτοί που ανήκαν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε διαφόρων τύπων ταξιδιωτικές μετακινήσεις.

³ Κολτσιδόπουλος Γ. *Τουρισμός – Θεωρητική Προσέγγιση*, Εκδόσεις Έλλην, 2^η έκδοση, 2005, 13-17

Αναφορικά, παρατίθεται το παράδειγμα των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αρχαία Ελλάδα, την πρώτη οργανωμένη μορφή αθλητικού τουρισμού το 776 π.Χ., τις διεθνείς ταξιδιωτικές μετακινήσεις για λόγους αναψυχής των Ελλήνων και των Ρωμαίων στην Αίγυπτο, καθώς και τις εσωτερικές μετακινήσεις για να παρευρεθούν σε θεατρικές παραστάσεις, εορτές κ.λπ. Την περίοδο εκείνη μάλιστα, η φιλοξενία έχει την ισχύ νόμου.

Ο πρώτος καταγεγραμμένος διεθνής τουρίστας, ο γεωγράφος και ιστορικός Ηρόδοτος (480 – 421 π.Χ.), περιγράφει στις περιηγήσεις του γεωγραφικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των τόπων που επισκέπτεται και μπορεί να χαρακτηριστεί (σύμφωνα με την τουριστική τυπολογία του 19^{ου} αιώνα) ως μοντέλο τουρίστα. Αυτή είναι και η περίοδος που εμφανίζονται τα πρώτα κρατικά πανδοχεία, που παρέχουν δωρεάν τις υπηρεσίες τους στους ταξιδιώτες, καθώς και τα πρώτα πανδοχεία κερδοσκοπικής μορφής. Αρχικά, βρίσκονται αυτόνομα κατά μήκος των μεγάλων οδικών αξόνων, ενώ προς το τέλος της αρχαιότητας εμφανίζονται οι πρώτες τάσεις εμπορευματοποίησης των ταξιδιωτικών μετακινήσεων⁴.

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, δύο μορφές τουρισμού επικρατούν κατεξοχήν⁵:

- ❖ Ο πανεπιστημιακός τουρισμός, ο οποίος εμφανίζεται ιδιαίτερα ανεπτυγμένος γύρω από τα πανεπιστημιακά κέντρα της Ευρώπης, όπως το Παρίσι, το Μονπελιέ, η Οξφόρδη, το Κέιμπριτζ.
- ❖ Ο τουρισμός των μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων και εορτών, όπου στα τέλη του Μεσαίωνα, η ελβετική και η γερμανική ξενοδοχία έχει αποκτήσει μεγάλη φήμη, χάρη στην ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, ενώ στη Γαλλία η γαστρονομία συμβάλλει στην περαιτέρω εξειδίκευση του ξενοδοχειακού προϊόντος, συνδέοντας κατ' αυτό τον τρόπο την παραμονή με την ψυχαγωγία.

Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, ο τουρισμός εμπλουτίζεται με νέα κίνητρα. Οι άνθρωποι ταξιδεύουν με κύριο σκοπό την ευχαρίστηση ή την «διανοουμενίστικη περιέργεια». Αυτή είναι η περίοδος που εμφανίζονται και οι μεγάλοι εξερευνητές των θαλασσών, όπως ο Χριστόφορος Κολόμβος (1451-1506). Στα πλαίσια μάλιστα των εκπαιδευτικών μετακινήσεων των Άγγλων ευγενών, δημιουργούνται στη Γαλλία δύο ειδών περιηγήσεις: η «μικρή περιήγηση – *le petit tour*», που περιλάμβανε το Παρίσι και τη νοτιοδυτική Γαλλία και, η «μακρά περιήγηση – *le grand tour*», η οποία συμπεριλάμβανε τη Βουργουνδία, τη νότια και τη νοτιοανατολική Γαλλία.

Το 1800 χρησιμοποιείται για πρώτη φορά η λέξη «*tourist*» για να χαρακτηρίσει τα άτομα που συμμετείχαν στη «μακρά περιήγηση – *le grand tour*». Το 1811 πρωτοεμφανίζεται η λέξη

⁴ Tocquer G. – Zins M. *Marketing du Tourisme*, εκδόσεις Caetan Morin, Κεμπέκ, 1989, σελ. 41.

⁵ Sigaux G., *Histoire du Tourisme*, εκδόσεις Decouverte de la Science, Γενεύη, 1965, σελ.79.

«tourism», για να δηλώσει κατά επεξηγηματικό τρόπο την πρακτική του να ταξιδεύει κανείς από ευχαρίστηση. Μεταξύ του 1840 και του 1860, τα χαρακτηριστικά του τουρισμού και η κινητικότητα των τουριστών μεταβάλλονται με την ανακάλυψη και την εξάπλωση του σιδηροδρόμου, που υπήρξε και το πρώτο μέσο μαζικής μεταφοράς. Το 1839 εκδίδονται οι πρώτοι τουριστικοί οδηγοί του Beadecker, οι οποίοι αναφέρονται σε όλα εκείνα τα στοιχεία που αφορούν την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού στο Ρήνο (*Pour un voyage sur le Rhine*). Την ίδια σχεδόν περίοδο, ο J. Murray εκδίδει στην Αγγλία ένα εγχειρίδιο για ταξιδιώτες στην Ελβετία (*Handbook for travelers in Switzerland*). Το 1841 στην Αγγλία ο Thomas Cook οργανώνει το πρώτο ταξίδι με οδηγούς, ενώ το 1845 δημιουργεί στο Λεϊσέστερ το γραφείο ταξιδιών «*Thomas Cook & Son*», το οποίο στη συνέχεια θα ιδρύσει υποκαταστήματα σε 68 χώρες του κόσμου, και οργανώνει το πρώτο στην ιστορία τουριστικό ταξίδι στην Ευρώπη. Παράλληλα, μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, παρατηρείται μια χωρίς προηγούμενο ανάπτυξη των ξενοδοχείων πολυτελείας Grand Hotel της Ρώμης το 1893, Ritz του Παρισιού και Carlton του Λονδίνου το 1898.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το τουριστικό φαινόμενο μεταβάλλεται. Σ' αυτό συμβάλλουν λόγοι όπως η οικονομική συγκυρία της περιόδου 1905 – 1914, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος (1914 – 1918), όπου οι αριστοκράτες και οι μονάρχες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ουσιαστικά εξαφανίζονται, οι πληθωριστικές τάσεις, που αφανίζουν ολοκληρωτικά τους εισοδηματίες (*rentiers*) που αποτελούσαν την «τουριστική κοινωνία» (*tourist society*) του 19^{ου} αιώνα και η οικονομική κρίση του 1929, η οποία καταστρέφει οριστικά τον αριστοκρατικό τουρισμό του 19^{ου} αιώνα⁶.

Ο 20^{ος} αιώνας αποτελεί τη χρονική περίοδο – σταθμό για τη μεταγενέστερη εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου. Οι θεσμικές, οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές ανακατατάξεις που επιτελούνται στα πλαίσια της βιομηχανικής επανάστασης προσδιορίζουν όχι μόνο τη μελλοντική μορφολογία του τουρισμού, αλλά συμβάλλουν στην εμφάνιση των πρώτων τάσεων της μαζικοποίησης και της εμπορευματοποίησής του.

Για τον άνθρωπο της σύγχρονης κοινωνίας, τουλάχιστον των αναπτυγμένων κρατών, το ταξίδι με την σημερινή μαζικοποίηση του τουρισμού και τις εναλλακτικές προτάσεις των τελευταίων δεκαετιών για νέες μορφές τουριστικής ανάπτυξης και σχεδιασμού, έχει καταστεί ψυχική ανάγκη. Στις μέρες μας ο τουρισμός είναι μια ευρέως διαδεδομένη δραστηριότητα για τον αναπτυγμένο κόσμο, κυρίαρχη οικονομική δύναμη για πολλά αναπτυγμένα και αναπτυσσόμενα κράτη καθώς σηματοδοτεί σημαντικές προοπτικές για την ανάπτυξη πολλών

⁶ Boyer M., *Le Tourisme*, Εκδόσεις Seuil, Παρίσι, 1982, σελ. 147.

υποανάπτυκτων περιοχών. Τις τελευταίες δεκαετίες, η συνεχής αύξηση του βιοτικού επιπέδου των ατόμων, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και οι σημαντικές επιτεύξεις της τεχνολογίας, κυρίως στον τομέα των μεταφορών και των επικοινωνιών, έχουν αυξήσει δυναμικά τη ζήτηση για διακοπές και αναψυχή⁷.

1.3. Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΑ

Η λέξη τουρισμός προέρχεται από τη γαλλική λέξη «*tour*» και την αγγλική «*touring*» που σημαίνουν γύρος, περιήγηση. Και οι δύο λέξεις προέρχονται από τη λατινική λέξη «*toronus*». Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, πολλοί διεθνείς οργανισμοί και ειδικοί του τουρισμού επιδίωξαν να ορίσουν την έννοια του τουρίστα και του τουρισμού.

Αρχικά, η Διεθνής Ακαδημία του Τουρισμού (*Academie International du Tourisme*) θεωρεί ότι τουρισμός είναι το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και δραστηριοτήτων που προκύπτουν απ' αυτές. Αυτές υποκινούνται, σε διαφορετικό βαθμό και ένταση, από τον πόθο της απόδρασης που ενυπάρχει στα άτομα.

Ο J. Medecin αναφέρει ότι τουρισμός είναι μια δραστηριότητα ευκαιρίας, η οποία συνίσταται στο να παραμένει κάποιος μακριά από τον τόπο της μονίμου διαμονής του, για λόγους διασκέδασης, ανάπαυσης, εμπλουτισμού της εμπειρίας του, ανύψωσης του μορφωτικού του επιπέδου, από την παρουσία νέων μορφών της ανθρώπινης δράσης και από τις εικόνες μιας άγνωστης φύσης. Η έννοια της ευκαιρίας δίνει μια άλλη διάσταση στον ορισμό αυτό. Με την λέξη ευκαιρία εννοείται μια κατάσταση όπου όλοι οι παράγοντες είναι ευνοϊκοί για κάθε άτομο χωριστά, χρονικά διαφοροποιημένοι. Δηλαδή, για να γίνει ένα ταξίδι θα πρέπει να συντρέχουν ταυτόχρονα κάποιοι λόγοι που θα συνιστούν την ευκαιρία. Οι λόγοι αυτοί για την πραγματοποίηση του ταξιδιού δεν είναι άλλοι από την ταυτόχρονη ύπαρξη του ελεύθερου για διάθεση χρόνου και την οικονομικής δυνατότητας του ατόμου. Επομένως, ο χρόνος και το χρήμα, τα δύο Χ, είναι τα απαραίτητα και βασικά στοιχεία για να πραγματοποιήσει κάποιος κατ' αρχάς ένα τουριστικό ταξίδι. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι αρκετά αν δεν υπάρχει και η ανάλογη διάθεση για μετακίνηση. Άλλη διαφοροποίηση της έννοιας είναι ότι εμπεριέχει μια σειρά δραστηριοτήτων που ο ταξιδιώτης μπορεί να προγραμματίσει και να πραγματοποιήσει.

Μια επιστημονική προσέγγιση του τουρισμού, όπου η τουριστική παραγωγή τείνει να ικανοποιήσει τις τουριστικές ανάγκες, δόθηκε από τους Hunziker και Krapf, το 1942.

⁷ Ευσταθίου Π., *Αναψυχή και τουρισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004.

Σύμφωνα με αυτούς ο τουρισμός είναι το σύνολο των ενεργοποιημένων σχέσεων και γεγονότων κατά τη διάρκεια της μετακίνησης και παραμονής των ατόμων εκτός του τόπου της συνήθους κατοικίας τους, υπό τον περιορισμό ότι τόσο η μετακίνηση, όσο και η παραμονή τους δεν έχουν ως κίνητρο την άσκηση οποιασδήποτε κερδοσκοπικής δραστηριότητας⁸.

Ο τουρισμός με τη σύγχρονή του μορφή θα μπορούσε σε γενικές γραμμές να οριστεί σαν την πρόσκαιρη μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους σε έναν άλλον, εκτός αυτού, με αποκλειστικό σκοπό την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους, οι οποίες όμως δεν είναι πάντα ανάγκες ή επιθυμίες ξεκούρασης και αναψυχής, αλλά και η οργανωμένη προσπάθεια για την προσέλκυση, υποδοχή και καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση αυτών των ανθρώπων. Όπως μπορεί να διαπιστωθεί, ο γενικός αυτός ορισμός του τουρισμού περιλαμβάνει δύο σκέλη. Το πρώτο σκέλος, δηλαδή αυτό που αναφέρεται στην πρόσκαιρη βραχυχρόνια μετακίνηση ανθρώπων για τουριστικούς λόγους, αντιπροσωπεύει το «καταναλωτικό» μέρος του τουρισμού και ταυτίζεται με την τουριστική ζήτηση. Το δεύτερο σκέλος του τουρισμού, δηλαδή αυτό που αναφέρεται στην υποδοχή και στην εξυπηρέτηση των ανθρώπων που μετακινούνται πρόσκαιρα για τουριστικούς σκοπούς, αντιπροσωπεύει το καθαρά «παραγωγικό» μέρος του τουρισμού και ταυτίζεται, όπως είναι φυσικό, με την τουριστική προσφορά.

Τον Αύγουστο του 1963, η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τον τουρισμό και τα διεθνή ταξίδια, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη, όρισε ως «επισκέπτη» κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη χώρα, διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του, για οποιονδήποτε άλλο λόγο, εκτός από εκείνον της άσκηση αμειβόμενου επαγγέλματος. Ο ορισμός καλύπτει δύο κατηγορίες επισκεπτών, τους τουρίστες και τους εκδρομείς. Οι δύο αυτές κατηγορίες επισκεπτών ορίζονται:

- ❖ Τουρίστες, θεωρούνται οι προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων υπερβαίνει τις 24 ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα. Τα κίνητρα τους μπορεί να είναι διακοπές, ανάπαυση, υγεία, θεραπεία, σπουδές και σπορ ή επαγγελματικές υποθέσεις, οικογενειακοί λόγοι ή συνέδρια.
- ❖ Εκδρομείς, χαρακτηρίζονται οι προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων δεν υπερβαίνει τις 24 ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα.

⁸Hunziker W., Kraft K., *Allgemeine Fremdenverkehrslehre*, Zurich, 1942, στο: Ηγουμενάκης Ν., *Τουριστικό μάρκετινγκ*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1999

Στις επόμενες Συνδιασκέψεις οι ειδικοί επιστήμονες της Επιτροπής Στατιστικής των Ηνωμένων Εθνών επιβεβαιώνουν την ισχύ του ορισμού της Συνδιάσκεψης της Ρώμης του 1963, που θεωρείται και η πιο επεξεργασμένη⁹.

1.4. ΒΑΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στη ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού συνέδραμαν πολλοί παράγοντες, από τους οποίους, ως βασικοί, θα μπορούσαν να επισημανθούν¹⁰:

- ❖ Η τεχνολογική εξέλιξη. Η τεχνολογική εξέλιξη που σημειώθηκε μετά το Β Παγκόσμιο Πόλεμο επηρέασε θετικά την τουριστική ανάπτυξη. Ιδιαίτερα οι εξελίξεις στα μέσα μεταφοράς (σιδηρόδρομος, αεροσκάφος, πλοίο) μείωσαν τον χρόνο και την απόσταση και κατέστησαν δυνατή την πρόσβαση σε απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη. Επίσης κατέστησαν τον τουρισμό μαζικό και διεθνή. Η ανάπτυξη και διάδοση των συστημάτων τηλεπικοινωνίας διευκόλυνε τη διεθνοποίηση του τουρισμού.
- ❖ Η κατάκτηση του ελεύθερου χρόνου. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στις ανεπτυγμένες χώρες, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, οι διεκδικήσεις των εργαζομένων είχαν ως αποτέλεσμα να συμβούν σπουδαίες αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις. Μετά τη θεσμοθέτηση των διακοπών για τους εργαζομένους ακολούθησε η κατάκτηση του ελεύθερου χρόνου και η αναγνώριση του ως δικαιώματος. Το δικαίωμα της αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, το δικαίωμα για διακοπές, αναγνωρίζεται ως φυσική συνέπεια του δικαιώματος για εργασία.
- ❖ Η πολυδιάστατη σημασία του τουρισμού. Τα κράτη αντελήφθησαν τη μεγάλη σημασία που έχει ο τουρισμός για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των λαών.
- ❖ Ο σύγχρονος τρόπος ζωής. Στα μεγάλα αστικά κέντρα ο άνθρωπος δέχεται κοινωνικές και ψυχολογικές επιβαρύνσεις λόγω της αστικοποίησης, της ηχορύπανσης, της ρύπανσης του περιβάλλοντος, της εγκληματικότητας και γενικά λόγω των αρνητικών συνεπειών της βιομηχανικής ανάπτυξης. Ο κάτοικος των σύγχρονων πόλεων ζει σε ένα διαρκώς υποβαθμισμένο ποιοτικά περιβάλλον και αναζητά διέξοδο στα τουριστικά ταξίδια.

⁹ Βαρβαρέσος Στέλιος, *Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές – Η ελληνική πραγματικότητα*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα, 2000.

¹⁰ Μυλωνόπουλος Δ., *Η τρομοκρατική απειλή στην αερομεταφορά ως παράγων της τουριστικής ανάπτυξης*, Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση, τεύχος 1, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 2003.

1.5. ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Κύριο χαρακτηριστικό του τουρισμού είναι αναμφίβολα η δυναμική με την οποία αναπτύσσεται. Άλλο χαρακτηριστικό του είναι ότι η ανάπτυξη του επιτεύχθηκε ουσιαστικά μετά το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου. Ο μαζικός τουρισμός σαν αναγνωρίσιμο οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο, άρχισε να γίνεται εμφανή προς το τέλος της δεκαετίας του 1950. Από τότε μέχρι σήμερα η ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας συνεχίζεται, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές που συμβαίνουν στις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας.

Ο τουρισμός, σαν κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, αναμφίβολα αποτελεί σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης. Η διεθνής πρακτική έχει αποδείξει ότι για πολλές χώρες και ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες, ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια από τις κύριες συναλλαγματοφόρες πηγές τους. Εκτός αυτού, μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Πέρα όμως από αυτά, ο τουρισμός μπορεί να είναι και σημαντικός εργοδότης, αφού χάρη σε αυτόν απασχολούνται, έστω και εποχιακά, πολλοί άνεργοι, αλλά και υποαπασχολούμενοι σε αγροτικές περιοχές της περιφέρειας, εκεί που άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, όπως η βιομηχανία, αδυνατούν να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας. Εκτός όμως από θέσεις εργασίας, ο τουρισμός δημιουργεί και έσοδα για τους πληθυσμούς των περιοχών όπου αναπτύσσεται και εξασφαλίζει πρόσθετα εισοδήματα, ενώ παράλληλα συμβάλλει στον περιορισμό του ανοίγματος της ψαλίδας που υπάρχει ανάμεσα στα εισοδήματα των κατοίκων των αστικών κέντρων και της περιφέρειας.

Οι θετικές επιδράσεις του τουρισμού σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο γίνονται αισθητές μόνο εφόσον η ανάπτυξη ή μεγέθυνση του πραγματοποιείται ορθολογιστικά, προγραμματισμένα, με συνεχή και λεπτομερειακό έλεγχο, σε κάθε μια από τις αναπτυξιακές φάσεις, ειδικότερα δε όταν αυτή συνοδεύεται από μια παράλληλη προσπάθεια ανάπτυξης ή μεγέθυνσης του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας. Η αποδοτικότητα του τουρισμού, σαν τμήματος του παραγωγικού μηχανισμού μιας οικονομίας, πρέπει να αξιολογείται όχι μόνο με κριτήρια επίτευξης στόχων σε βραχυχρόνιο ορίζοντα μέσα στο στενό πλαίσιο του κλάδου της τουριστικής οικονομίας, αλλά και με μακροχρόνιες προοπτικές ουσιαστικής συμβολής του στην επίτευξη των γενικότερων οικονομικών και κοινωνικών στόχων ενός προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας¹¹.

¹¹ Λαλούμης Δ., Ρούπας Β., *Διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων*, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 1998, σελ. 33

1.6. ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.6.1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού είναι οι εξής^{12, 13}:

- ❖ Εισροή συναλλαγματικών εσόδων στις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας. Οι πληρωμές που γίνονται σε μια χώρα υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών από τα άτομα που την επισκέπτονται για τουριστικούς σκοπούς καταγράφονται σαν τουριστικό συνάλλαγμα. Παρότι για τις ευρωπαϊκές χώρες, η έλευση του ευρώ έχει σχεδόν εκμηδενίσει την εισροή συναλλάγματος, εντούτοις έχει ιδιαίτερη σημασία για τις αναπτυσσόμενες χώρες, τα εθνικά νομίσματα των οποίων δεν είναι ισχυρά.
- ❖ Συμβολή στη διαμόρφωση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Α.Ε.Π.). Η συμβολή του τουρισμού στη διαμόρφωση του Α.Ε.Π. μιας χώρας υπολογίζεται με την αποτίμηση των δαπανών σε τρέχουσες τιμές που πραγματοποιούν οι τουρίστες, τόσο για εσωτερικό όσο και για διεθνή τουρισμό, και αφού στη συνέχεια αφαιρεθούν τα αγαθά και οι υπηρεσίες που αγοράστηκαν από τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.
- ❖ Επιδράσεις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Οι θετικές επιπτώσεις της τουριστικής δαπάνης έχουν παροτρύνει πολλά αναπτυσσόμενα και υπανάπτυκτα κράτη, να προωθήσουν τον τουρισμό σε μια προσπάθεια αύξησης των συναλλαγματικών τους εισροών και βελτίωσης του ισοζυγίου πληρωμών. Ο τουρισμός μέσω των συναλλαγματικών του εσόδων δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την κάλυψη των εμπορικών ελλειμμάτων από τη συνεχώς αυξανόμενη τάση για την αγορά εισαγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.
- ❖ Δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης. Ο τουρισμός είναι τομέας έντασης εργασίας. Λόγω του εποχικού χαρακτήρα επηρεάζει το χαρακτήρα της απασχόλησης, η οποία είναι εποχική, ανειδίκευτη και περιστασιακή ή με την μορφή αυτοαπαπασχόλησης. Μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε:
 - i. Άμεση: να αφορά θέσεις εργασίας σε μονάδες της ίδιας της τουριστικής βιομηχανίας.

¹² Ηγουμενάκης Ν., *Τουριστική Πολιτική*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1997, σελ. 214 – 216.

¹³ Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., *Εισαγωγή στον Τουρισμό*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1998, 214-221.

- ii. Έμμεση: να προκύπτει από δραστηριότητες της τουριστικής προσφοράς, δηλαδή να αφορά θέσεις που δημιουργούνται σε άλλους κλάδους παραγωγικής δραστηριότητας, πέρα από τον τουριστικό.
 - iii. Επαγωγική: να προκύπτει από τις επιδράσεις του πολλαπλασιαστή τουριστικού εισοδήματος, καθώς οι ντόπιοι κάτοικοι ξαναξοδεύουν τα χρήματα που κέρδισαν και δημιουργούν ζήτηση προϊόντων.
- ❖ Περιφερειακή ανάπτυξη. Η ανάπτυξη του τουρισμού αυξάνει τα εισοδήματα, την απασχόληση, τις επενδύσεις και διευρύνει την βάση της παραγωγικής οικονομίας, με αποτέλεσμα να σταματά η μετανάστευση και να βελτιώνεται το επίπεδο και η ποιότητα ζωής. Ειδικότερα σε περιοχές με πλούσιους τουριστικούς πόρους, η ανάπτυξη είναι εξαιρετικά δυναμική σε ετήσιους ρυθμούς.
 - ❖ Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία. Δημιουργούνται θετικές επιδράσεις σε πολλούς κλάδους, όπως η βιομηχανία και η βιοτεχνία, οι κατασκευές, οι υπηρεσίες μεταφορών και το εμπόριο.
 - ❖ Φορολογικά έσοδα για το κράτος. Οι επενδύσεις δημιουργούν νέες επιχειρήσεις με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα φορολογικά έσοδα του κράτους.
 - ❖ Πληθωρισμός και αύξηση των τιμών της γης. Ο τουρισμός αυξάνει το κόστος ζωής σε τοπικό επίπεδο όπου η ανάπτυξη του είναι μαζική και οργανωμένη. Υπάρχει μάλιστα και υπερβολική αύξηση στις τιμές της γης, γεγονός που συσχετίζεται με την γενικότερη τάση για χωρική επέκταση των δραστηριοτήτων.

1.6.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι κοινωνικές αλλαγές που επιφέρει ο τουρισμός γενικά στα ήθη και στα έθιμα, στην οικογένεια, στην εργασία (είδος εργασίας, θέσεις εργασίας, στην οργανωτική – διοικητική δομή, λ.χ. συσπείρωση ντόπιων παραγόντων), στην ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών αλλά και στην τοπική οικονομία (αλλαγές στις κοινωνικές και οικονομικές τάξεις).

Επίσης, οι κοινωνικές ανακατατάξεις μπορούν να έχουν πολλές μορφές, όπως:

- ❖ Δημιουργούνται αλλαγές στο πεδίο της εκπαίδευσης (αύξηση εκμάθησης ξένων γλωσσών).
- ❖ Η σχέση μεταξύ ατόμου και εκκλησίας διαταράσσεται.
- ❖ Ο θεσμός του γάμου είναι πιθανό να δεχθεί αρνητική επίδραση.

- ❖ Τα κοινωνικά στερεότυπα αλλάζουν λόγω της επικοινωνιακής διεργασίας του τουρισμού.
- ❖ Διαφοροποιείται η ζήτηση και συνεπακόλουθα η προσφορά στην αγορά εργασίας.

Επίσης, η ηθική συμπεριφορά του ατόμου μεταλλάσσεται. Για παράδειγμα η εγκληματικότητα, ιδιαίτερα σε μαζικούς τουριστικούς προορισμούς, οι επισκέπτες είναι πιθανό να γίνουν θύματα κακοποιών, αντί του ντόπιου πληθυσμού. Ακόμη, ο αλκοολισμός. Τα καταστήματα που προσφέρουν αλκοολούχα ποτά στους τουρίστες αυξάνουν τις ευκαιρίες για την κατανάλωση αλκοόλ από τους ντόπιους κατοίκους, οι ναρκωτικές ουσίες που αποτελούν πόλο έλξης για άτομα που επισκέπτονται τουριστικούς προορισμούς που είναι διάσημοι για την ελεύθερη εμπορία και κατανάλωση ναρκωτικών ουσιών. Τέλος, ο τζόγος, η δημιουργία καζίνων και επιχειρήσεων τυχερών παιχνιδιών, ενώ δημιουργεί θέσεις εργασίας και αύξηση στις πληρότητες των ξενοδοχείων, συντελεί στην αύξηση των κλοπών, της βίας, του αλκοολισμού και της εγκληματικότητας.

Επίσης, η επίδραση του τουρισμού στον πολιτισμό είναι σημαντική καθώς:

- ❖ Ο πολιτισμός μετατρέπεται σε εμπόρευμα,
- ❖ Ευαισθητοποιώντας τους πολίτες,
- ❖ Αξιοποιώντας τα ιστορικά μνημεία και τους χώρους πολιτισμού,
- ❖ Διοργανώνοντας πολιτιστικά προγράμματα (τοπικά, εθνικά, ή διακρατικά),
- ❖ Δημιουργώντας φθορές σε αρχαιολογικούς, θρησκευτικούς χώρους, καθώς και σε μνημεία.

Αλλά όμως η επίδραση της διαπολιτιστικής επικοινωνίας ίσως δημιουργήσει κάποια προβλήματα όπως η αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων, η έντονη πολιτιστική διάχυση, η ξενομανία και οι γλωσσολογικές επιδράσεις, θετικές (εκμάθηση ξένων γλωσσών), ή αρνητικές (χρησιμοποίηση ξένων λέξεων στην τοπική γλώσσα)¹⁴.

1.6.3. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι επιδράσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον είναι πολλές. Κατά τη μετακίνηση του τουρίστα και κατά τη διάρκεια της διαμονής του ο βαθμός των περιβαλλοντολογικών επιπτώσεων εξαρτάται κατά ένα μέρος και από το μέσο μεταφοράς που χρησιμοποιεί ο κάθε τουρίστας. Πολλές φορές, ο ανεφοδιασμός του νερού και της ηλεκτρικής ενέργειας στις

¹⁴ Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., ο.π., 1998, 214-221.

κατοικημένες περιοχές μπορεί να μειωθεί, λόγω της υψηλής τουριστικής κατανάλωσης, και έτσι δημιουργούνται αρνητικά συναισθήματα και μερικές φορές συγκρούσεις από τους ντόπιους κατοίκους. Ακόμη, η κατασκευή έργων υποδομής για τους τουρίστες μπορεί να επιδράσει και αρνητικά, εάν οδηγήσει στην καταστροφή δασών, ή περιοχών φυσικού κάλλους. Επίσης, σημαντική είναι η μόλυνση και η ρύπανση των υδάτων, η ρύπανση της θάλασσας που είναι ένας από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες που επηρεάζουν την τουριστική ζήτηση, αλλά και η αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων μπορεί να μεταβάλλει και να καταστρέψει την οικολογική ισορροπία μιας περιοχής. Ως αποτέλεσμα της ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης η χλωρίδα και η πανίδα μιας περιοχής μπορεί να μειωθεί ή ακόμη και να εξαφανιστεί.

Βέβαια πολλές είναι οι επιδράσεις και στο ανθρωπογενές περιβάλλον. Στις θετικές επιπτώσεις συγκαταλέγονται οι καλύτερες δυνατότητες αναψυχής και ψυχαγωγίας, οι μεγαλύτερες δυνατότητες για την αγορά καταναλωτικών αγαθών, η καλύτερη περίθαλψη, η μεγαλύτερη προσοχή στην προστασία ιστορικών μνημείων και η βελτίωση των συστημάτων επικοινωνίας και των μέσων μεταφοράς. Αλλά στις αρνητικές επιπτώσεις απαριθμούνται η οπτική ακαλαισθησία η οποία οδηγεί η ζήτηση οικοπέδων για την κατασκευή ξενοδοχείων, συγκροτημάτων αναψυχής και τουριστικής υποδομής, τα συστήματα ύδρευσης και συγκομιδής λυμάτων, καθώς και το οδικό δίκτυο αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τη συχνά αυξημένη ζήτηση των τουριστών, η αδυναμία πρόσβασης των ντόπιων κατοίκων σε ορισμένες περιοχές, λόγω της τουριστικής ανάπτυξης, όπως στις ακτές πολλών ξενοδοχείων που έχει εμποδιστεί η πρόσβαση και επιτρέπεται μόνο στους πελάτες τους και επιπλέον προκαλείται έλλειψη στον σχεδιασμό χρήσης της γης και στην υποδομή, αυθαίρετη δόμηση και ανεπαρκής διαχείριση των απορριμμάτων¹⁵.

1.7. Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Ο τουρισμός είναι ένα καθαρά οικονομικό φαινόμενο, το οποίο αφορά τους τουρίστες, που είναι άτομα ελεύθερα και με οικονομική υπόσταση. Άτομα δηλαδή που είτε από ανελεύθερα καθεστάτα είτε από οικονομική ανέχεια είναι εξαναγκασμένα να παραμένουν προσηλωμένα σε μια περιοχή, δεν μετέχουν στο τουριστικό φαινόμενο. Επίσης άτομα που είναι εξαναγκασμένα να μετακινηθούν, από οικονομικούς ή πολιτικούς παράγοντες, όπως δηλαδή οι

¹⁵ Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., ο.π., 1998, 267-277.

οικονομικοί πρόσφυγες και οι πολιτικοί πρόσφυγες, δεν θεωρούνται ότι μετέχουν στο φαινόμενο του τουρισμού. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι αυτοί που μετέχουν στο τουριστικό φαινόμενο είναι μετακινούμενοι με τη δική τους θέληση και με αυτόνομη οικονομική υπόσταση.

Όσον δε αφορά τους παροχείς των τουριστικών υπηρεσιών είναι εμπλεκόμενοι με ζητήματα οικονομικά, είτε άμεσα, ως τουριστικοί επιχειρηματίες κάθε μορφής (παροχείς καταλυμάτων, υπηρεσιών μεταφορών, εστίασης, διασκέδασης, διευκολύνσεων, πρακτορεύσεων, οργάνωσης κ.λπ.) είτε έμμεσα, σχετιζόμενοι με το φαινόμενο του τουρισμού μέσα από το οικονομικό κύκλωμα (π.χ. κάθε μορφής προμηθευτές κάθε είδους τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς και κάθε ειδικότητας, απασχολούμενοι, στο ευρύτερο τουριστικό κύκλωμα). Ο τουρισμός είναι καθαρά οικονομικό φαινόμενο τεράστιας εμβέλειας και μεγέθους απ' όλες του τις πλευρές και σε όλες του τις διαστάσεις, και αναπτύσσεται σε όλο τον κόσμο, όπου υπάρχει κοινωνική ελευθερία. Παράλληλα περικλείει και ορισμένες φιλοσοφικές - πολιτιστικές αξίες των καιρών, όπως μια στροφή προς την προστασία του περιβάλλοντος και την προαγωγή μορφών ήπιου τουρισμού όπου αυτό είναι ακόμη εφικτό.

Σημαντικό είναι να ειπωθεί ότι παρατηρείται μια σαφής και συνεχής γεωγραφική επέκταση και ανάπτυξη των περιοχών που ασχολούνται με τον τουρισμό, σε όλο τον πλανήτη. Και όπως φαίνεται οι νέοι τουριστικοί προορισμοί αυξάνουν το μέγεθος της τουριστικής βιομηχανίας τους με ρυθμούς πολλαπλάσιους από τους κλασσικούς προορισμούς, ή τα παγκόσμια τουριστικά σταυροδρόμια. Και βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι με όλα τα πωγουρίσματα από πολέμους, ταραχές και τρομοκρατικά επεισόδια, υπάρχει παγκοσμίως μια σαφής αυξητική τάση στον παγκόσμιο τουρισμό, με όποια μέθοδο και αν μετρηθεί (αριθμό αφίξεων τουριστών ή - και τουριστικών συναλλαγών), που επίσης σύμφωνα και με τις προβλέψεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (W.T.O.) φαίνεται ότι θα διατηρηθεί¹⁶.

Ειδικότερα, πίνακας 1 που ακολουθεί, παρουσιάζει την εξέλιξη του δείκτη εργασιών για τον ελληνικό τουριστικό κλάδο κατά τη διάρκεια των ετών 2005 – 2008, τόσο ανά τρίμηνα όσο και συνολικά.

¹⁶ Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., *Τουρισμός: βασικές έννοιες*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 2004, σελ. 113-119

Πίνακας 1. Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον τομέα του τουρισμού

Έτος - Τρίμηνο	Δείκτης	Ετήσια μετ. (%)	Τριμηνιαία μετ. (%)
2005			
A'	64,5	-	-
B'	98,6	-	52,8
Γ'	157,7	-	60
Δ'	79,1	-	-49,8
Μέσος Ετήσιος	100		
2006			
A'	64,1	-0,7	-19,1
B'	105,9	7,4	65,3
Γ'	159,9	1,4	51
Δ'	84,9	7,3	-46,9
Μέσος Ετήσιος	103,7	3,7	
2007			
A'	70,5	10,1	-16,9
B'	111,6	5,4	58,3
Γ'	165,8	3,7	48,5
Δ'	93,5	10,1	-43,6
Μέσος Ετήσιος	110,4	6,5	
2008			
A'	73,9	4,8	-21
B'	114,7	2,7	55,2
Γ'	175,3	5,7	52,9
Δ'	91,9	-1,7	-47,6
Μέσος Ετήσιος	113,9	3,2	

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2005 - 2008

Από τις τιμές του πίνακα 1 και έχοντας ως έτος βάσης το 2005, παρατηρείται μια αύξηση του δείκτη κύκλου εργασιών με την πάροδο των ετών με μεγαλύτερη ετήσια μεταβολή το 6,5% του 2007. Παρότι σε αρκετές περιπτώσεις, κατά τη διάρκεια των ετών και μεταξύ των διαφόρων τριμήνων, ο δείκτης παρουσίασε αρκετές αυξομειώσεις, εντούτοις η γενική του πορεία είναι αυξητική.

Επίσης, οι αφίξεις αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών στα ελληνικά ξενοδοχειακά καταλύματα, όπως παρουσιάζεται και από τον παρακάτω πίνακα 2, παρουσίασαν αύξηση με σημαντικότερη αυτή του 2007 που άγγιξε το 14,77% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Το μεγαλύτερο μερίδιο αυτής της αύξησης οφείλεται στη σημαντική αύξηση αλλοδαπών επισκεπτών (15,87%) για το ίδιο έτος.

Πίνακας 2. Αφίξεις ημεδαπών και αλλοδαπών 2005 – 2007

Έτος	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο
2005	5.932.911	7.142.860	13.075.771
2006	6.127.573	7.547.667	13.675.240
2007	6.949.608	8.745.901	15.695.509

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2005 - 2007

Για το 2009, επιβράδυνση αναμένεται να εμφανίσει η τουριστική κίνηση παρουσιάζοντας τη μεγαλύτερη ίσως πτώση των τελευταίων τριάντα ετών. Στη μελέτη της Διεύθυνσης Οικονομικών Μελετών και Προβλέψεων της Eurobank EFG εξετάζονται οι επιδράσεις παλαιότερων υφέσεων στην τουριστική κίνηση στην Ελλάδα και εκτιμάται το πώς θα επηρεάσει η παρούσα κρίση τον κλάδο το 2009 και το 2010. Αναλυτικά, αναφέρεται ότι η πιθανότητα για σημαντικά μειωμένα έσοδα από τον τουρισμό το 2010 είναι μεγάλη.

Παρότι η Ελλάδα ευνοείται τον τελευταίο καιρό από αυξημένη ζήτηση από νέες αγορές (όπως Ρωσία, Ανατολική Ευρώπη, Ασία κ.ά.), η παρούσα κρίση επηρεάζει τις κύριες αγορές της με μεγάλη σφοδρότητα. Οι τουρίστες από τις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία αναμένεται να περιορίσουν τα ταξίδια τους στην Ελλάδα λόγω της μεγάλης οικονομικής ύφεσης που πλήττει τις οικονομίες τους. Η ταυτόχρονη και έντονη πτώση των αφίξεων από τις χώρες αυτές θα επηρεάσει σημαντικά τις τουριστικές εισπράξεις. Η πτώση των διανυκτερεύσεων δεν θα ξεπεράσει το 15%, όπως εκτιμάται, όμως θα μειωθούν σε αντίστοιχο ποσοστό οι τιμές των «πακέτων»¹⁷.

Το 2009 αναμένεται να είναι δύσκολη χρονιά για την τουριστική βιομηχανία, καθώς οι προβλέψεις κάνουν λόγο για μείωση της τάξης του 10% στα τουριστικά μεγέθη. Το ποσοστό αυτό συνεπάγεται την απώλεια 4,5 δισεκατομμυρίων ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί στο 2% με 3% του Α.Ε.Π.. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση θα έχει σοβαρή επίπτωση στο ελληνικό τουριστικό προϊόν. Οι Ευρωπαίοι πολίτες θα προτιμήσουν να κάνουν το επόμενο καλοκαίρι φθηνότερες, λιγότερες και «κοντινότερες» διακοπές, επιλέγοντας να μείνουν κοντά στην πατρίδα τους. Η επιδείνωση των τουριστικών δεικτών το επόμενο έτος δεν είναι απλώς ένας ορατός κίνδυνος, αλλά μια τάση που επιβεβαιώνεται. Η εικόνα που προκύπτει είναι ότι το 2009 αναμένονται περίπου οι ίδιες σε αριθμό αφίξεις με το 2008, ίσως λίγο λιγότερες, ελαφρώς αυξημένες εισπράξεις και επιδείνωση όλων των τουριστικών δεικτών το 2009, λόγω της οικονομικής κρίσης¹⁸.

¹⁷ Ανώνυμος, *Δυσόϊκνες προβλέψεις για την τουριστική κίνηση*, άρθρο εφημερίδας «Απογευματινή», Ημερ. δημοσίευσης 18/02/2009, Αθήνα

¹⁸ Βουντουδάκης Μ., *Η κρίση θα σαρώσει τον τουρισμό το 2009*, άρθρο εφημερίδας «Ελεύθερος Τύπος», Ημερ. δημοσίευσης 25/10/2008, Αθήνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕΣΩ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ανάπτυξη δεν έχει τη μονοσήμαντη έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης και δε μετريέται μόνο με ποσοτικούς οικονομικούς στόχους (όπως ακαθάριστο προϊόν). Σημαντικό ρόλο έχουν οι ποιοτικές διαστάσεις, όπως η διαχείριση των κοινωνικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών πόρων, η ποιότητα ζωής των κατοίκων.

Ο όρος ανάπτυξη από την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης και μετά, δηλαδή από τον 18^ο αιώνα μέχρι και σήμερα, δέθηκε συνειρμικά με την Επιστήμη της Οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα υποδήλωνε τη θετική μεταβολή των βασικών συστηματικών στοιχείων της οικονομικοκοινωνικής δραστηριότητας, όπως η αύξηση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, δηλαδή τη μεγέθυνση του παραγόμενου προϊόντος που είναι συνυφασμένο με την αύξηση της απασχόλησης, του εισοδήματος και της χρήσης νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία, την αύξηση της ευημερίας, την άνθηση της πολιτικής δραστηριότητας,

Ωστόσο, ποτέ άλλοτε στο παρελθόν η Επιστήμη της Οικονομίας δεν αμφισβητήθηκε, ως προς τη χρησιμότητα της στο θέμα της ανάπτυξης, τόσο έντονα όσο σήμερα. Κι αυτό γιατί αποδεικνύεται πως το Α.Ε.Π. δεν είναι δείκτης ευημερίας των ανθρώπων. Ήδη, και η ίδια η Οικονομική Επιστήμη έχει από δεκαετίες αποδεχτεί ότι «ανάπτυξη δεν είναι μεγέθυνση». Άρα, και όλα εκείνα τα εργαλεία που μετρούσαν την αύξηση του Α.Ε.Π. φαίνεται ότι λίγη σημασία έχουν στην απόδοση της πραγματικής οικονομικής κατάστασης μιας χώρας. Έτσι, προκύπτει η πρώτη διαπίστωση, ότι η ανάπτυξη είναι μη μετρήσιμη έννοια. Είναι μάλλον ποιοτική παρά ποσοτική. Το Α.Ε.Π. δεν αποτελεί αξιόπιστο δείκτη ευημερίας σε καμία περίπτωση.

Επομένως, ο όρος ανάπτυξη περιλαμβάνει τη βελτίωση της υλικής ευημερίας, ιδίως των ατόμων που έχουν χαμηλότερα εισοδήματα, την εξάλειψη της φτώχειας, του αναλφαριθμισμού και των ασθενειών, με παράλληλη μεταβολή της διάθρωσης της παραγωγής και των κοινωνικών δομών που θα εξασφαλίσει πλήρη παραγωγική απασχόληση του πληθυσμού και συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων¹⁹.

¹⁹ Παπακωνσταντινίδης Α., *Εναισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία*, Εκδόσεις Τυπωθύτω, Αθήνα, 2002

2.2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στην προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχομένου και των προϋποθέσεων εφαρμογής μιας αναπτυξιακής στρατηγικής σε τοπικό επίπεδο έχουν διατυπωθεί αρκετές έννοιες, που η κάθε μία τονίζει από την πλευρά της κάποιες πτυχές του φαινομένου, ενώ παράλληλα παρατηρούνται σημαντικές αλληλοεπικαλύψεις μεταξύ των σχετικών εννοιών που ερμηνεύουν την τοπική ανάπτυξη. Έτσι, έχουν αναπτυχθεί έννοιες όπως αυτές της τοπικής ανάπτυξης, της ενδογενούς ή αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης, της ανάπτυξης «εκ των κάτω», της ολοκληρωμένης ανάπτυξης κ.ά.. Σ' αυτό, συμβάλει η πολυμορφία του τοπικού επιπέδου και η σημαντική διαφοροποίηση των περιπτώσεων. Η προβληματική της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, με όλες τις αποχρώσεις και τις διάφορες στρατηγικές με τις οποίες συνδέεται και με την εδαφική, πολιτική, οικονομική και πολιτιστική διάσπαση που αυτή συνεπάγεται, τονίζει τον πλουραλισμό των απόψεων και πολιτικών. Ο πλουραλισμός σ' αυτή την περίπτωση έχει σχέση με τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περιοχής και με την επιλογή από τους κατοίκους και τοπικούς φορείς των κριτηρίων και των τρόπων οικονομικής οργάνωσης και αξιοποίησης των ιδιαιτεροτήτων του τόπου τους^{20, 21, 22}.

Ωστόσο, μπορούν να αναφερθούν κάποιες απόψεις που ερμηνεύουν το περιεχόμενο της διαδικασίας της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, τις σχετικές μ' αυτήν έννοιες, τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις και τις διάφορες παραλλαγές αυτού του προτύπου ανάπτυξης. Αρχικά, Ο Garofoli²³ προσπαθώντας να οριοθετήσει τις έννοιες τοπική και ενδογενής ανάπτυξη υποστηρίζει ότι η τοπική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από ενδογενείς παράγοντες, καθώς και από εξωγενείς μεταβλητές. Η αναπτυξιακή διαδικασία σε πολλές περιπτώσεις, βασίζεται περισσότερο σε εξωγενείς παράγοντες απ' ό,τι σε ενδογενείς. Μια προσεκτική ανάλυση της τυπολογίας της τοπικής ανάπτυξης εξάγει άμεσα τις διαφορές μεταξύ των υποδειγμάτων της εξωγενούς ανάπτυξης (εξαρτώμενα από αποφάσεις λαμβανόμενες κυρίως εκτός της τοπικής κοινωνίας) και υποδειγμάτων ενδογενούς ή αυτόνομης ανάπτυξης (βασιζόμενα σε μεταβλητές οι οποίες κυρίως ελέγχονται από παράγοντες της τοπικής κοινωνίας). Οι σημαντικότεροι παράγοντες οι οποίοι αποτελούν τη βάση των δύο παραπάνω ομάδων αναπτυξιακών

²⁰ Barquero Vasquez Antonio, *Τοπική Ανάπτυξη, Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991

²¹ Χατζημιχάλης Κ., *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική*, Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία (επιμέλεια-εισαγωγή), Εισαγωγή: Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1992

²² Παπαδοσκαλόπουλος Α., *Τοπική Ανάπτυξη και Διακοινωνική Συνεργασία*, στο: Θέματα Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, ΕΕΤΑΑ, Αθήνα, 1989

²³ Garofoli G., *Local Development: patterns and policy implications*, in: Konsolas N. (ed), *Local Development, Regional Development Institute & Hellenic Agency for Local Development and Local Government*, Athens, 1990

υποδειγμάτων είναι προφανώς πολύ διαφορετικοί. Προφανώς, η ιδιαίτερη φύση του υποδείγματος ανάλογα με την περίπτωση που αναφέρεται, είναι πιο σημαντική στη δεύτερη ομάδα υποδειγμάτων. Απ' αυτή την άποψη, οι όροι τοπική και ενδογενής ανάπτυξη, αν και είναι στενά συνδεδεμένοι, διαφοροποιούνται μερικώς, με τον πρώτο να έχει σαφώς ευρύτερο περιεχόμενο από τον δεύτερο. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, ο ορισμός και το περιεχόμενο της τοπικής ανάπτυξης, είναι λιγότερο περιοριστικός από αυτόν που προτείνεται από τη μεγαλύτερη πλειοψηφία των απόψεων, οι οποίες ταυτίζουν την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη.

Οι Coffey και Polese^{24, 25} ταυτίζοντας την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη, προτείνουν τα εξής στάδια στη διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης: α) ανάδυση της τοπικής επιχειρηματικότητας, β) ανάπτυξη και επέκταση των τοπικών επιχειρήσεων και διατήρηση αυτών κάτω από τοπικό έλεγχο και γ) επίτευξη μιας οικονομικής διάρθρωσης με λειτουργίες και επιχειρηματικές υπηρεσίες, που βρίσκονται κάτω από τον τοπικό έλεγχο. Με τα στάδια αυτά δίνεται μία καλά τεκμηριωμένη απάντηση στα επιχειρήματα υπέρ του εξωτερικού ελέγχου²⁶.

Βέβαια, τα επιχειρήματα ότι η ενδογενής ανάπτυξη δε είναι μια «κλειστή οικονομία» είναι αρκετά ισχυρά και επίκαιρα. Οι περισσότερες εμπειρικές έρευνες, ακόμα και οι πλέον πρόσφατες, καθώς και τα σχετικά θεωρητικά μοντέλα, επικεντρώνονται στην ενδογενή ανάπτυξη σε ανοικτές οικονομίες και υπό το πρίσμα των εξωγενών επιδράσεων, δίνοντας έτσι πιο ρεαλιστική μορφή στις στρατηγικές που μπορούν να στηριχθούν σ' αυτά²⁷. Το βασικό θέμα που τίθεται δεν αφορά μόνο τις εξωγενείς επιδράσεις, αλλά πρωταρχικά τη φύση της ανάπτυξης στο πλαίσιο της ανοικτής οικονομίας και τους προσδιοριστικούς παράγοντες αυτής σε τοπικό επίπεδο²⁸. Στο πλαίσιο αυτό, η ενδογενής ανάπτυξη σημαίνει: α) ικανότητα μετασχηματισμού του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος, β) ικανότητα αντίδρασης σε εξωτερικές προκλήσεις, γ) προώθηση της κοινωνικής πληροφόρησης, δ) ικανότητα εισαγωγής ειδικών μορφών κοινωνικής ρύθμισης σε τοπικό επίπεδο, που ευνοούν τα προαναφερθέντα σημεία. Ενδογενής ανάπτυξη είναι, με άλλα λόγια, η ικανότητα να καινοτομεί κανείς σε τοπικό επίπεδο²⁹.

²⁴ Coffey S., Polese M., *The concept of local development: a stages model of endogenous regional growth*, Regional Science Association, 1984, 55

²⁵ Coffey S., Polese M., *Local Development, Conceptual Bases and Policy Implications*, Regional Studies V, 1985, 19 - 2

²⁶ Malecki E. J., Nijkamp P., *Τεχνολογία και Περιφερειακή Ανάπτυξη: κάποιες σκέψεις για την άσκηση πολιτικής*, στο: Τεχνολογία, Νέο Μέσο της Περιφερειακής Πολιτικής, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Αθήνα, 1996

²⁷ Donaghy K., Federici D., Gandolfo G., *Continuous - time estimation of an endogenous growth model of an open economy*, The Annals of Regional Science, Springer-Verlag, 2001, 35:449-461.

²⁸ Nijkamp P., Poot J., *Spatial perspectives on new theories of economic growth*, The Annals of Regional Science, Springer-Verlag, 1998, 32 (1): 7-38.

²⁹ Garofoli G., *Endogenous Development and Southern Europe*, Athenaeum Press Ltd, Newcastle, 1992

Σύμφωνα με τον Edward Blakely³⁰ η τοπική οικονομική ανάπτυξη αντιπροσωπεύει μια σημαντική αλλαγή στα υποκείμενα δράσης και στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη. Πρόκειται στην ουσία για μια διαδικασία με την οποία οι τοπικές αρχές και οι οικονομικές ομάδες διαχειρίζονται τους υπάρχοντες πόρους τους και προβαίνουν σε νέες συνεργασιακές ρυθμίσεις και συμφωνίες με τον ιδιωτικό τομέα ή μεταξύ τους, με σκοπό τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την παρακίνηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε μία σαφώς ορισμένη οικονομική ζώνη. Το κεντρικό χαρακτηριστικό στην τοπικά προσανατολισμένη ή βασισμένη ανάπτυξη είναι η έμφαση στις πολιτικές ενδογενούς ανάπτυξης, οι οποίες χρησιμοποιούν το δυναμικό των τοπικών φυσικών, ανθρώπινων και θεσμικών πόρων³¹ και που τελικά αποτέλεσαν τη βάση του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης που κυριάρχησε μετά την πολύπλευρη κρίση της δεκαετίας του 1970.

Έτσι, σε πρακτικό επίπεδο, η εφαρμογή του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης και τα σημαντικά θετικά αποτελέσματά του οδήγησαν στην καθιέρωσή του και στην εφαρμογή του παράλληλα με το πολιτικό πρότυπο³². Το νέο αυτό πρότυπο οδήγησε σε σημαντικές προσαρμογές και παραλλαγές. Οι προσαρμογές αφορούσαν την οργάνωση της παραγωγής, τη διασύνδεσή της με την έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, τη διανομή, τις διαδικασίες κατάρτισης, την ανάπτυξη νέων σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικών φορέων και τελικά τη δικτύωση σ' όλους τους παραπάνω τομείς. Η πυκνότητα των δικτύων αυτών προσδιόριζε τις νέες εξωτερικές οικονομίες σε μικροπεριφέρειες που δεν διέθεταν μεγάλα αστικά κέντρα³³. Άρα τα δυναμικά τοπικά κέντρα ανάπτυξης αποτελούν τους βασικούς αποδέκτες των νέων εξωτερικών οικονομιών και πολύπλευρων σχέσεων μεταξύ των διαφόρων οικονομικών μονάδων.

Οι κύριες πρόσφατες διαδοχικές προσεγγίσεις του προτύπου της τοπικής ανάπτυξης ξεκινούν από τους βιομηχανικούς τόπους και καταλήγουν στην πιο προηγμένη εκδοχή του προτύπου, που αναφέρεται στο δημιουργικό περιβάλλον. Ειδικότερα, η κύρια προσαρμογή του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης αναφέρεται στους βιομηχανικούς τόπους (Ιταλική Σχολή). Η διαμόρφωση του προτύπου βασίστηκε στη Μαρσαλλιανή άποψη (1950) ότι οι οικονομίες κλίμακας δεν αποτελούν προνόμιο της μεγάλης επιχείρησης, αλλά μπορούν να προέλθουν και από τη συγκέντρωση σ' ένα τόπο πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, διότι η συγκέντρωση διευρύνει την αγορά εργασίας, μειώνει το χρόνο και το κόστος προμήθειας

³⁰ Blakely E., *Planning Local Economic Development, Theory and Practice*, Sage Publications Inc., U.S.A., California, 1994

³¹ Syrett S., *Local Development*, Avebury, England, 1995

³² Παπαδοσκαλόπουλος Α., *Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1995

³³ Ακαδημία Αθηνών, *Οικονομικά χαρακτηριστικά και στρατηγική ανάπτυξης της νησιωτικής Ελλάδας*, Μελέτες: Αριθμός 1, Γραφείο Οικονομικών Μελετών Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα, 2003

εξειδικευμένων εισροών και αυξάνει τη διάχυση πληροφορίας και τεχνολογίας. Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό, ο βιομηχανικός τόπος (ΒΤ) ορίζεται ως η χωρική συγκέντρωση μικρομεσαίων επιχειρήσεων, που επικεντρώνουν τη δραστηριότητά τους σ' ένα κλάδο και εξειδικεύονται σε διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας. Οι επιχειρήσεις αυτές διαμορφώνουν μια ενιαία ομάδα, με κοινή αντίληψη στην οργάνωση της παραγωγής και κοινές αξίες, κυρίως οικονομικές³⁴.

Το πρότυπο αυτό έχει τοπική διάσταση και ενδογενή χαρακτήρα. Ασκει σημαντικές επιδράσεις στην αύξηση της παραγωγικότητας, στην ενίσχυση της καινοτομίας, στην ενσωμάτωση προσαρμοσμένης τεχνολογίας και στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων. Τα βασικά χαρακτηριστικά ενός ΒΤ είναι τα εξής^{35, 36}:

- ❖ Η ύπαρξη μιας προωθητικής παραγωγικής μονάδας, που μπορεί να ανήκει στο δευτερογενή ή στον τριτογενή τομέα της οικονομίας.
- ❖ Η ύπαρξη πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, που συνεργάζονται με την προωθητική παραγωγική Μονάδα στις διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας (με βασικά στοιχεία την Ευέλικτη Εξειδίκευση και τις Υπεργολαβίες).
- ❖ Η βιομηχανική οργάνωση, που στηρίζεται στο μίγμα ανταγωνισμός-συνεργασία.
- ❖ Η ανάπτυξη «επιχειρηματικού κλίματος», που ενισχύεται από την κατάρτιση και τη συσσώρευση ικανοτήτων.
- ❖ Η δημιουργία τοπικής συναίνεσης και η ενίσχυση της συνέργειας επιχειρήσεων και τοπικής κοινωνίας.

Η προσέγγιση των Βιομηχανικών Τόπων ενσωματώθηκε στην αντίληψη που αναπτύχθηκε πρωταρχικά από τη Γαλλική και Αμερικάνικη Σχολή για τα Τοπικά Παραγωγικά Συστήματα (ΤΠΣ), που αφορούσαν συγκέντρωση εξειδικευμένων επιχειρήσεων, η χωρική οργάνωση των οποίων εξαρτάται όχι από το παραγόμενο προϊόν, αλλά από το σύστημα παραγωγής^{37, 38, 39}. Τα βασικά χαρακτηριστικά των ΤΠΣ είναι η ευελιξία και οι οικονομίες συγκέντρωσης. Η ευελιξία στηρίζεται αλλά και αξιοποιεί το μικρό μέγεθος των τοπικών επιχειρήσεων και αφορά τη γρήγορη προσαρμογή των επιχειρήσεων αυτών στις συνεχείς μεταβολές της ζήτησης και της

³⁴ Paniccia I., *Industrial Districts, Evolution and Competitiveness in Italian Firms*, Edward Elgar Publishing Inc, Cheltenham, 2002.

³⁵ Becattini G., *The Marshallian industrial district as a socioeconomic notion*, in F. Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger, *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1990, 37-51.

³⁶ Brusco S., *The idea of industrial district: its genesis*, in F. Pyke, G. Becattini, W. Sengenberger, *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1990, 10-19.

³⁷ Scott A., Storper M., *The geographical foundations and social regulation of flexible production complexes*, in Wolch J., Dean M., *The power of geography: How territory shapes social life*, Unwin Hyman, Boston, London, 1989, 21-40.

³⁸ Harrison B., Storper M., *Flexibility hierarchy and regional development: the changing structure of industrial production systems and their forms of governance in the 1990s*, *Research Policy*, 1991, 20(5), 343-373

³⁹ Benco G., Dunford M., Heurley J., *Districts industriels: vingt ans de recherches*, *Espaces et Societes*, 88/89, 1997, 305-27.

τεχνολογίας. Οι οικονομίες συγκέντρωσης προκαλούνται από τη χωρική γειτνίαση των επιχειρήσεων, ως αποτέλεσμα των διαδικασιών χωρικής κατάτμησης και επανασυγκέντρωσης της παραγωγής με τη μορφή συμπλέγματος (*clusters*) επιχειρήσεων⁴⁰ και ενισχύονται στα ΤΠΣ από την παραγωγική εξειδίκευσή τους. Τόσο η προσαρμογή των επιχειρήσεων στις μεταβολές της ζήτησης και της τεχνολογίας, όσο και η παραγωγική ειδίκευσή τους υποστηρίζονται από τα νέα συστήματα εφαρμογών της πληροφορικής και παγιώνονται μέσω μιας διπλής δικτύωσης, των επιχειρήσεων μεταξύ τους και των επιχειρήσεων με τοπικούς αναπτυξιακούς και κοινωνικούς φορείς ή οργανισμούς⁴¹.

Στη διεθνή πρακτική οι περιοχές εφαρμογής των ΤΠΣ δεν είναι μόνο αστικές περιοχές, όπου η έμφαση για την ανάπτυξη των ΤΠΣ δίνεται κυρίως στη νέα τεχνολογία. Τα ΤΠΣ αναπτύσσονται και σε αγροτικές περιοχές με επάρκεια σε νέο ανθρώπινο δυναμικό και τοπική επιχειρηματικότητα, όπου η έμφαση δίνεται στη δικτύωση και στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικής οικονομίας και κοινωνίας. Βέβαια, πρέπει να τονισθεί ότι τα τελευταία χρόνια οι συνθήκες ανάπτυξης και η συνεπαγόμενη ανάγκη να θεωρηθούν οι αγροτικές περιοχές ως πολυλειτουργικές (αντί να ταυτίζονται αποκλειστικά με τη γεωργική δραστηριότητα), διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις για αντικατάσταση της έννοιας των αγροτικών περιοχών με αυτή της υπαίθρου. Κάτω από τις νέες συνθήκες, η υπαίθρος δεν θεωρείται μόνο χώρος άσκησης αγροτικών δραστηριοτήτων, αλλά επιπλέον χώρος άσκησης πολλαπλών δραστηριοτήτων και των λοιπών τομέων παραγωγής (τουρισμός, πολιτισμός, αναψυχή, βιομηχανία, βιοτεχνία κ.ά.)⁴².

Η τρίτη προσαρμογή του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης αφορά τα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (ΣΚΠ). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση του προτύπου, η τοπική ανάπτυξη προκύπτει ως αποτέλεσμα καινοτόμων δράσεων και συνέργιας. Η διαμόρφωση αυτής της πολιτικής στηρίχθηκε σε δύο απόψεις⁴³. Η πρώτη αφορά τη Γεωγραφία της Καινοτομίας και είναι μια περισσότερο εμπειρική προσέγγιση. Ο αριθμός και η αναπτυξιακή σημασία των καινοτόμων δράσεων εξαρτάται από τη γεωγραφική συγκέντρωση και κυρίως από τη συγκέντρωση «προωθητικών» επιχειρήσεων, όπως αυτές προσδιορίζονται στους «Βιομηχανικούς Τόπους». Η γειτνίαση και η συγκέντρωση επιχειρήσεων δημιουργεί επιχειρηματικό – βιομηχανικό περιβάλλον, που με τη σειρά του ευνοεί και προκαλεί τη διάχυση και αποδοχή της καινοτομίας, καθώς και τη δημιουργία

⁴⁰ Κουρλιούρος Η., *Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης*, Κριτική Γεωγραφική Σκέψη 1, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001

⁴¹ Marcusen A., *Sticky places in Slippery space: A typology of industrial districts*, *Economic Geography*, 1996, 72(3), 293-313

⁴² Λαμπριανίδης Λ., *Οικονομική Γεωγραφία, Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001

⁴³ Gouittebel, Jean-Yves, *Strategies de developpement territorial*, Economica, Paris, 2001

καινοτόμου επιχειρηματικής αντίληψης. Η δεύτερη προσέγγιση αφορά ακριβώς το Σύστημα Καινοτομικού Περιβάλλοντος⁴⁴, σύμφωνα με την οποία δεν καινοτομεί η επιχείρηση αλλά το περιβάλλον, που ορίζεται ως ένα χωρικό υποσύνολο, οριοθετημένο, ανοικτό στο εξωτερικό αναπτυξιακό περιβάλλον, το οποίο ενσωματώνει τεχνογνωσία, κανόνες λειτουργίας και σύστημα σχέσεων. Ειδικότερα, η τεχνογνωσία αφορά την οργάνωση της επιχείρησης, την παραγωγή και τη διανομή, οι κανόνες λειτουργίας αφορούν τη συνεργασία των επιχειρήσεων, τον ανταγωνισμό, την αλληλεγγύη, την εμπιστοσύνη και το σύστημα σχέσεων αφορά τόσο την ενεργοποίηση των επιχειρήσεων, των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων, όσο και την ανάπτυξη των σχέσεων, που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία των δικτύων.

Στην περίπτωση του ΣΚΠ (όπως άλλωστε και στις περιπτώσεις των ΒΤ και των ΤΠΣ, τις οποίες η προσέγγιση των ΣΚΠ προσπαθεί να συμπληρώσει) η τοπική ανάπτυξη δεν ενισχύεται από τη μεμονωμένη δράση επιχειρήσεων, αλλά από τη συντονισμένη δράση των τοπικών αναπτυξιακών και κοινωνικών εταίρων (επιχειρήσεων, αναπτυξιακών φορέων, κοινωνικών εταίρων), όπου η καινοτομία έχει βασικό ρόλο. Αυτή η συντονισμένη δράση περιλαμβάνει: τοπική επιχειρηματική δραστηριότητα, ενεργοποίηση τοπικών εταίρων (πέραν των επιχειρήσεων), ανάπτυξη τοπικού άυλου κεφαλαίου (τεχνογνωσία, καινοτομία, εμπιστοσύνη), ενθάρρυνση συνεργασίας και διασφάλιση μιας μόνιμης σχέσης καινοτομίας και αγοράς.

Εξέλιξη της ιδέας του Καινοτομικού Περιβάλλοντος είναι το Δημιουργικό Περιβάλλον (ΔΠ). Σύμφωνα με την αντίληψη του ΔΠ η περιφέρεια - αναπτυξιακό περιβάλλον δεν αρκεί να ενσωματώνει καινοτόμες δράσεις και προσαρμοσμένη τεχνολογία, αλλά να βοηθά τις τοπικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς φορείς να παράγουν καινοτόμες ιδέες. Στο ΔΠ η καινοτομία διαμορφώνεται και ενδογενώς. Η προώθηση του ΔΠ απαιτεί τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής και κατάλληλα προσαρμοσμένης πολιτικής, που συνδυάζει τα παραδοσιακά μέσα της περιφερειακής πολιτικής (υποδομές, κίνητρα, θεσμικές ρυθμίσεις, κατάρτιση κ.λπ.), με δράσεις προώθησης των δικτύων, της μεταφοράς τεχνογνωσίας και της δημιουργίας Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος, παράλληλα με μία ειδική πολιτική κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της περιφέρειας (στήριξη πολιτιστικών φορέων, ενδυνάμωση περιφερειακής ταυτότητας, αξιοποίηση τοπικών ηγετικών προσωπικοτήτων, βελτίωση ποιότητας ζωής, ενίσχυση υπηρεσιών αναψυχής κ.λπ.)⁴⁵. Γίνεται σαφές ότι η αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής αυτής απαιτεί την ενεργοποίηση του επιχειρηματικού κόσμου, των

⁴⁴ Aydalot P., *Les milieux innovateurs en Europe*, Gremi, Paris, 1986

⁴⁵ Maier and Obermaier, *Creative Milieus and Regional Networks: Local Strategies and Implementation in Case Studies in Bavaria*, in: *Technological Change and Regional Development in Europe*, L., Schatzland and J., Revilla Diez (eds), Physica – Verlag, 2001

φορέων της αυτοδιοίκησης και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων της περιοχής, καθώς και τη στενή συνεργασία όλων των φορέων μεταξύ τους.

Ο κοινός τόπος των παραπάνω προσαρμογών του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης είναι ότι η ανάπτυξη παράγεται κατά ένα μεγάλο μέρος ενδογενώς. Η λειτουργία του Τοπικού Παραγωγικού Συστήματος χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αυτονομίας. Η αυτονομία αυτή αναφέρεται σε τρεις διαστάσεις: στη βιομηχανική διάσταση, στη χωρική διάσταση και στη θεσμική διάσταση. Η βιομηχανική διάσταση αναφέρεται στην κλαδική εξειδίκευση, στην ανάπτυξη υπεργολαβικών σχέσεων και καινοτόμων δράσεων μέσα στο ΤΠΣ. Οι οικονομίες συγκέντρωσης, η τοπική επιχειρηματικότητα και η συνέργια μεταξύ των οικονομικών μονάδων προσδιορίζουν τη χωρική διάσταση του ΤΠΣ. Η θεσμική διάσταση αναφέρεται στους τοπικούς θεσμούς και στην τοπική δημόσια δράση που υποστηρίζουν τη λειτουργία του ΤΠΣ. Η αυτονομία του ΤΠΣ διακατέχει ταυτόχρονα και τις τρεις διαστάσεις. Ειδικότερα, οι βασικές προϋποθέσεις αυτονομίας του ΤΠΣ είναι ⁴⁶:

- ❖ Βιομηχανική διάσταση: Έλεγχος της παραγωγικής διαδικασίας σε τοπικό επίπεδο.
- ❖ Χωρική διάσταση: Ανταλλαγές πληροφορίας μεταξύ των επιχειρήσεων και κοινή επιχειρηματική κουλτούρα.
- ❖ Θεσμική διάσταση: Οι επιχειρήσεις συμμετέχουν στη συνολική αναπτυξιακή προσπάθεια και οι τοπικοί φορείς στην ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικής δράσης.

Σε επίπεδο χωρικής έκφρασης, το πρότυπο της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης αναφέρεται σε κλίμακα χώρου χαμηλότερη από την κρατική και συνήθως χαμηλότερη και από την περιφερειακή. Με λίγα λόγια, το χωρικό πεδίο εστίασης του προτύπου είναι το μικροπεριφερειακό. Η διαδικασία αυτή της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης πραγματοποιείται εντός του πλαισίου μιας τοπικής αγοράς εργασίας και συχνά καλύπτει μια επιφάνεια μεγαλύτερη ή ίση από μια περιοχή τοπικής εξουσίας (πολιτείας - αυτοδιοίκησης), αλλά με δραστηριότητα εστιασμένη σε ειδικές θέσεις, τομείς ή κοινωνικές ομάδες. Το στοιχείο δηλαδή το οποίο πάντοτε υπεισέρχεται στο θέμα είναι η τοπική εξουσία - διοίκηση και οι τοπικοί οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς - εταίροι ⁴⁷.

Κάτω από τέτοιες συνθήκες, γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη δεν είναι αρκετό να προγραμματίζεται αποκλειστικά από τους κεντρικούς φορείς. Για το λόγο αυτό είναι επιβεβλημένη η λειτουργική σύνδεση της διαδικασίας της τοπικής ανάπτυξης με μια στρατηγική που στηρίζεται στην «εκ των κάτω» προσέγγιση της ανάπτυξης ⁴⁸. Η θεσμική

⁴⁶ Grosjean N., Crevoisier O., *Autonomie différenciée des systèmes de production territoriaux*, Revue d' Economie Regionale et Urbaine. ADICUEER 2003, No 2, 291-315

⁴⁷ Bennett J. R., Krebs G., *Local Economic Development*, Belhaven Press, London, 1991

⁴⁸ Παπαδασκαλόπουλος Α., ο.π., 1995

αποκέντρωση, η συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης και των τοπικών φορέων στην ενεργοποίηση της διαδικασίας τοπικής ανάπτυξης κρίνεται κεφαλαιώδους σημασίας⁴⁹.

2.3. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

2.3.1. ΣΚΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Με δεδομένο το ότι η τοπική ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη ενός χώρου, οι πολιτικές που επιχειρούν αυτή την ανάπτυξη θα πρέπει να είναι πολιτικές ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Έτσι, ένας από τους σκοπούς τους πρέπει να είναι ο συντονισμός των δραστηριοτήτων της τοπικής κοινότητας στο χώρο, γεγονός που θα οδηγήσει σε μία συγκεκριμένη διαδικασία τοπικής ανάπτυξης. Αυτό αφορά την επίτευξη ενός πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος από τις δραστηριότητες όλων των φορέων που δρουν στην περιοχή και έχουν ως στόχο το μετασχηματισμό της. Ταυτόχρονα, όμως, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις εκείνων των πολιτικών που σιωπηρά επηρεάζουν τις διαδικασίες της τοπικής ανάπτυξης.

Ο Πίνακας 3 δίνει μία ιδέα για το πόσο πολύπλοκες είναι οι πολιτικές της τοπικής ανάπτυξης και για την αναγκαιότητα συντονισμού των προγραμμάτων και των ενεργειών που έχουν επιπτώσεις στο χώρο. Ένας στρατηγικός σκοπός των πολιτικών της τοπικής ανάπτυξης είναι, αναμφίβολα, ο συντονισμός όλων των ενεργειών και προγραμμάτων που έχουν επίδραση σε τοπικό επίπεδο. Αυτό συνίσταται στο συντονισμό των ενεργειών που κατευθύνονται στην άμεση προώθηση της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης (όπως εκείνες που προτείνονται για την επίλυση των χρηματοδοτικών προβλημάτων και των ανεπαρκειών της παροχής υπηρεσιών ή για τη χρηματική στήριξη των νέων τοπικών επιχειρήσεων) με άλλες που αποσκοπούν στη βελτίωση των συνθηκών μέσα στις οποίες κινητοποιούνται οι ανθρώπινοι πόροι (π.χ. ανάδειξη επιχειρηματιών ή κατάρτιση εργατικού δυναμικού) ή διαχειρίζονται εξειδικευμένα τομεακά προγράμματα (γεωργία, βιομηχανία).

⁴⁹ Αθανασόπουλος Κ., *Θεσμικό Πλαίσιο Περιφερειακής Ανάπτυξης*, τ. Β', Αθήνα, 1996.

Πίνακας 3. Οι πολιτικές της τοπικής ανάπτυξης

<u>Σαφώς καθορισμένοι σκοποί της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης</u>	<u>Σκοποί της τοπικής κοινοτικής ανάπτυξης</u>	<u>Κλαδικοί Σκοποί</u>
Επίλυση των προβλημάτων χρηματοδότησης και παροχής υπηρεσιών	Ανάδειξη επιχειρηματιών	Ανάπτυξη της γεωργίας
Χρηματοδοτική βοήθεια σε επιχειρηματίες	Κατάρτιση & εκπαίδευση	Ενίσχυση των τοπικών βιομηχανιών
<u>Συνολική Οικονομική Ανάπτυξη</u>	<u>Ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων</u>	<u>Άλλοι σκοποί των κρατικών πολιτικών</u>
Βιομηχανική πολιτική	Εκπαιδευτική πολιτική	Πολιτική υδάτινων πόρων
Τεχνολογική πολιτική	Πολιτικές για βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας	Πολιτική υποδομών & επικοινωνιών
Εμπορική πολιτική		
Μακροοικονομικές πολιτικές		

Πηγή. Vasquez Barquero, Χωροφά, 1991, 177

Ωστόσο, οι δημόσιοι φορείς δεν μπορούν να μη λάβουν υπόψη ότι το αποτέλεσμα των πολιτικών της τοπικής ανάπτυξης καθορίζεται από το σύνολο των μακροοικονομικών και τομεακών πολιτικών της κρατικής και περιφερειακής διοίκησης. Οι πολιτικές για τη βιομηχανία και την τεχνολογία, για την εκπαίδευση και την απασχόληση, για τα δημόσια έργα και τον τουρισμό, παρότι έχουν σχεδιαστεί για το σύνολο της οικονομίας ή για μία περιφέρεια επηρεάζουν την ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών και καθορίζουν τις τοπικές διαδικασίες της ανάπτυξης.

Το πρόβλημα ανακύπτει όταν αυτές οι πολιτικές έρχονται σε σύγκρουση με τους σκοπούς της τοπικής ανάπτυξης. Οι σκοποί αυτοί δύσκολα θα επιτευχθούν, με δεδομένο τον συμπληρωματικό χαρακτήρα των πολιτικών της τοπικής ανάπτυξης μέσα στη γενική στρατηγική ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας και την περιορισμένη επενδυτική τους δυνατότητα. Η λύση σε τέτοιου τύπου συγκρούσεις έρχεται αναγκαστικά, καθότι οι εθνικές και περιφερειακές πολιτικές ενσωματώνουν τους σκοπούς της τοπικής ανάπτυξης. Επομένως,

οι τοπικοί δημόσιοι φορείς θα πρέπει να συντονίσουν τις ενέργειες και τα προγράμματα τους με τα αντίστοιχα εθνικά και περιφερειακά προγράμματα⁵⁰.

2.4. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Όπως και να εννοήσει κανείς τον τουρισμό δεν μπορεί να τον αποσυνδέσει από τους ανθρώπους και από τις τοπικές κοινωνίες που μετατρέπονται σε προεπιλεγμένους τόπους προορισμού από διάφορους ταξιδιώτες για την ικανοποίηση προσωπικών, για τον καθένα, τουριστικών αναγκών και επιθυμιών. Κάθε τόπος όμως για να φτάσει στο σημείο να αναπτύξει τουρισμό σε χαμηλό ή υψηλό επίπεδο, για πολλούς ή λίγους τουρίστες, με χαμηλό ή υψηλό εισόδημα, θα πρέπει να παρέχει και τα ανάλογα μέσα, εγκαταστάσεις, υποδομή. Όλα αυτά εξαρτώνται άμεσα από την ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής αλλά και τον ευρύτερο σχεδιασμό τουριστικής ανάπτυξης της έτσι όπως αυτός έχει επιλεγεί και έχει στρατηγικά σχεδιαστεί από τους διάφορους τοπικούς και μη φορείς και βάσει των στόχων και των συμφερόντων του καθενός από αυτούς οι οποίοι και πολλές φορές βρίσκονται σε σύγκρουση. Πέρα βέβαια από οικονομικούς πόρους ανάπτυξης θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι φυσικοί αλλά και οι πολιτιστικοί πόροι κάθε περιοχής⁵¹.

Τι εννοείται όμως με τον όρο ανάπτυξη; Με τον όρο ανάπτυξη γενικότερα γίνεται αναφορά στην εξέλιξη, στην πορεία για την ολοκλήρωση μιας κατάστασης αλλά και στην εξέλιξη κάποιου κοινωνικού φαινομένου. Λοιπόν, θεωρείται ότι η ανάπτυξη όχι μόνο έχει σχέση με τον άνθρωπο αλλά και με την κοινωνία μέσα στην οποία ζει και εξελίσσεται⁵². Ειδικότερα, «...η ανάπτυξη είναι πάντα κάτι, μία ανθρώπινη οντότητα, μία έννοια, μια οικονομία, μια ικανότητα ... συχνά σχετιζόμενη με λέξεις όπως υπό ή υπέρ ή ισόρροπη: πολύ μικρή, πολύ μεγάλη, ή ακριβώς ... που προτείνει ότι η ανάπτυξη έχει μια δομή και ότι ο ομιλητής έχει μια ιδέα για το πώς αυτή η δομή πρέπει να είναι ανεπτυγμένη. Επίσης, η ανάπτυξη εκλαμβάνεται ως διαδικασία αλλαγής ή ως ένα σύμπλεγμα τέτοιων διαδικασιών που μέχρι ένα βαθμό είναι νόμιμη ή τουλάχιστον επαρκώς κανονική έτσι ώστε να μπορούμε να κάνουμε έξυπνες δηλώσεις πάνω σε αυτό...»⁵³.

⁵⁰ Vasquez Barquero A. Χωραφά, Β., *Τοπική ανάπτυξη :Μία στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 1991, 176-177.

⁵¹ Κοκκώσης Χ., Τσαρτας Π., *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2001.

⁵² Ρέππας Π., *Οικονομική ανάπτυξη: θεωρίες και στρατηγικές*, Τόμος Α, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002

⁵³ Friedmann, J., *An Alternative Development?*, 1980, σελ. 4, στο: Παππάς Ν., *Σχεδιασμός Τουριστικής Ανάπτυξης*, ΑΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Εμπορίας και Διαφήμισης, 2006, σελ. 143.

Τουριστική ανάπτυξη, κατά τον Ηγουμενάκη⁵⁴ «...σημαίνει σε γενικές γραμμές ανοδική εξέλιξη του τουρισμού, σαν κλάδου οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας μιας χώρας, που συντελείται βασικά με την πληρέστερη αξιοποίηση και ορθολογικότερη εκμετάλλευση των ανεπαρκών τουριστικών πόρων, με την αύξηση της τουριστικής παραγωγής και την ποιοτική βελτίωσή της, μα πάνω από όλα με την προσαρμογή της στις ανάγκες ή επιθυμίες των τουριστών, δηλαδή στην τουριστική ζήτηση.».

Τα βασικά αίτια, που οδήγησαν στην ανάπτυξη του τουρισμού είναι⁵⁵:

- ❖ Η οικονομική πρόοδος,
- ❖ Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου,
- ❖ Η πληθυσμιακή διόγκωση των πόλεων,
- ❖ Η πολεοδομική και οικιστική αναρχία,
- ❖ Η κυκλοφορική συμφόρηση στις πόλεις,
- ❖ Η αστική ρύπανση και μόλυνση,
- ❖ Η βιομηχανική παντοκρατορία.

Ο WTO, κατόπιν έρευνας, είχε δείξει ότι από τα παρακάτω στοιχεία, προκύπτει η δυναμική πορεία της τουριστικής ανάπτυξης⁵⁶:

- ❖ Στην περίοδο 1950-1995, που υπήρχαν σοβαρές κοινωνικές ανακατατάξεις και οικονομική κρίση, οι κυριότεροι δείκτες του τουρισμού (αφίξεις και εισπράξεις) είχαν σταθερή αύξηση των ρυθμών ανάπτυξης τους. Ο WTO πρόβλεψε πως αυτοί οι ρυθμοί θα συνεχιστούν ως το 2010.
- ❖ Εκτιμήθηκε πως η πιο μεγάλη βιομηχανία, παγκοσμίως, τόσο σε αριθμό απασχόλησης ανθρώπινου δυναμικού όσο και σε δαπάνη, είναι ο τουρισμός, πράγμα που τονίζει τη σημασία του στην ανάπτυξη σε περιφερειακό, τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.
- ❖ Η αποδοχή του τουρισμού ως κλασσικό κοινωνικό αγαθό για τις αναπτυγμένες χώρες, αλλά και ως μια μορφή δαπάνης με σταθερή παρουσία στον οικογενειακό προϋπολογισμό ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων.
- ❖ Ο κυρίαρχος ρόλος του στην οικονομία αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, που φανερώνει την ανάγκη για προγραμματισμό και διαχείρισης της ανάπτυξης του τουρισμού.

⁵⁴ Ηγουμενάκης Ν., *Προϋποθέσεις για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης*, Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Αθήνα, 2000, σελ. 100-101.

⁵⁵ Καραγιάννης Σ., Έξαρχος Γ., *Τουρισμός – Τουριστική Οικονομία, Ανάπτυξη, Πολιτική*, Εκδόσεις Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης, Ηράκλειο, 2006.

⁵⁶ WTO, *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*, Madrid, 1993, στο: Κοκκάκης Χ., Τσαρτας Π., *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2001, σελ.22.

- ❖ Πέρα από τον διεθνή, και ο εγχώριος τουρισμός παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να αυξάνει την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη περιοχών που έχουν τουριστικούς πόρους.
- ❖ Την κατανάλωση περισσότερων τουριστικών προϊόντων, στα επόμενα χρόνια, λόγω της εξέλιξης των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών (αύξηση μέσου όρου ζωής, δυναμικότερη παρουσία της τρίτης γενιάς στον τουρισμό, μείωση των ωρών εργασίας, αύξηση των ημερών αδείας με αποδοχές, καλύτερη εκπαίδευση και πληροφόρηση εργαζομένων καθώς και αύξηση του ποσοστού εργαζόμενων γυναικών) του πληθυσμού των ανεπτυγμένων περιοχών.
- ❖ Την αύξηση του ποσοστού παγκόσμιου τουρισμού και τουριστικής δαπάνης, κατά 64% και 75% αντίστοιχα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση που αυξάνει την τουριστική της ανάπτυξη.
- ❖ Καθώς και το γεγονός ότι ο τουριστικός τομέας έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί νέους προορισμούς και καταναλωτικά τουριστικά προϊόντα, που έχει ως αποτέλεσμα την προσέλκυση περισσότερων ομάδων τουριστών αλλά και τη συμμετοχή περισσότερων χωρών στις διαδικασίες της τουριστικής ανάπτυξης.

Στην τουριστική ανάπτυξη έχουν συμβάλει και άλλοι παράγοντες, όπως είναι η διεύρυνση των μεταφορικών μέσων και των δρομολογίων που αυτά εκτελούν. Για παράδειγμα, οι αεροπορικές πτήσεις με προορισμό την Γαλλία είναι πολλές καθώς ο χρόνος για να μεταβεί κανείς εκεί από την Ελλάδα είναι πολύ μικρός. Οπότε πολλοί ταξιδεύουν επιλέγοντας την Γαλλία καθώς μπορούν λ.χ. να ζήσουν τον ρομαντισμό στη χώρα που τον αντιπροσωπεύει.

Ακόμα και η τάση του ανθρώπινου είδους, να γνωρίσει νέους ανθρώπους, με άλλες συνήθειες και παραδόσεις, να γνωρίσει νέους χώρους και περιβάλλοντα και την ιστορία αυτών, είναι λόγοι που συντελούν στην ανάπτυξη του τουρισμού. Ακόμα και η ανάγκη για ξεκούραση, διασκέδαση, εξερεύνηση νέων τόπων και άλλες ψυχοσωματικές ανάγκες, έχουν δώσει κίνητρα για τουριστική ανάπτυξη⁵⁷.

⁵⁷ Καραγιάννης Σ., Έξαρχος Γ., ο.π., 2006.

2.5. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΩΣ ΤΕΛΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ο σημαντικότερος ρόλος, τον οποίο μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να διαδραματίσει στις οικονομίες τόσο των αναπτυγμένων χωρών, όσο και των αναπτυσσόμενων, έχει συνειδητοποιηθεί πλέον από την πολιτική εξουσία, γι' αυτό και καταβάλλει προσπάθειες για να τον αναπτύξει. Η διαπίστωση αυτή ισχύει ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες επιδιώκουν μέσω της τουριστικής τους ανάπτυξης να επιταχύνουν την οικονομική τους ανάπτυξη και έτσι να μειώσουν την φτώχεια που έχουν. Ορισμένοι, μάλιστα, διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (W.T.O.), η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ε.Κ.Δ.) ασχολούνται μεταξύ άλλων και με προβλήματα τουριστικής ανάπτυξης σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο και ευαισθητοποιούν την κοινή γνώμη, με αποτέλεσμα να δείχνει αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα αναπτυξιακά προβλήματα του τουρισμού.

Η συστηματική και σε βάθος μελέτη των ποικίλων προβλημάτων της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς επίσης η διεύρυνση των αρχών και των κανόνων που τη διέπουν, έχουν γίνει πια σήμερα μια επιτακτική αναγκαιότητα. Επομένως όποιες πρόοδοι σημειώνονται διεθνώς προς αυτή την κατεύθυνση, θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην καλύτερη κατανόηση τους και κατ' επέκταση στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση τους.

Η τουριστική ανάπτυξη συμβάλλει βασικά στην πληρέστερη αξιοποίηση και ορθολογικότερη εκμετάλλευση των ανεπαρκών, κατά κανόνα, τουριστικών πόρων μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, με την αύξηση της τουριστικής παραγωγής, την ποιοτική βελτίωση της και τη διαφοροποίησή της, κυρίως όμως με τη συνεχή προσαρμογή της στις μεταβαλλόμενες τουριστικές ανάγκες και επιθυμίες των ανθρώπων. Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών προϋποθέτει διαρθρωτικές μεταβολές στην παραγωγή τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, θεσμικές αλλαγές που αφορούν στην οργάνωση και λειτουργία της τουριστικής παραγωγής και κυρίως επενδύσεις σε έργα τουριστικής υποδομής και ανωδομής.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας μπορεί να επιτευχθεί μόνο εφόσον αυξηθεί και η παραγωγική της δυνατότητα. Ο στόχος, όμως, της τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να επιτευχθεί μόνο εφόσον αυξηθεί και η παραγωγική δυνατότητα της αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας. Αν και ο στόχος της τουριστικής ανάπτυξης είναι συνήθως μεσοχρόνιος ή μακροχρόνιος, μπορούν κάτω από προϋποθέσεις, να επιτευχθούν σε βραχυχρόνιο ορίζοντα βελτιώσεις σε μια τουριστική οικονομία σε ό,τι αφορά τόσο στην παραγωγή τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, όσο και στην ικανοποίηση των τουριστικών

αναγκών και επιθυμιών των ανθρώπων με τους υπάρχοντες συντελεστές τουριστικής παραγωγής, δηλαδή χωρίς οποιαδήποτε ποσοτική αύξησή τους. Οι βελτιώσεις όμως, αυτές είναι άσχετες με τις προσπάθειες που καταβάλλονται για την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας και έχουν σχέση μόνο με την αύξηση της αποδοτικότητας των υφιστάμενων συντελεστών της τουριστικής παραγωγής. Αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι η βραχυχρόνια διαδικασία της αποδοτικότητας της αναπτυσσόμενης τουριστικής οικονομίας είναι ανάξια λόγου. Αντίθετα η αποδοτικότερη λειτουργία της τουριστικής οικονομίας μπορεί χωρίς άλλο να συμβάλλει αποφασιστικά στη δημιουργία των απαραίτητων για την τουριστική ανάπτυξη προϋποθέσεων.

Η αύξηση των προσφερόμενων υπηρεσιών φιλοξενίας που παράγονται με τους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους και την υπάρχουσα τεχνολογία, δεν πρέπει να θεωρείται ότι έχει δυναμικό και μακροχρόνιο χαρακτήρα, αλλά αντίθετα στατικό και βραχυχρόνιο. Αυτό συμβαίνει γιατί η αύξηση των προσφερόμενων υπηρεσιών φιλοξενίας δεν υπήρξε αποτέλεσμα ούτε διαρθρωτικών μεταβολών που έλαβαν χώρα στον παραγωγικό μηχανισμό της τουριστικής οικονομίας, ούτε θεσμικών αλλαγών που έγιναν σε ότι αφορά στην οργάνωση και λειτουργία του μηχανισμού παραγωγής των προσφερόμενων υπηρεσιών φιλοξενίας.

Από μικροτουριστικής άποψης, το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι διαθέσιμοι συντελεστές τουριστικής παραγωγής των υπηρεσιών φιλοξενίας μεταξύ των διαφόρων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, καθώς επίσης στην χρησιμοποίηση των σωστών αναλογιών τους στην παραγωγική τους διαδικασία. Από μακροτουριστικής άποψης, το πρόβλημα εντοπίζεται στο πως μπορεί η συνολική ζήτηση υπηρεσιών φιλοξενίας να προσαρμοστεί βραχυχρόνια στο επίπεδο εκείνο, που θα εξασφαλίζει πλήρη απασχόληση στην τουριστική οικονομία. Αυτές όμως οι βραχυχρόνιες προσαρμογές θεωρείται ότι μπορούν να πραγματοποιηθούν, χωρίς να απαιτηθούν διαρθρωτικές μεταβολές και θεσμικές αλλαγές στην τουριστική οικονομία, οι οποίες στην πράξη μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για την αύξηση της αποδοτικότητάς της⁵⁸.

2.5.1. ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΣΥΝΗΓΟΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η απόφαση να αναπτυχθεί η τουριστική οικονομία ή να ενταθεί η προσπάθεια ανάπτυξης της σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, πρέπει πριν επιχειρηθεί, να μελετηθεί με

⁵⁸ Spindler J., Durand H., *Le Tourisme au XXIe Siecle*, Εκδόσεις L'Harmattan, Παρίσι, 2003, σελ. 437.

μεγάλη προσοχή. Τα οικονομικά ωφελήματα που προέρχονται από τον τουρισμό είναι αναμφίβολα πάρα πολύ σημαντικά. Γι' αυτό και η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας αποσπά ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων χωρών, εφόσον βέβαια υπάρχουν και οι απαραίτητες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο, όπως για παράδειγμα κάποιοι συνδυασμοί φυσικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, πολιτιστικών και κλιματολογικών θέλγητρων. Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ότι η τουριστική βιομηχανία αναπτύσσεται και μεγεθύνεται ολοένα και περισσότερο. Μπορεί βραχυχρόνια να παρουσιάζει αυτή μια επιβράδυνση σε ότι αφορά στην ανάπτυξη της, πλην όμως οι μεσοχρόνιες ή μακροχρόνιες προοπτικές είναι καλές. Η αναμενόμενη συνεχής ανάπτυξη ή μεγέθυνση της τουριστικής βιομηχανίας βασίζεται στη συνεχή αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των λαών, στο χαμηλότερο κόστος των τουριστικών μετακινήσεων, στον αυξανόμενο ελεύθερο χρόνο για ανάπαυλα και ξεκούραση και στις αλλαγές στα γούστα και τις προτιμήσεις των ανθρώπων για ταξίδια αναψυχής και τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες.

Πολλοί υπέρμαχοι του τουρισμού τον είδαν σαν πανάκεια για την επίλυση των αναπτυξιακών προβλημάτων του χώρου, με την πλατειά έννοια του όρου. Η άποψη αυτή κάθε άλλο παρά σαν ρεαλιστική μπορεί να θεωρηθεί και αυτό επειδή τα οικονομικά ωφελήματα από τον τουρισμό είναι δυνατό να συνοδεύονται και από αρνητικές επιδράσεις. Μια ανασκόπηση μερικών από τα κυριότερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που προκαλεί η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, θα δείξει για ποιο λόγο είναι αναγκαίος ένας προσεκτικός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης.

Τα κυριότερα επιχειρήματα που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

- ❖ Προσφέρει ευκαιρίες πλήρους και μερικής απασχόλησης για ειδικευμένο και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό και αυτό γιατί πρόκειται κατά κύριο λόγο για βιομηχανία έντασης εργασίας.
- ❖ Εφοδιάζει την οικονομία με συναλλαγματικούς πόρους και συγκεκριμένα με σκληρά ξένα νομίσματα που, όπως είναι γνωστό, έχουν τουλάχιστον μερική εξωτερική μετατρεψιμότητα.
- ❖ Αυξάνει τα ατομικά εισοδήματα, ενώ παράλληλα δημιουργεί συμπληρωματικό εισόδημα σε πολλές κατηγορίες ανθρώπων.
- ❖ Συμβάλλει στην αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.
- ❖ Προϋποθέτει την ανάπτυξη μιας απαραίτητης υποδομής που εκτός του ό,τι ενισχύει την τουριστική ανάπτυξη, τονώνει παράλληλα τόσο το τοπικό εμπόριο όσο και η μεταποιητική δραστηριότητα,

- ❖ Βοηθά στο να διαφοροποιηθεί μια οικονομία και ιδιαίτερα όταν αυτή είναι παραγωγικά μονόπλευρα προσανατολισμένη.
- ❖ Συνθέτει μια ευνοϊκή σε παγκόσμια κλίμακα νοερή εικόνα του τουριστικού προορισμού.
- ❖ Διευκολύνει τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού με τη διαπαιδαγώγηση των νέων και της κοινωνίας, καθώς επίσης με αξίες που αλλάζουν.
- ❖ Δημιουργεί τουριστικές και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις που μπορεί να κάνει χρήση τους και ο τοπικός πληθυσμός, που διαφορετικά δεν θα είχε καν τη δυνατότητα να τις αποκτήσει.
- ❖ Δίνει την ευκαιρία στους ξένους να εντυπωσιαστούν θετικά από τα θέλγητρα μιας μικρής χώρας ή μιας περιοχής που δεν είναι και τόσο γνωστή.

Αντίθετα, τα κυριότερα επιχειρήματα που δεν συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

- ❖ Προκαλεί μια υπερβάλλουσα ζήτηση για κάθε είδους αγαθά και υπηρεσίες, που οι τουριστικοί προορισμοί κάθε άλλο παρά σε θέση είναι να ικανοποιήσουν.
- ❖ Προξενεί μεγάλες διαρροές εισοδήματος, που δεν επιτρέπουν να προκύψουν σημαντικά οικονομικά οφέληματα.
- ❖ Εκτρέπει επενδυτικά κεφάλαια από πρότυπα ανάπτυξης, που εμφανίζουν καλύτερες προοπτικές για κέρδη.
- ❖ Δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα εξαιτίας των εισοδηματικών διαφορών, των κοινωνικών αντιθέσεων και της αύξησης της εγκληματικότητας και της διαφθοράς.
- ❖ Καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον και διαταράσσει την οικολογική ισορροπία.
- ❖ Υποβαθμίζει σε κάποιο βαθμό τους ιστορικούς και πολιτιστικούς χώρους.
- ❖ Συγκεντρώνει τα μειονεκτήματα της εποχικότητας και κυρίως την περιορισμένη χρονικά παραγωγική δραστηριότητα,
- ❖ Αυξάνει την ευπάθεια του προϊόντος του σε οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες ή αλλαγές,
- ❖ Προκαλεί πληθωριστικές πιέσεις στην αξία της γης, καθώς επίσης και στην τιμή των τόπων αγαθών και υπηρεσιών⁵⁹.

Όπως διαπιστώνεται απ' όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, ο τουρισμός κάθε άλλο παρά πανάκεια να αποτελέσει μπορεί για τα αναπτυξιακά προβλήματα ενός τόπου, μιας περιφέρειας ή μιας χώρας. Αντίθετα, μια υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να προκαλέσει μόλυνση του

⁵⁹ McIntosh R., Goeldner C., *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, 5th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1986, σελ. 304-305.

περιβάλλοντος, διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας και να οδηγήσει τελικά μάλλον σε μια υποβάθμιση της ποιότητας ζωής παρά σε μια αναβάθμιση της στο χώρο που επιχειρείται αυτή.

Η επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού από ένα μεγάλο αριθμό ατόμων ταυτόχρονα, δεν μπορεί παρά να δημιουργεί μια σειρά προβλημάτων σε αυτόν, όπως για παράδειγμα μόλυνση της γης, του νερού και της ατμόσφαιρας, που προκαλείται από τις διάφορες παραγωγικές μονάδες που αναπτύσσονται για να παράγουν τουριστικά και άλλα προϊόντα που ικανοποιούν άμεσα ή έμμεσα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων, αλλά και από τους ίδιους τους επισκέπτες του τουριστικού προορισμού για τον οποίο ο λόγος ή - και τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν κατά την παραμονή τους σε αυτόν για τη μετακίνηση τους.

Επίσης, ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών σε έναν τουριστικό προορισμό θέτει σε άμεσο κίνδυνο και την ποιότητα της ζωής του, γενικά, που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις θα τείνει να υποβαθμίζεται εφόσον δεν ληφθούν έγκαιρα τα κατάλληλα μέτρα για να αποτρέψουν κάτι τέτοιο. Η υποβαθμισμένη ζωή, όμως, σε έναν τουριστικό προορισμό δεν έχει αρνητικές επιδράσεις μόνο σε αυτούς που κατοικούν μόνιμα σε αυτόν, αλλά και σε αυτούς που τον επισκέπτονται.

Για όλα όσα εκτέθηκαν πιο πάνω δεν μπορεί και δεν πρέπει να καταλογίζονται ευθύνες στον τουρισμό, αλλά στην έντονη εμπορευματοποίηση του που συχνά αγγίζει τα όρια της στυγνής εκμετάλλευσης και του παραλογισμού. Ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες στον κόσμο, πλην όμως κυβερνητικοί αξιωματούχοι και επιχειρηματίες πρέπει να σταθμίζουν προσεκτικά τα οικονομικά ωφελήματα του, ιδιαίτερα δε απέναντι σε μια ενδεχόμενη μελλοντική υποβάθμιση τόσο των ανθρώπινων όσο και των φυσικών πόρων προτού επιδιωχθεί εκ μέρους τους η ανάπτυξη του, που πάντως πρέπει να γίνεται με μέτρο και σύνεση.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε οποιοδήποτε επίπεδο και αν επιχειρείται, πρέπει να κατευθύνεται από μια προσεκτικά προγραμματισμένη τουριστική πολιτική⁶⁰, η χάραξη της οποίας δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να παραβλέπει τις ιδέες και αρχές της ανθρώπινης ευημερίας και ευτυχίας και κυρίως να μη θυσιάζονται αυτές στο βωμό του γρήγορου και εύκολου κέρδους, όσο μεγάλο και αν είναι αυτό. Τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα δεν μπορούν να λυθούν χωρίς την ύπαρξη μιας τουλάχιστον δυναμικά αναπτυσσόμενης οικονομίας. Στη δημιουργία της, ο τουρισμός μπορεί χωρίς άλλο να συμβάλει αποφασιστικά. Η εφαρμογή μιας σωστής αναπτυξιακής πολιτικής στον κλάδο του

⁶⁰ Ηγουμενάκης Ν., *Τουριστική πολιτική*, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1999, σελ. 85.

τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε μια αυξανόμενη σε λογικά πλαίσια εμπορευματοποίηση του και ταυτόχρονα στη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που σε πρώτη θέση αποτέλεσαν πόλο έλξης των επισκεπτών, δηλαδή των τουριστών και εκδρομέων⁶¹.

2.6. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

2.6.1. ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ – ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η έννοια της «βιώσιμης» ή «αιεφόρου ανάπτυξης» διατυπώθηκε επίσημα για πρώτη φορά το 1987, στη έκθεση «το μέλλον όλων μας», της παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την ανάπτυξη του Ο.Η.Ε.. Η έκθεση αυτή, πιο γνωστή ως έκθεση Brundtland, όρισε τη βιώσιμη ανάπτυξη ως «την ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να διακινδυνεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Η «αιεφορία» αναγορεύτηκε ως παγκόσμια βασική αρχή με τη δήλωση της Συνόδου Κορυφής της Γης στο Ρίο το 1992, κατά τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Η αρχή της αιεφορίας ή βιωσιμότητας έχει καθιερωθεί πλέον και χρησιμοποιείται για ν' αποδώσει την έννοια μιας διαφορετικής αναπτυξιακής στρατηγικής.

Στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης είναι:

- ❖ η αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη ολοκληρωμένων παρεμβάσεων,
- ❖ η διατήρηση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων,
- ❖ η διαφύλαξη του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος,
- ❖ η διαφύλαξη και αναπαραγωγή του πολιτιστικού γίγνεσθαι,
- ❖ η διατήρηση του κοινωνικού και ψυχολογικού ιστού του τόπου,
- ❖ η διαφύλαξη της φυσικής και πολιτιστικής ιδιαιτερότητας του τόπου,
- ❖ η αναβάθμιση των τοπικών ποιοτικών χαρακτήρων,
- ❖ η μη αλλοίωση - αλλοτρίωση του φυσικού - ανθρώπινου περιβάλλοντος,
- ❖ η μη αλλοίωση του τρόπου διαβίωσης των κατοίκων,
- ❖ η οικονομική, κοινωνική πολιτιστική βιωσιμότητα του τόπου.

Το ιδεολογικό υπόβαθρο αυτής της αρχής είναι ότι οι φυσικοί πόροι, συμπεριλαμβανομένης και της βιοποικιλότητας, δεν πρέπει να αναλώνονται σε σημείο που να

⁶¹ Ηγουμενάκης Ν., *Η ελληνική οικονομία και μεταπολεμικά εξελίξεις εις την Γεωργίαν*, Αθήνα, 1978, σελ. 29.

μην επιτρέπεται η μέσο - μακροπρόθεσμη φυσική ανανέωση ή αναπαραγωγή τους, αλλά πρέπει να διαφυλάσσονται στο διηνεκές. Με άλλα λόγια, οι αναπτυξιακές δραστηριότητες δεν πρέπει να διακυβεύουν την ποιότητα της ζωής των επερχόμενων γενιών από την άποψη του φυσικού περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων που δεν είναι ανεξάντλητοι. Η αειφορία υπονοεί τη δίκαιη κατανομή των αγαθών και των πόρων, όπως και την διασφάλιση καλύτερης ποιότητας ζωής ανάμεσα στις σημερινές και μελλοντικές γενιές. Το ζήτημα που ανακύπτει με την αειφορία ως αρχή, είναι η στάθμιση μεταξύ των αναγκών του παρόντος και του μέλλοντος. Μάλιστα, σε περίπτωση σύγκρουσης οφείλει να αίρεται υπέρ του περιβάλλοντος, ως διαχρονικού παγκόσμιου αγαθού.

Η αρχή της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης, αναγορεύτηκε πανηγυρικά και σε Καταστατική Αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη συνθήκη του Άμστερνταμ το 1999. Οι κοινοτικές πολιτικές έδωσαν μια παραπέρα ώθηση στην αρχή της αειφορίας με την αρχή της ενσωμάτωσης. Η αρχή επιτάσσει την υπαγωγή των περιβαλλοντικών απαιτήσεων, στις άλλες τομεακές πολιτικές και δράσεις της Κοινότητας που έχουν προφανώς επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Θεωρήθηκε ότι ο στόχος της αειφορίας, στο σύνολο του, δεν μπορεί να επιτευχθεί, αν τα επί μέρους τμήματα του δεν καταστούν προηγουμένως αειφόρα, βιώσιμα. Αυτό σημαίνει ότι πολιτικές που συνεπάγονται ανάλωση φυσικών πόρων, (π.χ. ενέργεια, μεταφορές) και ρυπαίνουν το περιβάλλον, (π.χ. βιομηχανία, γεωργία, τουρισμός), πρέπει να μετεξελιχθούν σε πολιτικές φιλικές προς το περιβάλλον με τη χρησιμοποίηση, π.χ. ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, πρώτων υλών ή συσκευασιών φιλικών προς το περιβάλλον ή τον περιορισμό των εκπομπών ή της ρύπανσης κτλ.

Το περιβάλλον πλέον άρχισε ν' αντιμετωπίζεται «πολυδιάστατα», καθώς συσχετίζεται με όλες τις τομεακές πολιτικές και επηρεάζεται άμεσα από αυτές. Η παραδοχή σήμερα ότι η ανάπτυξη θα μπορεί να είναι βιώσιμη μόνον όταν οι επί μέρους συνιστώσες της - οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική - βρίσκονται σε ισορροπία και είναι και αυτές βιώσιμες, αποτελεί μια σημαντική πρόοδο στην πολιτική⁶².

⁶² Δηλωθόου Β., *Τοπική ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση. Θεσμικό πλαίσιο. Αναπτυξιακά προγράμματα και παγκοσμιοποίηση*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2008.

2.6.2. ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης δεν πρέπει να ταυτίζεται με την ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης χωρικής μονάδας, αλλά με την ανάπτυξη που βασίζεται σε τοπικούς παράγοντες. Η τοπική ανάπτυξη είναι μια μορφή περιφερειακής ανάπτυξης στην οποία οι τοπικοί παράγοντες (τοπικοί οργανισμοί και φορείς, τοπικές επιχειρήσεις, τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα) συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Σύμφωνα με αρκετούς ερμηνευτές η τοπική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί ως μια διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης και διαρθρωτικών αλλαγών που οδηγεί στη βελτίωση του επιπέδου ζωής του τοπικού πληθυσμού και στην οποία μπορούν να διακριθούν οι εξής διαστάσεις⁶³:

- ❖ η οικονομική, όπου οι τοπικοί επιχειρηματίες χρησιμοποιούν την ικανότητα τους για να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα παραγωγικότητας ώστε να είναι ανταγωνιστικοί στις αγορές,
- ❖ η κοινωνικοπολιτιστική, όπου οι αξίες και οι τοπικοί θεσμοί αποτελούν τη βάση της αναπτυξιακής διαδικασίας και
- ❖ η πολιτικοδιοικητική, όπου οι χωρικές πολιτικές επιτρέπουν τη δημιουργία ενός τοπικού ευνοϊκού οικονομικού πλαισίου προστατεύοντας το από τις εξωτερικές επιδράσεις και προωθώντας την ανάπτυξη της τοπικής δύναμης

Πρέπει να σημειωθεί ότι ως τοπικοί παράγοντες δεν θεωρούνται μόνο τα γεωγραφικά και φυσικά χαρακτηριστικά των χωρικών μονάδων (τοπικά φυσικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, φυσικοί πόροι, ορυκτός πλούτος κ.λπ.) αλλά και τα κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά της τοπικής παραγωγής που σχετίζονται με την αναπτυξιακή διαδικασία. Έτσι χωρικές μονάδες με τοπικά μειονεκτήματα είναι δυνατόν να προωθήσουν την ανάπτυξη τους με τη βοήθεια της τεχνογνωσίας και της ανάπτυξης της τοπικής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Για το λόγο αυτό η προσπάθεια για την προώθηση και την εφαρμογή της τοπικής ανάπτυξης εντάθηκε κυρίως σε ζώνες υποβαθμισμένες, μειονεκτικές καθώς και σε περιόδους κρίσης.

Υπάρχουν δύο προσεγγίσεις στην τοπική ανάπτυξη: α) η τομεακή προσέγγιση των προβλημάτων του χώρου και η αντίστοιχη αντιμετώπιση τους και β) η ολοκληρωμένη ανάπτυξη που λαμβάνει υπόψη την δυναμική του χώρου, με ενεργούμενο αποδέκτη τον άνθρωπο και τελικό στόχο την τοπική ευημερία του. Η πρώτη προσέγγιση αφορά στην κάθετη ανάπτυξη του χώρου: ένας συγκεκριμένος τομέας ή έστω ορισμένοι τομείς της τοπικής

⁶³ Vasquez Barquero A., Χωραφά, Β., ο.π., 1991, 211-217

οικονομίας γίνονται αποδέκτες παρεμβάσεων και αποτελούν κινητήρια δύναμη ώστε να δώσουν ώθηση στην ανάπτυξη και των άλλων τομέων οικονομικής τοπικής δράσης (διάχυση). Η δεύτερη προσέγγιση αφορά την ολοκληρωμένη ανάπτυξη όπου δίνονται προτεραιότητες στην οριζόντια ανάπτυξη του χώρου και αποδέκτες είναι όλοι οι τομείς και κλάδοι της τοπικής οικονομίας που εμφανίζουν προοπτικές δυναμικής εξέλιξης⁶⁴.

Με επίκεντρο τον άνθρωπο και τις δραστηριότητες που αναπτύσσει στο χώρο της περιφέρειας, η ολοκληρωμένη τοπική ανάπτυξη συνιστά «τομή» της ανάπτυξης - δεν απομονώνεται ένας τομέας ή κλάδος για να ωφεληθεί ένας άλλος. Απεναντίας, δίνεται έμφαση στη μεγαλύτερη δυνατή σύνδεση μεταξύ τους, έτσι ώστε η ωφέλεια στον ένα τομέα να παράγει ευεργετικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στους άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας.

Η στρατηγική της «από κάτω προς τα πάνω» ανάπτυξης θεωρείται συμβατή κυρίως με τις κοινωνικοοικονομικές ιδιαιτερότητες των ορεινών και μειονεκτικών περιφερειών σε πολλές χώρες της Ευρώπης. Ειδικά στις Μεσογειακές της Νότιας - Ιταλίας , Ισπανίας που ως γνωστό παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με τον ελληνικό χώρο και ιδιαίτερα με τις ελληνικές ορεινές και μειονεκτικές περιφέρειες.

Η ενδογενής τοπική ανάπτυξη στηρίζεται σε μια διαφορετική σύλληψη της κατανόησης του χώρου. Ενώ το «από τα πάνω προς τα κάτω» πρότυπο αντιλαμβάνεται το χώρο ως έναν οικονομικό χώρο όπου δρουν διάφορες οικονομικές δραστηριότητες και σχέσεις παραγωγής, για την αντίληψη της ενδογενούς ανάπτυξης ο χώρος στηρίζει τις διασυνδέσεις και σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα υποκείμενα, στις ομάδες ή στις ενότητες. Διατηρεί την ιεραρχία αυτών των σχέσεων και παρέχει φυσική υποστήριξη ανάμεσα στα διαφορετικά συμφέροντα των κοινωνικών τάξεων ή ομάδων. Επομένως ο χώρος στηρίζει τις λειτουργικές και κοινωνικές σχέσεις και προσαρμόζεται στους μετασχηματισμούς της αναπτυξιακής διαδικασίας και της διαρθρωτικής αλλαγής⁶⁵.

⁶⁴ Ανώνυμος, *Τοπικές αναπτυξιακές μελέτες και σχέδια ανάπτυξης*, Διαθέσιμο: <http://www.istoselides.gr/>, Ημερομηνία ανάκτησης: 12/04/2009

⁶⁵ Κόνσολας Ν., *Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 187-189.

2.6.3. Ο ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΟΥΤΟΠΙΑ Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ;

«Το ελληνικό τουριστικό προϊόν δεν ανανεώνεται, παραμένει στο status quo. Η ανταγωνιστικότητα επιτυγχάνεται με πώληση του προϊόντος σε διαρκώς χαμηλότερες τιμές. Τα κέρδη περιορίζονται ασφυκτικά και σε πολλές περιπτώσεις οι τιμές πώλησης του ξενοδοχειακού πακέτου δεν καλύπτουν ούτε το κόστος. Να τι συμβαίνει για πολλές περιοχές της Ελλάδας την τελευταία δεκαπενταετία.»⁶⁶.

Το παραπάνω «εφιαλτικό» σενάριο, που παραμένει κατά τους μελετητές το πιθανότερο «επειδή λειτουργεί στα πλαίσια της φιλοσοφίας που διέπει σήμερα το τουριστικό γίγνεσθαι...»⁶⁷, αποτελεί αυτό που θα ονομάζονταν μη αειφόρο προοπτική του τουρισμού. Βέβαια, ως αειφόρος ανάπτυξη νοείται ο συνδυασμός οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων που επιτρέπει σε μια δραστηριότητα ή σε μια περιοχή να είναι βιώσιμη (να αναπτύσσεται, να εξελίσσεται, να προσαρμόζεται στις καινούργιες συνθήκες, να ανταποκρίνεται στις νέες προκλήσεις) σε βάθος χρόνου. Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, φυσικού και δομημένου, που μπορεί να οφείλεται είτε στην υπερβολική τουριστική συγκέντρωση, είτε στην εξωτερίκευση του ιδιωτικού κόστους, είτε σε συνδυασμό των δύο, δεν αποτελεί το μοναδικό προς επίλυση πρόβλημα, αλλά αναπόσπαστο τμήμα του συνολικού προβλήματος. Το γενικότερο πρόβλημα, όπως τίθεται από τους μελετητές, δεν αντιμετωπίζεται μόνο με τον έλεγχο της ποιότητας των υποδοχέων των ρύπων (αέρας, νερό, θάλασσα, έδαφος) και με την αύξηση της περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας των τουριστικών επιχειρήσεων⁶⁸, αλλά με αλλαγή της στρατηγικής της τουριστικής ανάπτυξης με την ενσωμάτωση της στην τοπική οικονομία, διατηρώντας την πολιτιστική και οικολογική ποικιλότητα των περιοχών υποδοχής, εμπλέκοντας τις τοπικές κοινωνίες μέσα από ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανάπτυξης και διαχείρισης. Αυτό θα επιτευχθεί τόσο με την ανάπτυξη εναλλακτικού, ενεργού τουρισμού βασισμένου στα ειδικά ενδιαφέροντα των τουριστών για το περιβάλλον και τον πολιτισμό, όσο και με την προσπάθεια για βελτίωση της ποιότητας και της περιβαλλοντικής απόδοσης του μαζικού τουρισμού.

Είναι αναγκαία η στροφή σε επιλεκτικό τουρισμό, σε ανανέωση του τουριστικού προϊόντος με ποιοτική βελτίωση και αύξηση της προστιθέμενης αξίας του. Ειδικότερα στον τουρισμό εκείνο που θα:

⁶⁶ ΕΟΤ – ΚΕΠΕ, *Προκαταρκτικό εθνικό οικονομικό και χωροταξικό σχέδιο τουρισμού*, φάση 1^η, τεύχη 1-3, τεύχη πινάκων 1-2, Αθήνα, 1994, σελ. 34-36.

⁶⁷ ΕΟΤ – ΚΕΠΕ, ο.π., 1994, σελ. 124-126.

⁶⁸ Τρούμπης Α., Χατζηαντωνίου Μ., *Εργαλεία περιβαλλοντικής πολιτικής προϊόντων στον τουρισμό*, στην Ημερίδα Τ.Ε.Ε. Τουρισμός και περιβάλλον: επιλογές για βιώσιμη ανάπτυξη, Αθήνα, 11/05/1994, σελ. 68-76.

- ❖ προστατεύει και θα αξιοποιεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής στην οποία αναπτύσσεται, δημιουργώντας νέες θέσεις απασχόλησης για ειδικευμένο προσωπικό,
- ❖ καταναλώνει τοπικά προϊόντα μειώνοντας την ανάγκη για μεταφορές, ενώ συγχρόνως θα συμβάλλει στην αποφυγή της έντονης μονοκαλλιέργειας,
- ❖ συντείνει στην καλύτερη διάχυση των τουριστικών ροών στο χώρο και στο χρόνο, έτσι ώστε να αποφεύγεται τόσο ο συνωστισμός και η πίεση στους πόρους όσο και η ανάγκη για κατασκευή υποδομών και ανωδομών μεγάλου μεγέθους,
- ❖ αναδεικνύει και θα αξιοποιεί όλους τους τοπικούς πόρους, ιδιαίτερα τους φυσικούς και τους πολιτιστικούς, χρησιμοποιώντας τα μέσα που παρέχει η σύγχρονη τεχνολογία,
- ❖ στηρίζει την ανάπτυξη αντιρρυπαντικών τεχνολογιών και συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον κ.λπ.

Παράλληλα, από την πλευρά της ζήτησης, είναι σαφές τα τελευταία χρόνια ότι το «κλασικό τουριστικό προϊόν» (μαζικός παθητικός ομοιόμορφος τουρισμός παραλίας) υφίσταται το φυσικό νόμο της ωρίμανσης που υφίστανται όλα τα προϊόντα και οι υπηρεσίες έχοντας συμπληρώσει τον κύκλο της ζωής του, δεν αποτελεί πλέον «up market» προϊόν, προκαλώντας τις ανάλογες αρνητικές συνέπειες για τις επιχειρήσεις ή τις περιοχές εκείνες που έχουν ειδικευτεί στην παραγωγή του μέσα από τη λογική του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Η εξέλιξη της τουριστικής ζήτησης φαίνεται να ακολουθεί τις μεταβολές που συμβαίνουν στην ευρύτερη παραγωγική διαδικασία και που σηματοδοτούνται από την αντικατάσταση των προϊόντων μαζικής ομοιόμορφης παραγωγής από προϊόντα που αλλάζουν γρήγορα και προσπαθούν να καλύψουν τη διαφοροποιημένη ζήτηση συγκεκριμένων μικρότερων ομάδων πληθυσμού. Στον τουρισμό αυτό το φαινόμενο εμφανίζεται με τις λεγόμενες «νέες μορφές» επιλεκτικού τουρισμού (θρησκευτικός, αγροτικός, εκπαιδευτικός, πολιτιστικός, ιαματικός, κινήτρων, θαλάσσιος, ναυταθλητικός, περιβαλλοντικός, χειμερινός, συνεδριακός κ.λπ.) που απευθύνονται κατά τεκμήριο σε σχετικά μικρές ομάδες ατόμων με ειδικά ενδιαφέροντα (στροφή από τον γενικό στον ειδικό τουρισμό). Οι τουρίστες αυτοί δεν είναι παθητικοί δέκτες των όσων έχουν οργανωθεί γι' αυτούς, αλλά συμμετέχουν ενεργά σε κάτι που οι ίδιοι έχουν επιλέξει, είτε γιατί το γνωρίζουν και θέλουν να αποκτήσουν νέες εμπειρίες και να πλουτίσουν τις γνώσεις τους, είτε γιατί θέλουν να το γνωρίσουν, είτε ακόμη γιατί συνδυάζουν την αναψυχή με επαγγελματικές ή άλλες υποχρεώσεις (συνεδριακός, επαγγελματικός, θεραπευτικός κ.λπ. τουρισμός).

Αναφερόμενοι ειδικά στον αγροτουρισμό ως παράδειγμα, η συμβολή του στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου που αποτελεί την πλειοψηφία του νησιωτικού αλλά και συνολικά του ελληνικού χοίρου με τις μικρές πληθυσμιακές πυκνότητες, μπορεί να εντοπιστεί μεταξύ άλλων:

στη διατήρηση θέσεων εργασίας, τη δημιουργία νέων θέσεων σε άλλους τομείς εκτός γεωργίας, την πολυαπασχόληση, τη διατήρηση υπηρεσιών σε αγροτικές ζώνες, την ενίσχυση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τη διατήρηση της φύσης και του δομημένου περιβάλλοντος και γενικότερα την ανάπτυξη των περιοχών μέσα από καινοτόμες για αυτές δράσεις⁶⁹. Χωρίς να μπορούν να υποτιμηθούν τα εμπόδια που σχετίζονται με τη διάρθρωση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στις αγροτικές μεσογειακές ζώνες αλλά και την κοινωνικοοικονομική δομή τους (έλλειψη ειδικευμένου δυναμικού και επιχειρηματικότητας, καινοτόμων δράσεων και εφαρμογών νέων τεχνολογιών, υποδομών κ.λπ.), φαίνεται ως μια από τις αξιόπιστες προοπτικές για τη βιώσιμη ανάπτυξη τους⁷⁰.

Οι μεταβολές στη ζήτηση έχουν ενσωματώσει και αλλαγές συνηθειών και τρόπου ζωής όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος και η ποιότητα ζωής, ενώ παράλληλα είναι έντονη η διάθεση «φυγής» από την πραγματικότητα της οργανωμένης και ρυθμισμένης από τις καθημερινές υποχρεώσεις ζωής. Οι τουρίστες αυτοί διακρίνονται από τους τουρίστες μαζικού τουρισμού από χαρακτηριστικά όπως:

- ❖ σχετικά υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης,
- ❖ καλή αγοραστική δύναμη, με αποτέλεσμα οι επιλογές τους να μη βασίζονται αποκλειστικά στην επιλογή βάσει του κόστους αλλά και βάσει της ικανοποίησης των ενδιαφερόντων,
- ❖ ενδιαφέρον για ενεργές διακοπές,
- ❖ αυξημένο ενδιαφέρον για τον τοπικό πολιτισμό και γενικότερα για την κοινωνία που επισκέπτονται (πολιτιστική κληρονομιά, μνημεία, γλώσσα, κουζίνα, προϊόντα),
- ❖ αυξημένο ενδιαφέρον για επαφή με τη φύση, για ηρεμία και για υγιεινή ζωή,
- ❖ αυξημένο ενδιαφέρον για την αυθεντικότητα των προϊόντων, για τη διαφοροποίηση και εξατομίκευση των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Τα παραπάνω αποτελούν μια βιώσιμη προοπτική για τον ελληνικό νησιωτικό χώρο που όμως δεν είναι δυνατόν μεσοπρόθεσμα να επιτευχθεί αυτόματα μέσα από τη μεταβολή της ζήτησης. Είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν και να στηριχθούν οι μηχανισμοί εκείνοι που θα κινητοποιήσουν τους τοπικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό προς τη ζητούμενη κατεύθυνση⁷¹.

⁶⁹ Σπιλάνης, Γ., *Σχέδιο ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης ορεινής Επαρχίας Πλωμαρίου*, Συμβούλιο Περιοχής 5^η Εδαφικής Περιφέρειας Νομού Λέσβου, Μυτιλήνη, 1997, σ. 54.

⁷⁰ Ανθοπούλου Θ., Ιακωβίδου Ο., Κουτουρής Α., Σπιλάνης Γ., *Χωρικές και αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα*, Ε Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα 11-13/12/1998, σελ. 23.

⁷¹ Τσάρτας, Π., Αυγερινού – Κολώνια, Σ., Ζαχαράτος, Γ., Ιακωβίδου, Ο., Κοκκώσης, Χ., Κούση, Μ., Μπριασούλη, Ε., Σπιλάνης, Γ., *Τουριστική ανάπτυξη – Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, σελ.180-184.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.1. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η παραδοσιακή μορφή του τουρισμού, που τόσο άνθησε κατά τις τελευταίες δεκαετίες, μοιάζει να έχει αρχίσει να εγκαταλείπεται προς όφελος κάποιων άλλων μορφών, που ικανοποιούν σε μεγαλύτερο πλέον βαθμό ανάγκες ή απλά επιθυμίες του σύγχρονου ανθρώπου, πέρα από την απλή τάση για φυγή, αλλαγή παραστάσεων και αναψυχή. Οι άνθρωποι, διαθέτουν όλο και μεγαλύτερο τμήμα του προϋπολογισμού τους προς όφελος της κατηγορίας τουρισμού που συνήθως χαρακτηρίζεται ως ποιοτικός. Η παρακμή του μαζικού τουρισμού οδηγεί στη δημιουργία προγραμμάτων ειδικών μορφών τουρισμού, είτε ειδικών ενδιαφερόντων (*special interest*) είτε εναλλακτικών (*alternative tourism*). Η διάκριση του τουρισμού σε μορφές συναρτάται με το σκοπό του πραγματοποιούμενου ταξιδιού ή με το είδος της τουριστικής υποχρέωσης, την οποία επιδιώκει να ικανοποιήσει ο τουρίστας. Συνεπώς, οι μορφές του τουρισμού είναι τόσες, όσες είναι οι εμφανιζόμενες ή ικανοποιούμενες αντίστοιχες τουριστικές ανάγκες.

Είναι πιο αποδοτικές, καλύτερα κατανεμημένες στο χρόνο, περισσότερο ανθεκτικές στις διεθνείς οικονομικές και τουριστικές συγκυρίες και συμβατές με το περιβάλλον για άμβλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός. Στόχος της ανάπτυξης τέτοιων μορφών είναι είτε η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών του μαζικού τουρισμού (μεγαλύτερη ποικιλία προσφερομένων υπηρεσιών), είτε η ανάπτυξη μιας μορφής που ανταποκρίνεται σε κάποιο ειδικό κίνητρο των τουριστών. Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι οι νέες μορφές τουρισμού δεν πρόκειται να αντικαταστήσουν το μαζικό τουρισμό, αφού θα αναπτύσσονται παράλληλα και συμπληρωματικά με αυτόν και θα χρησιμοποιούν τους ίδιους μηχανισμούς προώθησης και διακίνησης, εξασφαλίζοντας έτσι οικονομικά πλεονεκτήματα και παράλληλα θα αναζητούν πρόσθετους νέους τουρίστες⁷².

Αναμφισβήτητα ο τουρισμός συμβάλλει καθοριστικά στην ταχύρυθμη οικονομική ανάπτυξη και στη δραστική μείωση της ανεργίας στη χώρα μας. Δεν είναι τυχαίο ότι συνεισφέρει περίπου το 18% του Α.Ε.Π., αν ληφθούν υπόψη και οι πολλαπλασιαστικές

⁷² Βενετσανοπούλου Μ., *Η Κρατική Συμβολή στον Τουρισμό – Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού – Ιστορική Εξέλιξη – Θεσμικό Πλαίσιο*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 2006.

επιδράσεις του στο σύνολο της οικονομίας. Το σύνολο των εσόδων της χώρας μας από τον τουρισμό είναι μεγαλύτερο από το σύνολο της αξίας των εξαγωγών μας, τόσο προϊόντων όσο και υπηρεσιών, και καλύπτει περίπου το 40% του ελλείμματος του ισοζυγίου των εξωτερικών μας πληρωμών. Στον ελληνικό τουρισμό απασχολούνται άμεσα και έμμεσα περίπου 800.000 εργαζόμενοι, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων δραστηριοποιείται στην περιφέρεια και σε μικρού ή μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις⁷³.

Ωστόσο, για να μπορέσει ο τουρισμός να αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη δυναμική και να βοηθήσει ακόμη περισσότερο στην οικονομία της χώρας θα πρέπει εκτός από τον παραδοσιακό τουρισμό να αναπτύξει και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

3.2. ΤΥΠΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Με τον όρο εναλλακτικές μορφές τουρισμού γίνεται αναφορά στον τουρισμό που σχετίζεται με εναλλακτικές μορφές, αφενός σε οργανωτικό επίπεδο και αφετέρου όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των τουριστικών δραστηριοτήτων που ζητούν οι επισκέπτες. Ο εναλλακτικός τουρισμός περιλαμβάνει κίνητρα, τα οποία συνδέονται με συγκεκριμένα θέματα, όπως φυσιολατρία, ταξίδια περιπέτειας, αθλητικές δραστηριότητες, περιήγηση, περιβάλλον, γνωριμία με την τοπική παράδοση, απόλαυση της θέας ενός τοπίου, περιοχές με μη μολυσμένο περιβάλλον ή πλούσια πολιτιστική κληρονομιά κ.ά.⁷⁴

Ο εναλλακτικός τουρισμός, προσδιορίζεται από εκείνες τις μορφές τουρισμού, οι οποίες συνδέονται με κοινωνικές και περιβαλλοντικές αξίες, που επιτρέπουν τόσο στους «οικοδεσπότες» όσο και στους «φιλοξενούμενους» να υφίστανται τις θετικές αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες. Ο εναλλακτικός τουρισμός, όπως και η «αιεφόρος ανάπτυξη», είναι έννοιες που χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα τα τελευταία χρόνια, καθότι εισάγουν καινούργια προσέγγιση και φιλοσοφία σ' ένα παλιό πρόβλημα, προϋποθέτοντας εκδήλωση ενεργού ενδιαφέροντος εκ μέρους τόσο των «φιλοξενούμενων» όσο και των «οικοδεσποτών».

Ωστόσο δεν υπάρχει ένας ορισμός του εναλλακτικού τουρισμού αποδεκτός σε διεθνές επίπεδο από όλους, δηλαδή όσους με τον έναν ή τον άλλο τρόπο εμπλέκονται στην υπόθεση της «βιομηχανίας» του τουρισμού. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που διαφοροποιείται από τις συνηθισμένες σκληρές μορφές

⁷³ Σταθόπουλος Δ., *Αφιέρωμα: Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, σημαντικός αρωγός στην ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος*, Travel Daily News (Greek Edition), 2/10/2006.

⁷⁴ Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.), *Ειδικές μορφές τουρισμού*, Διαθέσιμο: www.eot.gr, Ημερομηνία ανάκτησης: 21/03/2009

τουρισμού (μαζικός τουρισμός), ο οποίος υπόσχεται στους τουρίστες κάτι διαφορετικό από το μαζικό τουρισμό, ενώ άλλοι προσπαθούν να κάνουν ταξινόμηση διαφοροποιώντας κυρίως τα άτομα ή τις καταστάσεις στα οποία αναφέρονται.

Επιπλέον, στις εναλλακτικές μορφές ο τουρίστας συχνά επιλέγει ένα τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής του ταξιδιού, στον οποίο κυριαρχεί η αυτονομία στις επιλογές και η περιήγηση με μικρή ή ελάχιστη χρήση υπηρεσιών οργανωμένου τουρισμού και η δημιουργία μιας ειδικής υποδομής που εξυπηρετεί το συγκεκριμένο τουρίστα. Ο εναλλακτικός τουρίστας αναζητεί και προστατεύει την τοπική κουλτούρα και πλησιάζει την τοπική κοινότητα, προωθεί την τοπική μαγειρική, τη χρήση τοπικών υλικών και χειροτεχνίας και την ανάπτυξη ενός μεγάλου εύρους άλλων τουριστικών υπηρεσιών για παράδειγμα τοπικές λαϊκές παραστάσεις, εκθέσεις χειροτεχνίας, πολιτιστικές εκδηλώσεις. Υπάρχει όμως ένας αριθμός συνισταμένων του εναλλακτικού τουρισμού, οι οποίες είναι γενικά αποδεκτές⁷⁵.

3.2.1. ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΣ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο συνεδριακός τουρισμός με τη σημερινή του μορφή εμφανίστηκε στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1960 και αργότερα ακολούθησαν και οι άλλες μορφές του επαγγελματικού τουρισμού. Συνεδριακός τουρισμός είναι ο τουρισμός που γίνεται κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου, όπου συναντώνται άτομα από διαφορετικά μέρη συνήθως για μια ή περισσότερες μέρες, με σκοπό να συζητήσουν διάφορα θέματα κοινού ενδιαφέροντος, να ενημερωθούν, να ανταλλάξουν επιστημονικές γνώσεις, να προβούν σε επιστημονικές ανακοινώσεις κ.λπ., αλλά στον εκτός του συνεδρίου χρόνο έχουν τουριστικές δραστηριότητες.

Σήμερα, λόγω της ανάπτυξης που έχουν σημειώσει οι επιστήμες, οι τέχνες, η παιδεία, το εμπόριο, η οικονομία, κ.λπ., είναι απαραίτητη η οργάνωση αντίστοιχων συνεδρίων. Ο συνεδριακός τουρισμός αποτελεί μια από τις δυναμικότερα εξελισσόμενες ειδικές μορφές τουρισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Παρατηρείται μάλιστα την τελευταία δεκαετία ανάπτυξη 7-10% παγκοσμίως, με την Ευρώπη να αντιπροσωπεύει το 62% του συνολικού συνεδριακού τουρισμού, ενώ αντιπροσωπεύει άνω του 25% του παγκόσμιου τουρισμού.

Τα συνέδρια διακρίνονται :

- ❖ Με βάση το αντικείμενο με το οποίο ασχολούνται σε επαγγελματικά, επιστημονικά, πολιτιστικά, πολιτικά, κοινωνικά.

⁷⁵ Βενετσιανοπούλου Μ., ο.π.,2006.

- ❖ Με βάση τη συχνότητα με την οποία συνέρχονται σε σταθερά συνέδρια ή ημερίδες, που τελούνται σε συνδυασμό με εκθέσεις, και μη σταθερά, περιοδικά και μη περιοδικά συνέδρια, όσα δηλαδή δεν παρουσιάζουν ούτε περιοδικότητα ούτε σταθερότητα.
- ❖ Με βάση τη χρονική τους διάρκεια. Η διάρκεια του συνεδρίου εξαρτάται από το πρόγραμμα που θα ακολουθήσει. Έτσι, τα διακρίνονται σε ημερήσια, ολιγοήμερα.
- ❖ Με βάση το γεωγραφικό τους χαρακτήρα σε τοπικής, περιφερειακής, εθνικής και διεθνούς εμβέλειας.
- ❖ Με βάση τον αριθμό των συμμετεχόντων σε ολιγομελή ή πολυάριθμα.

Για την ανάπτυξη του συνεδριακού και του εκθεσιακού τουρισμού απαιτείται η λήψη μιας σειράς μέτρων τα οποία σχετίζονται τόσο με την υποδομή όσο και με την αλλαγή του θεσμικού πλαισίου για τους οργανωτές συνεδρίων και εκθέσεων, καθώς πολλά μη ειδικευμένα άτομα οργανώνουν σήμερα συνέδρια με αποτέλεσμα να δυσφημίζεται η Ελλάδα στο εξωτερικό. Όσον αφορά την υποδομή την τελευταία περίοδο υπάρχει μια έντονη κινητικότητα εκ μέρους της πολιτείας για να καλυφθούν οι ελλείψεις και παραλείψεις των προηγούμενων χρόνων⁷⁶.

3.2.2. ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο αθλητισμός αποτελεί σοβαρό παράγοντα δημιουργίας και ανάπτυξης τουριστικής κίνησης για τις περιοχές εκείνες οι οποίες προσφέρονται για διάφορα σπορ και στις οποίες λαμβάνουν χώρα διάφορες αθλητικές εκδηλώσεις. Από τους αρχαίους χρόνους, όπως αναφέρει ο Όμηρος, ο αθλητισμός ήταν διαδεδομένος μεταξύ ορισμένων λαών. Το είδος αυτό του τουρισμού μπορεί να συνδυαστεί με αθλητικά γεγονότα, προπονήσεις ή και ατομικό αθλητισμό π.χ. ιστιοπλοΐα, ποδηλασία κ.α. Στην Ελλάδα η μορφή αυτή του τουρισμού έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης. Η πλειάδα των αθλητικών εγκαταστάσεων που προέκυψαν μετά από την οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού καθώς, επωφελούμενοι και από το καλό κλίμα, πολλοί ξένοι αθλητές και αθλητικά σωματεία θα μπορούν να προετοιμάζονται για μεγάλα αθλητικά γεγονότα στη χώρα μας.

Ο σύγχρονος αθλητισμός γεννήθηκε στην Αγγλία, όπου τα πανεπιστήμια και τα διάφορα κολέγια οργάνωναν αθλητικούς αγώνες. Από την Αγγλία ο αθλητισμός διαδόθηκε στις χώρες

⁷⁶ Βενετσιανοπούλου Μ., ο.π., 2006.

της Κεντρικής Ευρώπης, στις ΗΠΑ και στις Σκανδιναβικές χώρες. Μετά την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896, διαδόθηκε σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο για να πάρει τη σημερινή μορφή. Τα τελευταία χρόνια πολλές κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές έχουν συντελέσει στο να αποτελεί ο αθλητισμός ένα σημαντικό κίνητρο για την ανάπτυξη τουριστικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, ο αθλητικός τουρισμός περιλαμβάνει όλες εκείνες τις τουριστικές δραστηριότητες του ατόμου με σκοπό την άθληση, την άσκηση, την παρακολούθηση αθλητικών γεγονότων ή την αναψυχή. Με τον τρόπο αυτό γινόμαστε αποδέκτες ή χρήστες υπηρεσιών που συνδέονται με τον εσωτερικό αθλητικό τουρισμό.

Συνεπώς, η μετακίνηση των τουριστών για συμμετοχή ή παρακολούθηση μιας αθλητικής δραστηριότητας είναι ένας σημαντικός παράγοντας της αθλητικής τουριστικής δραστηριότητας. Ο αθλητικός τουρισμός αποτελεί έναν από τους ανερχόμενους τομείς του τουρισμού και έχει ως κύριο στόχο τη διευκόλυνση παρακολούθησης αθλητικών αγώνων ή συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες, όπως διεθνείς ποδοσφαιρικοί αγώνες, ολυμπιάδα σκακιού, πανευρωπαϊκοί αγώνες, διεθνείς αθλητικές συναντήσεις. Είναι ένα είδος τουρισμού που μπορεί να προσελκύσει ανθρώπους διαφόρων ηλικιών και εθνικοτήτων και το οποίο μπορεί να είναι τοπικής, περιφερειακής ή παγκόσμιας εμβέλειας και η ανάπτυξη του οδηγεί στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου⁷⁷.

3.2.3. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει ατομικά και ομαδικά ταξίδια τουριστών προς ιερούς τόπους με κίνητρο την πίστη ενώ παράλληλα αναπτύσσουν καλλιτεχνικό, εκπαιδευτικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον για τις περιοχές που επισκέπτονται. Είναι η μόνη μορφή τουρισμού που δεν επιλέγει τους τουριστικούς προορισμούς, αφού αυτοί είναι οι τόποι που εκδηλώνονται οι θρησκευτικές τελετές. Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού παρουσιάζει στη χώρα μας αργή αλλά σταθερή ανάπτυξη.

Τα άτομα που κατευθύνονται προς τον θρησκευτικό τουρισμό είναι νέοι και άνθρωποι της τρίτης ηλικίας και ανήκουν σε όλες τις κοινωνικές και οικονομικές τάξεις. Στο πρόγραμμα αυτών των εκδρομών μπορεί να είναι ενσωματωμένες ήπιες δραστηριότητες όπως περιήγηση και πεζοπορία. Ο επισκέπτης μπορεί να αναπαυθεί ή και να διανυκτερεύσει σε κάποιο ορεινό

⁷⁷ Βενετσανοπούλου Μ., ο.π.,2006.

καταφύγιο ή σε αγροτουριστικές μονάδες καθώς και να συμμετάσχει στην Θεία Λειτουργία και να δεχτεί την φιλοξενία των μοναχών.

Βυζαντινά, Μεταβυζαντινά μοναστήρια και εκκλησίες βρίσκονται σε όλες τις γωνιές της ελληνικής υπαίθρου. Τα κτίσματα, οι Αγιογραφίες, τα ιερά κειμήλια και βιβλία, τα σπάνια χειρόγραφα σε συνδυασμό με τις βυζαντινές μελωδίες και λειτουργίες προσελκύουν συνεχώς περισσότερους προσκυνητές. Η διοργάνωση επισκέψεων σε θρησκευτικούς τόπους, με αφορμή κάποια θρησκευτική εορτή, εκδήλωση ή τελετή από μεγάλες και μικρές ενορίες είναι πολύ συχνή. Στο εσωτερικό της χώρας διακινούνται πάνω από 300.000 άτομα το χρόνο σε προορισμούς όπως: η Μονή του Αγίου Ιωάννη του Ρώσου στο Προκόπι Ευβοίας, η Μονή Αγάθωνος στη Φθιώτιδα, η Παναγία της Τήνου, η Μονή Προυσού στην Ευρυτανία, η Παναγία Σουμελά, οι Μονές των Μετεώρων καθώς επίσης και οι Άγιοι Τόποι και το Σινά την περίοδο των Παθών. Το Άγιο Όρος είναι ένας ακόμα δημοφιλής προορισμός που διαφυλάττει αιώνες τώρα πολύτιμους κειμηλιακούς θησαυρούς.

Ακόμα και σήμερα μοναχοί και μοναχές κατασκευάζουν ξυλόγλυπτα και υφαντά με πατροπαράδοτες τεχνικές που καθιστούν κάθε αντικείμενο μοναδικό, συμβάλλοντας έτσι στη διασύνδεση της τέχνης με την θρησκευτική λατρεία. Επαγγέλματα που δημιουργούνται μέσα από αυτή την διαδικασία είναι ο αναστηλωτής ναών και ο συντηρητής εικόνων. Προβλήματα που εντοπίζονται στο πλαίσιο της ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού είναι η υλική και πνευματική εμπορευματοποίηση πολλών ιερών χώρων με αποτέλεσμα οι επισκέπτες να παραμένουν δυσαρεστημένοι από την παροχή και ποιότητα των υπηρεσιών και τελικά να μην προωθείται σωστά το τουριστικό προϊόν⁷⁸.

3.2.4. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ως πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί η περιήγηση που έχει ως κύριο στόχο τη γνωριμία και εκτίμηση της ιστορικής, καλλιτεχνικής και πνευματικής κληρονομιάς, καθώς και της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας μιας περιοχής.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) θεωρεί πως πολιτιστικός τουρισμός είναι το ταξίδι που γίνεται με κίνητρο βασικά πολιτιστικό, περιλαμβάνοντας εκπαιδευτικές συναντήσεις, θεατρικές παραστάσεις, φεστιβάλ, προσκυνήματα, επισκέψεις σε

⁷⁸ Ιατρού Α., *Επενδύσεις σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού*. Πρακτικά 3^{ης} Διημερίδας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 11-15/12/2005, Διαθέσιμο: [http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmer %203%20docs/Iatrou.pdf](http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmer%203%20docs/Iatrou.pdf), Ημερομηνία ανάκτησης, 25/04/2009

αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και μουσεία, καθώς και τη μελέτη του φυσικού περιβάλλοντος, του λαϊκού πολιτισμού και της τέχνης. Οι έννοιες τουρισμός και πολιτισμός μπορούμε να πούμε ότι είναι αλληλένδετες, γιατί όσοι ταξιδεύουν για τουρισμό επισκέπτονται έναν τόπο και για να γνωρίσουν τον πολιτισμό του. Τόσο τα επιτεύγματα του τεχνολογικού όσο και του πνευματικού πολιτισμού αποτελούν σημαντικούς τουριστικούς πόλους έλξης τουριστών σε μια χώρα. Γι' αυτό χώρες με μακραίωνη ιστορία και παράδοση, με πλούσια επιτεύγματα στον πολιτιστικό τομέα, με πλούσιο ιστορικό παρελθόν, έχουν αυξημένη τουριστική κίνηση.

Στόχος του πολιτιστικού τουρισμού είναι η ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αρχαιολογικών, ιστορικών και αρχιτεκτονικών μνημείων για την ανάπτυξη ήπιας μορφής τουρισμού στην περιοχή, η ουσιαστική γνωριμία και η επαφή του επισκέπτη με τον πολιτισμό και τον πραγματικό τρόπο ζωής της χώρας που επισκέπτεται. Ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει ταυτόχρονα στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής, ενώ παράλληλα έχει επιμορφωτικό χαρακτήρα για τον επισκέπτη, τον οποίο φέρνει σε άμεση επαφή με την ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου⁷⁹.

3.2.5. ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Για τον προσδιορισμό της έννοιας του οικοτουρισμού έχουν δοθεί μέχρι σήμερα πολλές ερμηνείες. Σε διεθνές επίπεδο έχουν υπάρξει ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις που δείχνουν την ευρύτητα του αντικειμένου, καθώς και πολλές προσπάθειες έμπρακτης ανάπτυξης πρωτοβουλιών (με θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα). Η εκάστοτε προσέγγιση, με διαφορετικές αναλογίες, προσδιορίζει τη συμβολή του οικοτουρισμού: (α) στην προστασία της φύσης, (β) στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, (γ) στην αειφόρο ανάπτυξη, (δ) στην ευημερία της τοπικής κοινωνίας, (ε) στη δυνατότητα να παρέχει απόλαυση και συμμετοχικές δραστηριότητες στους τουρίστες, σε φυσικά τοπία και, (στ) στην προώθηση περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης.

Λαμβάνοντας υπόψη τους πολυάριθμους ορισμούς και τα διάφορα χαρακτηριστικά που τους διέπουν, ο ορισμός του οικοτουρισμού που επικράτησε περισσότερο είναι ο εξής: οικοτουρισμός είναι ο τουρισμός που αναπτύσσεται σε οικολογικά αξιόλογες περιοχές, δεν υπερβαίνει την φέρουσα ικανότητα της περιοχής, προωθεί την προστασία και διαχείριση του

⁷⁹ Βενετσιανοπούλου Μ., ο.π., 2006.

φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος- σύμφωνα με νομικά ή άλλου τύπου αποτελεσματικά μέτρα - ενώ ταυτόχρονα διατηρεί τη συνοχή του κοινωνικού ιστού.

Σήμερα, ο οικοτουρισμός αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού για την οποία δε υπάρχουν επαρκή στοιχεία από μελέτες που να αναλύουν τόσο τον όγκο και τη ζήτηση της οικοτουριστικής αγοράς όσο και τις προοπτικές και τις τάσεις ανάπτυξης τους και να μπορούν έτσι να προκύψουν αξιόπιστα συμπεράσματα. Η έλλειψη αυτή οφείλεται ακριβώς στην αδυναμία σαφούς προσδιορισμού της έννοιας και του περιεχομένου του οικοτουρισμού, κάτι που αποτελεί μια γενικότερη διεθνή διαπίστωση. Αυτό, άλλωστε, απέδειξε και η έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού στις αγορές της Αγγλίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Ισπανίας, Γαλλίας, Καναδά και ΗΠΑ. Επισημαίνεται, ότι με βάση την έρευνα αυτή η Ελλάδα δεν είναι καταχωρημένη στη συνείδηση των επισκεπτών ως σημαντικός οικοτουριστικός προορισμός, αλλά συγχέεται με την έννοια του φυσιολατρικού τουρισμού και των δυνατοτήτων που προσφέρει το φυσικό της περιβάλλον (π.χ. θάλασσα, πράσινο, φυσικό τοπίο κλπ.) Αναλύοντας την υφιστάμενη κατάσταση του τουρισμού συνολικά στην Ελλάδα, καθίσταται σαφές ότι οι οργανωμένες τουριστικές δραστηριότητες που ασκούνται δεν έχουν στο σύνολο τον χαρακτήρα του οικοτουρισμού αλλά αποτελούν κυρίως δραστηριότητες που είτε σχεδιάζονται με τη γενικότερη μορφή του αγροτουρισμού, είτε αποτελούν τουρισμό περιπέτειας στη φύση. Παράλληλα διαμορφώνεται μια τάση επίσκεψης με βάση τα κέντρα πληροφόρησης προστατευόμενων περιοχών από σχολεία στο πλαίσιο προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης⁸⁰.

3.2.6. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΣ - ΙΑΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η φύση εκτός από σπάνια τοπία και ιδιαίτερες φυσικές ομορφιές, «χάρισε» στην Ελλάδα και πηγές με σημαντικές θεραπευτικές ιδιότητες. Τα ιαματικά λουτρά αποτελούν μέρος του εθνικού πλούτου της χώρας, ενώ οι θεραπευτικές τους ιδιότητες ήταν γνωστές, ήδη, από τους αρχαίους χρόνους.

Οι ιαματικοί φυσικοί πόροι είναι διάσπαρτοι στην ελληνική επικράτεια, ενώ τα νερά των συγκεκριμένων πηγών διαφέρουν από τα συνηθισμένα, είτε λόγω της υψηλής τους θερμοκρασίας είτε λόγω της παρουσίας σπάνιων δραστικών συστατικών. Τα νερά αυτά χαρακτηρίζονται ως μεταλλικά εξαιτίας της θερμοκρασίας ή της γενικής τους χημικής

⁸⁰ Ιατρού Α., ο.π., 2009

σύστασης. Εκτός από τις ψυχρές μεταλλικές πηγές υπάρχουν και οι θερμοπηγές, με τις οποίες οικοδομήθηκε ένας κλάδος θεραπευτικής αγωγής, η ιαματική υδροθεραπεία (θερμαλισμός).

Η γεωγραφική κατανομή των πηγών δεν είναι τυχαία, καθώς συνδέεται είτε με τεκτονικά γεγονότα, όπως, για παράδειγμα, στις περιπτώσεις των πηγών του Καϊάφα, της Κυλλήνης και του Λαγκαδά, είτε με ηφαιστειακές δραστηριότητες όπως, για παράδειγμα, στις περιπτώσεις των πηγών των Μεθάνων, της Μήλου, της Λέσβου, της Σαμοθράκης και της Λήμνου.

Η υδροθεραπεία είναι ιδιαίτερα σημαντική για την αντιμετώπιση πολλαπλών παθήσεων, όπως είναι τα αρθρικά και οι ρευματοπάθειες, και διακρίνεται σε δύο είδη:

- ❖ την εσωτερική, η οποία περιλαμβάνει την ποσιθεραπεία (πόση ιαματικών νερών), εισπνοθεραπεία (εισπνοή των αερίων ή των σταγονιδίων των μεταλλικών νερών) και τις πλύσεις (στοματικές, ρινικές, γυναικολογικές)
- ❖ την εξωτερική, η οποία περιλαμβάνει τα λουτρά, τις καταιονήσεις (για ορισμένο χρόνο το σώμα δέχεται το θερμομεταλλικό νερό, που έρχεται με ψηλή ή χαμηλή πίεση) τις υδρομαλάξεις (το σώμα δέχεται την πίεση του νερού), την υδροκινησιοθεραπεία (συνδυασμός λουτροθεραπείας και κινησιοθεραπείας, όσο το σώμα βρίσκεται στο νερό) και την πηλοθεραπεία (εφαρμογή πηλού, που έχει «ωριμάσει», σε σημεία του σώματος με διάφορες παθήσεις)⁸¹.

3.2.7. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο αγροτουρισμός είναι μια ήπια μορφή βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο, η οποία έχει ως στόχους:

- ❖ Να συμβάλει ώστε ο επισκέπτης να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού.
- ❖ Να φέρει τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση καθώς και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες θα μπορεί να συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί και να νιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης και της ανακάλυψης.
- ❖ Να κινητοποιήσει τις παραγωγικές, πολιτισμικές και αναπτυξιακές δυνάμεις του τόπου, συμβάλλοντας έτσι στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου.

⁸¹ Σταθόπουλος Δ., ο.π., 2006.

Ο σωστά σχεδιασμένος και καλά οργανωμένος αγροτουρισμός έχει καταδειχθεί ότι αποτελεί ένα από τα αποτελεσματικότερα εργαλεία για τη μακροπρόθεσμη διατήρηση της ταυτότητας ενός τόπου. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι σε αυτής της μορφής την τουριστική ανάπτυξη το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μιας περιοχής αποτελούν πλέον τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά που στηρίζονται στην διατήρηση και ανάδειξη των τοπικών ιδιαιτεροτήτων της.

Σε επιχειρηματικό επίπεδο, ο αγροτουρισμός αποτελεί τον συνδετικό κρίκο του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα με τον τριτογενή. Δηλαδή της παραγωγής γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων και της μεταποίησης, με την παροχή υπηρεσιών και τον τουρισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργεί, στηρίζει και τονώνει την τοπική αγορά, παρέχοντας νέες θέσεις εργασίας, ένα συμπληρωματικό εισόδημα στις αγροτικές οικογένειες και συγκρατώντας τον πληθυσμό στην ύπαιθρο.

Οι κατηγορίες των επιχειρήσεων που εντάσσονται στον αγροτουρισμό είναι επιγραμματικά οι παρακάτω:

- ❖ Αγροτουριστικά καταλύματα
- ❖ Πρατήρια / Εκθετήρια αγροτουριστικών προϊόντων
- ❖ Αγροτουριστικά κέντρα εστίασης και αναψυχής
- ❖ Τουριστικά γραφεία που αναλαμβάνουν τη διοργάνωση ή την υλοποίηση προγραμμάτων υπαίθριων δραστηριοτήτων και περιηγήσεων οικοτουριστικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος
- ❖ Αγροκτήματα
- ❖ Επιχειρήσεις παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων
- ❖ Εργαστήρια λαϊκής τέχνης

Τέλος, σε ότι αφορά τον επισκέπτη, ο αγροτουρισμός αποτελεί μια διαδικασία που προωθεί μια μορφή ταξιδιού με σεβασμό προς το περιβάλλον και την παράδοση, βασισμένη στην γνωριμία του με την τοπική κουλτούρα, ιστορία και καθημερινότητα. Μια συνολική εμπειρία κατά την οποία ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με τον ντόπιο τρόπο ζωής και συνδυάζει την αναψυχή με την ενημέρωση και ευαισθητοποίησή του για κοινωνικά, ιστορικά, περιβαλλοντικά και άλλα θέματα της εκάστοτε περιοχής⁸².

⁸² Ανώνυμος, *Τι είναι ο Αγροτουρισμός;*, Διαθέσιμο: http://www.agrotour.gr/agro/site/AgroTour/t_docpage?sub_nav=Whats&doc=/Documents/agrotour/company/whatisrural, Ημερομηνία ανάκτησης: 17/05/2009.

3.2.8. ΓΕΩΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Αποτελεί ήπια μορφή τουρισμού, αναπτύσσεται σε περιοχές που διαθέτουν σημαντικά γεωλογικά μνημεία και κατ' επέκταση σχετίζεται με τη περιβαλλοντική και πολιτιστική κληρονομιά κάθε περιοχής. Γεώτοποι είναι χώροι στους οποίους συναντώνται στοιχεία που καταγράφουν την γεωλογική ιστορία της κάθε περιοχής. Για παράδειγμα ηφαίστεια, σπήλαια, φαράγγια, απολιθωματοφόρες θέσεις, μεγάλα γεωλογικά ρήγματα και αρχαία μεταλλεία ή λατομεία. Τα άτομα που αναζητούν την συγκεκριμένη μορφή τουρισμού ανήκουν σε υψηλό μορφωτικό επίπεδο και παρουσιάζουν ειδικό ενδιαφέρον για τα γεωλογικά μνημεία.

Στην Ελλάδα το απολιθωμένο δάσος της Λέσβου, το φαράγγι της Σαμαριάς στην Κρήτη, τα Μετέωρα, το ηφαίστειο στη Σαντορίνη, το φαράγγι του Βίκου και οι καταρράκτες της Έδεσσας είναι μόνο μερικά από τα αξιόλογα γεωτουριστικά μνημεία με τα οποία συμμετέχει η χώρα μας στο δίκτυο Ευρωπαϊκών Γεωπάρκων. Πρόσφατα το Υπουργείο Αιγαίου εξέδωσε τον Άτλαντα των Γεωλογικών μνημείων του Αιγαίου που περιλαμβάνει 400 θέσεις γεωλογικών μνημείων από όλα τα νησιά και την παράκτια ζώνη του Αιγαίου.

Ο σπηλαιολογικός τουρισμός είναι επίσης ένα είδος γεωτουρισμού. Τα σπήλαια διατηρούν - πανάρχαια στοιχεία από την ιστορία και την εξέλιξη της ζωής. Στην Ελλάδα αναδείχθηκε μόλις πρόσφατα όταν άρχισε να αξιοποιείται σε ουσιαστικό βαθμό ο σπηλαιολογικός πλούτος. Η κατάλληλη εκπαίδευση και ενημέρωση των επισκεπτών οδηγεί αφενός μεν στην ασφάλεια των ιδίων κατά την εξερεύνηση αφετέρου δε στην προστασία των σπηλαίων από την ανθρώπινη παρέμβαση. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης και τα ελληνικά θαλάσσια σπήλαια⁸³.

3.2.9. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ

Είναι σύνολο έντονων δραστηριοτήτων που βρίσκονται σε απόλυτη συνάρτηση με τη φύση και λαμβάνουν χώρο σε μη αστικές περιοχές. Περιλαμβάνει υπαίθρια διανυκτέρευση ή σε αγροτουριστικά καταλύματα, οδοιπορία, ανακαλύψεις, εξερευνήσεις και κατακτήσεις δυσπρόσιτων τόπων. Σε όλες τις περιπτώσεις παρέχεται προστασία και ασφάλεια των τουριστών εκ μέρους των ιδιωτικών εταιρειών καθώς και ο ειδικός εξοπλισμός και η

⁸³ Ανώνυμος, *Γεωτουρισμός*, Διαθέσιμο: <http://www.ellada-diakoron.gr>, Ημερομηνία ανάκτησης: 10/4/2009.

μεταφορά τους. Μέσα από τέτοιες δραστηριότητες μπορούν να αναδυθούν επαγγέλματα όπως ο οδηγός βουνού και ο χαρτογράφος.

Τα είδη που περιλαμβάνονται στον τουρισμό περιπέτειας είναι τα παρακάτω:

- ❖ Ορειβασία. Είναι ήπια δραστηριότητα που γίνεται πάνω σε βουνά μέσω μονοπατιών ενώ πολλές φορές η χάραξη διαδρομής γίνεται κατ' επιλογή του ορειβάτη. Η πρώτη οργανωμένη ανάβαση Ελλήνων με στόχο την ορειβατική περιπέτεια έγινε το 1896 στη Πάρνηθα.
- ❖ Trekking. Είναι πεζοπορία μέσα σε μονοπάτια και διαδρομές στο βουνό ή χωματόδρομους με την συνοδεία επαγγελματία οδηγό βουνού. Τόποι άσκησης της πεζοπορίας είναι σχεδόν όλα τα βουνά της Ελλάδας όπως: τα Καλάβρυτα, ο Χελμός, ο Όλυμπος, το Ψηλορείτης, το Βελούχι, η Χελιδόνα και ο Ταύγετος.
- ❖ River trekking. Είναι πεζοπορία κατά μήκος των όχθων των ποταμών κατά την διάρκεια της θερινής περιόδου κυρίως.
- ❖ Canyoning. Είναι μια σύνθετη δραστηριότητα που περιλαμβάνει τη διάσχιση φαραγγιών, την πεζοπορία, την αναρρίχηση βράχων ή αναρριχητικών πεδίων, την ανάβαση καταρρακτών (ραπέλ), το πέρασμα πάνω από ποτάμια και σε περιπτώσεις το κολύμπι. Πραγματοποιείται με την καθοδήγηση έμπειρων συνοδών σε περιοχές όπως ο Όλυμπος, τα Βαρδούσια, τα Μετέωρα και άλλα μικρότερα βουνά.
- ❖ Rafting. Αφορά την κατάβαση ποταμών με φουσκωτή βάρκα. Για την άσκηση του δεν απαιτούνται γνώσεις τεχνικής καθώς το ρεύμα του ποταμού αποτελεί την κινητήριο δύναμη. Το άθλημα ξεκίνησε το 1985 από ιδιωτικές εταιρείες extreme αθλημάτων. Μερικά από τα δημοφιλή ποταμά άσκησης του σπορ είναι ο Ταυρωπός στην Ευρυτανία, ο Λούσιος και Αλφειός της ορεινής Αρκαδίας, ο Εύηνος στην Ναυπακτία, ο Αλιάκμονας στη Θεσσαλία, ο Άραχθος στην Ηπειρο και ο Βενέτικος στα Γρεβενά.
- ❖ Kayak ποταμού. Είναι κατάβαση ποταμού με μονοθέσιο σκάφος. Κατασκευάζεται από πολυεστέρα ή άλλα συνθετικά υλικά.
- ❖ Canoe – Kayak. Είναι η περιήγηση σε λίμνη με διαθέσιμα άνετα σκάφη με σκοπό την εξερεύνηση απρόσιτων περασμάτων και στενών. Οι λίμνες Πλαστήρα, των Κρεμαστών και της Καστοριάς ενδείκνυνται για τέτοιου είδους δραστηριότητα.
- ❖ Monogaft. Κατάβαση ποταμού με μονοθέσια φουσκωτή βάρκα.
- ❖ Hot Dog. Είναι η κατάβαση ποταμών με διαθέσιμα φουσκωτά σκάφη.
- ❖ Hydro speed. Είναι η κατάβαση ποταμού με ειδική σανίδα που της δίνει ώθηση το ρεύμα του ποταμού ή το ανθρώπινο σώμα όπου απαιτείται.

- ❖ Mountain bike. Είναι η ποδήλασία σε δασικές εκτάσεις με ποδήλατα, που διαθέτουν όλες εκείνες τις προδιαγραφές ασφάλειας των επισκεπτών σε ανώμαλους δρόμους.
- ❖ Ιππασία. Οι αναβάτες υπεύουν εκπαιδευμένα άλογα ακολουθώντας προκαθορισμένες δασικές διαδρομές. Σε πολλά μέρη της Ελλάδας μπορεί κανείς να εξασκηθεί στη ιππασία όπως στην Ναύπακτο, στην Ήπειρο, στο Πήλιο, στην Κέρκυρα, στην Ευρυτανία και στην Κρήτη.
- ❖ Τοξοβολία. Γίνεται σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους με εκπαιδευτικά τόξα.
- ❖ 4 x 4 car driving ή jeep safari. Είναι η διάσχιση ορεινών διαδρομών, δασικών δρόμων, πέρασμα ποταμών και ανάβαση βουνών με ιδιόκτητο ή ενοικιασμένο κατάλληλο αυτοκίνητο.
- ❖ Παιδικές κατασκηνώσεις υπαίθρου. Απευθύνονται σε παιδιά που αναζητούν πρωτοτυπία, διασκέδαση και ταυτόχρονα εκπαιδευτικό χαρακτήρα στα σπορ του βουνού και του νερού. Κατασκηνωτικά κέντρα υπαίθριων δραστηριοτήτων συναντάμε στην Ευρυτανία, στη λίμνη Πλαστήρα, στο ποταμό Βενέτικο.
- ❖ Paragente. Αλεξίπτωτο που ωθείτε με την δύναμη του ανθρώπινου σώματος από κάποιο ύψωμα. Ιδιαίτερα επικίνδυνο σπορ που προσφέρει όμως έντονες συγκινήσεις για τους λάτρεις του⁸⁴.

3.2.10. ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΣ – ΘΕΡΙΝΟΣ

Ο χειμερινός τουρισμός είναι σήμερα μια πραγματικότητα, που γνωρίζει πρωτοφανή άνθιση σε παγκόσμια κλίμακα. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες η μορφή του χειμερινού τουρισμού είναι συνυφασμένη ειδικότερα με τα χειμερινά σπορ, τα χιονοδρομικά κέντρα και γενικότερα με το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στη διάρκεια του χειμώνα. Ο χειμερινός τουρισμός περιλαμβάνει την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού όπως ο ορεινός τουρισμός (οι διακοπές σε ορεινά θέρετρα), ο χιονοδρομικός, ο ορειβατικός, ο τουρισμός περιπέτειας, ο τουρισμός παραχείμασης, που αποτελούν το σύνολο των δραστηριοτήτων που εκδηλώνονται στις ορεινές περιοχές και διεξάγονται σε όλη τη διάρκεια του έτους. Ορισμένα αθλήματα που αποκαλούνται χειμερινά είναι συγγενή μεταξύ τους όπως η χιονοδρομία(σκι), η παγοδρομία, η ελκηθροδρομία, η αναρρίχηση, η ορεινή πεζοπορία, ο αλπινισμός, το ραντονέ (ορειβατικό σκι) ,το ποδήλατο βουνού κ.ά. Αυτές οι μορφές μπορούν

⁸⁴ Εταιρεία εναλλακτικών μορφών τουρισμού, Trekking Hellas

να αναπτυχθούν και πρέπει να συνδυαστούν απαραίτητα με έργα τουριστικής υποδομής και αξιοποίησης των ορεινών περιοχών, ώστε να αποτελέσουν πόλο έλξης τουριστών⁸⁵.

Είναι οι μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται τη θερινή περίοδο και διακρίνονται στους:

- ❖ Παράκτιος (κοντά σε παραλίες και ακτές)με διαμονή σε παράκτια Θέρετρα και καταλύματα. Η Ελλάδα είναι πλούσια σε νησιά και επομένως διαθέτει ένα αξιόλογο αριθμό ακτών. Οι λάτρεις του θερινού τουρισμού μπορούν να παραθερίσουν σε οργανωμένα ή ελεύθερα κάμπινγκ δίπλα στη θάλασσα απολαμβάνοντας μια σειρά δραστηριοτήτων και έχοντας τη δυνατότητα να γνωρίσουν ανθρώπους και να ανταλλάξουν εμπειρίες. Τέτοιες περιοχές συναντά κανείς στην Κρήτη, στον Έβρο, στη Θεσσαλία ακόμα και στα προάστια της Αττικής.
- ❖ Παραλίμνιος (κοντά σε λίμνες).Η διαμονή μπορεί να γίνει σε ξενώνες ή Καταλύματα ή σε σκηνές δίπλα σε λίμνες. Η παρατήρηση της τοπικής χλωρίδας και πανίδας, η παρακολούθηση σπάνιων και υπό εξαφάνιση πουλιών (*birdwatching*) και η διεξαγωγή πειραμάτων αποτελούν συμπληρωματικές δραστηριότητες πέρα από την αναζήτηση ηρεμίας στη γαλήνη των νερών μιας λίμνης. Μοναδικής ομορφιάς λίμνες είναι των Κρεμαστών στην Ευρυτανία, η Μικρή και Μεγάλη Πρέσπα στη Φλώρινα και η λίμνη της Καστοριάς⁸⁶.

3.2.11. ΟΡΕΙΝΟΣ – ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ

Ο ορεινός τουρισμός ως εναλλακτική μορφή τουρισμού έχει ως χαρακτηριστικό γνώρισμα τη διάσταση και τη μεγάλη θεματική ποικιλία των δραστηριοτήτων. Οι τουριστικές δραστηριότητες κάθε μορφής και τύπου στους ορεινούς, έχουν παράδοση αιώνων και οι στίχοι τους κατά κύριο λόγο αφορούν τη φυσιολατρία, την υγεία, τη γνωριμία με τον αγροτικό πολιτισμό.

Οι ορεινοί όγκοι ή οι ορεινές περιοχές κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα αντιπροσωπεύουν αξιόλογους τουριστικούς προορισμούς για τους κατοίκους των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών, όπου πραγματοποιείται μια σειρά τουριστικών και αθλητικο - αναψυχικών δραστηριοτήτων. Ο ορεινός τουρισμός δεν έχει χρονικούς περιορισμούς εκδήλωσης. Ο τουρίστας που επισκέπτεται ορεινές περιοχές μπορεί να συνδυάσει με τον ορεινό τουρισμό, τη διαμονή δηλαδή σε ορεινά θέρετρα για αναψυχή, και το γαστρονομικό και το πολιτιστικό

⁸⁵ Βενετσανοπούλου Μ., ο.π.,2006.

⁸⁶ Ανώνυμος, *Θερινός τουρισμός*, Διαθέσιμο <http://www.agptotour.gr>, Ημερομηνία ανάκτησης: 21/05/2009.

τουρισμό. Όσον αφορά το γαστρονομικό τουρισμό, αυτός περιλαμβάνει την τοπική κουζίνα κάθε περιοχής, με τα τοπικά φαγητά και γλυκά. Όσον αφορά τον τελευταίο, τον πολιτιστικό τουρισμό δηλαδή, αυτός περιλαμβάνει την περιήγηση με στόχο τη γνωριμία και εκτίμηση της ιστορικής, καλλιτεχνικής και πνευματικής κληρονομιάς, καθώς και της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας. Η διαμονή των τουριστών γίνεται σε ξενοδοχεία, μπαγκαλόους (μικρά αυτοτελή σπίτια) ξύλινα ή πέτρινα, δεμένα αισθητικά με το ορεινό τοπίο, επίσης και σε ενοικιαζόμενα δωμάτια⁸⁷.

Είναι εκείνη η μορφή τουρισμού που σχετίζεται με δραστηριότητες που εμπεριέχουν το υγρό στοιχείο και πραγματοποιούνται την θερινή κυρίως περίοδο. Είναι ολιγοήμερος τουρισμός, απευθύνεται σε όλες τις ηλικίες, παρουσιάζει όμως έντονη εποχικότητα. Το θαλάσσιο τουριστικό προϊόν συνθέτουν αθλητικά -ψυχαγωγικά σπορ και ναυταθλητικές δραστηριότητες ατομικού ή συλλογικού χαρακτήρα, η θαλασσοθεραπεία. Η ευεργετική επίδραση του θαλασσινού νερού, της άμμου, του ηλίου και της καθαρής ατμόσφαιρας λειτουργούν αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση ορισμένων παθήσεων ατόμων όλου του ηλικιακού φάσματος και οι θαλάσσιες περιγιήσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν τον τουρισμό σκαφών, θαλαμηγών και κρουαζιερόπλοιων που μετακινούνται για λόγους αναψυχής μεταξύ των νησιών, γνωστές και ως κρουαζιέρες.

Τα προβλήματα που εντοπίζονται στην ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού στην Ελλάδα είναι μακράν όλων η ανεπαρκής υποδομή των λιμενικών εγκαταστάσεων. Θεωρείται παραπάνω από χρήσιμο η κατασκευή περισσότερων μαρίνων με σύγχρονο εξοπλισμό για τις θαλαμηγούς, περιφερειακά καταφύγια κοντά στους τουριστικούς πόλους έλξης, επισκευαστικοί χώροι και το ανάλογο μόνιμο βοηθητικό προσωπικό.

Η μόλυνση του θαλάσσιου πλούτο από τα διερχόμενα σκάφη απειλεί το υγρό οικοσύστημα καθώς και την αύξηση της τουριστικής κίνησης. Δυστυχώς οι προσπάθειες προς ευαισθητοποίηση του κοινού αλλά και των ιδιοκτητών σκαφών κρίνονται άκαρπες αφού το εύκολο κέρδος υπερέχει αυτών. Επίσης, παρατηρείται συχνά πολυδιάσπαση των εμπλεκόμενων φορέων και ασάφεια ως προς τα όρια δραστηριοποίησης για την αντιμετώπιση προβλημάτων⁸⁸.

⁸⁷ Βενετσανοπούλου Μ., ο.π.,2006.

⁸⁸ Ανώνυμος, *Θερινός τουρισμός*, Διαθέσιμο <http://www.agrotour.gr>, Ημερομηνία ανάκτησης: 21/05/2009.

3.3. Ο ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των αρνητικών σχολίων που αποδίδονται στο μαζικό τουρισμό, πολλά κράτη διαμορφώνουν την πολιτική τους προς την ενθάρρυνση πιο ήπιων (εναλλακτικών) μορφών τουρισμού, αναζητώντας έτσι μια λύση για τα μακροχρόνια προβλήματα που έχουν προκληθεί από την ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη. Τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα και τα καταναλωτικά του πρότυπα, που κατευθύνονται στην αναζήτηση της αυθεντικότητας και στην συναναστροφή του με την παρθένα φύση και τον αυτόχθονα πολιτισμό, περικλείουν ιδιαίτερη σημασία στην προστασία της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος της περιοχής υποδοχής τουριστών, συνεισφέροντας έτσι στην αιεφόρο ανάπτυξη και στη μακροβιότητα των υπαρχόντων πόρων. Ως εκ τούτου, ο εναλλακτικός τουρισμός υποδεικνύει περιορισμούς αναφορικά με τη φέρουσα ικανότητα μιας τουριστικής περιοχής και μπορεί να θεωρηθεί ως τουρισμός μειωμένων αρνητικών επιπτώσεων.

Αυξημένη είναι μέσω του εναλλακτικού τουρισμού η διασύνδεση του τουριστικού τομέα με άλλους τομείς της οικονομίας π.χ. γεωργία, κτηνοτροφία και χειροτεχνία. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μειωμένη διαρροή χρημάτων από την τοπική οικονομία για λόγους όπως αγορά εισαγόμενων προϊόντων, εξάρτηση από ξένους οργανωτές ταξιδιών και απασχόληση αλλοδαπών στην ντόπια βιομηχανία, δημιουργώντας έτσι υψηλούς οικονομικούς δεσμούς σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζεται οι ντόπιοι επιχειρηματίες μικρών επιχειρήσεων μπορούν, με μέτριες δαπάνες, να συνεισφέρουν αξιοσημείωτα στην οικονομική ανάπτυξη γιατί προμηθεύουν μικρότερες αγορές, αξιώνουν σχετικά μικρά κεφάλαια, χρησιμοποιούν ντόπιους πλουτοπαραγωγικούς πόρους και ακατέργαστα υλικά και δεν απαιτούν δαπανηρή και εξεζητημένη υποδομή⁸⁹.

Οι επενδύσεις μικρής κλίμακας που προωθούνται διαμέσου του εναλλακτικού τουρισμού διατηρούν τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης από τους ντόπιους κατοίκους και εξασφαλίζουν αυξημένα οικονομικά οφέλη. Ταυτόχρονα, οι μικρής κλίμακας επιχειρήσεις μπορούν να ενσωματωθούν με μεγαλύτερη ευκολία στο υπάρχον κοινωνικοπολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον της κοινότητας, βοηθώντας πιο αποτελεσματικά την αιεφόρο ανάπτυξη ενός προορισμού.

⁸⁹ Gannon A., *Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition*. In: Bramwell, B. and Lane, B. (eds), *Rural Tourism and Sustainable Tourism development*. Channel View: Clevedon, 1993, p. 59.

Επιτυγχάνοντας ενδογενή τουριστική ανάπτυξη μέσω της συμμετοχής του ντόπιου κοινωνικού συνόλου στην αναπτυξιακή διαδικασία, οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίσουν τη ζωή τους, σε μια κοινωνία που θέλουν να ζήσουν, διαμορφώνοντας τον τρόπο που θέλουν να την «πωλήσουν». Η αποδοχή από τους ντόπιους κατοίκους της τουριστικής ανάπτυξης θεωρείται σημαντική για την μακροχρόνια επιτυχία του τουρισμού, γιατί εάν οι τουρίστες δεν είναι ευπρόσδεκτοι και υπάρχει ένα είδος εχθρικότητας απέναντί τους οι αφίξεις τους θα μειωθούν. Συνεπώς, η συμπεριφορά των ντόπιων κατοίκων προς τους εισερχόμενους τουρίστες αποτελεί ένα από τους καθοριστικούς παράγοντες στην επιτυχία της τουριστικής βιομηχανίας μιας περιοχής.

Παρόλο που πολλές φορές ο τουρισμός κατηγορείται για υπανάπτυξη και ερήμωση της περιφέρειας λόγω της μετανάστευσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού τους στα αστικά κέντρα, ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να μειώσει αισθητά το πρόβλημα της υπανάπτυξης αφού προσελκύει τουρίστες σε αγροτικές και απομονωμένες περιοχές, αποτρέποντας, μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, τη μετανάστευση στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Τέλος, διαμέσου της ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού τα τουριστικά οφέλη και οι ζημιές διανέμονται πιο ισάξια μέσα στην τοπική κοινωνία, επιτρέποντας έτσι ένα μεγαλύτερο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να ωφελείται από την αναπτυξιακή διαδικασία. Όμως γεννάται το ερώτημα αν μπορεί η ανάπτυξη μιας τουριστικής περιοχής να ξεκινήσει και να ολοκληρωθεί εσωτερικά της κοινότητας υποδοχής τουριστών, όπως επιτάσσει ο εναλλακτικός τουρισμός ή κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό.

Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι διφορούμενη. Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες (κράτη της Αφρικής), η απάντηση φαίνεται να είναι αρνητική, λόγω του χαμηλού δείκτη συμμετοχής του ντόπιου πληθυσμού σε επιχειρηματικές δραστηριότητες, τις μειωμένες δυνατότητες παραγωγής καταναλωτικών αγαθών, των ανεπαρκών κεφαλαίων για επενδύσεις και την έλλειψη ντόπιου εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Επομένως, στις περιπτώσεις που η ενδογενής τουριστική ανάπτυξη δεν είναι δυνατή, η πολιτεία πρέπει να καταβάλλει προσπάθειες για να διατηρηθεί ο μεγαλύτερος έλεγχος της ανάπτυξης από τον ντόπιο πληθυσμό, επιχειρώντας να αυξήσουν τη συμμετοχή της κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία, με τη χορήγηση κινήτρων για επενδύσεις σε τοπικούς επιχειρηματίες και με νομοθεσία που να αυξάνει τις ευκαιρίες για εργασία των ντόπιων κατοίκων. Εναλλακτικά, εάν ο προορισμός έχει τη δυνατότητα και τους οικονομικούς πόρους για ενδογενή ανάπτυξη, η πολιτεία πρέπει να ενθαρρύνει τους ντόπιους κατοίκους να επενδύσουν στην τουριστική

βιομηχανία και να προσπαθήσουν να αξιοποιήσουν λογικά τους διαθέσιμους κοινωνικοπολιτιστικούς και περιβαλλοντολογικούς πόρους⁹⁰.

⁹⁰ Ανδριώτης Κ., *Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του*, Τόπος: Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 20-21/2003, σ. 139-154.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει λόγος για τους φορείς τουρισμού της χώρας μας οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την χάραξη της τουριστικής πολιτικής.

4.1. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης έχει ως στόχο τη χάραξη της τουριστικής πολιτικής, το σχεδιασμό της ανάπτυξης και τον καταρτισμό προγραμμάτων μέσα στα πλαίσια της γενικότερης κυβερνητικής πολιτικής καθώς και την επιδίωξη τους με την προώθηση των αναγκαίων θεσμικών μέτρων και άλλων ρυθμίσεων, με την κατάρτιση βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης και την παροχή κατευθύνσεων προς τους καθ' ύλη αρμόδιους φορείς για την υλοποίησή τους.

Επίσης, εισηγείται προς τα αρμόδια κυβερνητικά όργανα τα αναγκαία μέτρα και τις ενέργειες για την αποτελεσματική λειτουργία του τουριστικού τομέα και παρεμβαίνει προς τα αρμόδια Υπουργεία, τους κρατικούς και άλλους φορείς για την εναρμόνιση των πολιτικών που επηρεάζουν τον τουρισμό και τον συντονισμό των δράσεων με στόχο την υποβοήθηση της τουριστικής ανάπτυξης και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουρισμού της χώρας.

Ένας ακόμη στόχος του είναι η εποπτεία, η υποστήριξη και ο συντονισμός των εποπτευόμενων νομικών προσώπων και η εναρμόνιση των ενεργειών τους προς ενιαία κατεύθυνση για την αποτελεσματική υλοποίηση των επιδιώξεων της τουριστικής πολιτικής. Αποβλέπει, εξάλλου, στη συνεργασία και στην υποστήριξη άλλων φορέων με αρμοδιότητες στον τομέα του τουρισμού και στη μέριμνα για την ενιαία εφαρμογή των αρμοδιοτήτων αυτών.

Ακόμη, προχωρά στην έρευνα και στη μελέτη των επιπτώσεων του Τουρισμού στην Εθνική Οικονομία και στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή της χώρας, καθώς και των όρων ανταγωνισμού στη διεθνή τουριστική αγορά με σκοπό τον τεκμηριωμένο προσδιορισμό της τουριστικής πολιτικής. Αποτελεί το βασικό εκπρόσωπο της χώρας στις διακρατικές σχέσεις που αφορούν στον τουρισμό. Κατά αυτό τον τρόπο προωθεί τις ελληνικές θέσεις στον τομέα του τουρισμού προς τα αρμόδια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τους άλλους Διεθνείς Οργανισμούς.

Επιπλέον, η προεργασία και σύνταξη των διμερών και διεθνών συμβάσεων και συμφωνιών τουριστικής συνεργασίας, καθώς και η μέριμνα για την εξασφάλιση κοινοτικών πόρων και την παρακολούθηση της απορρόφησης τους, αποτελούν αρμοδιότητες του. Επιπλέον προχωρά στον καθορισμό της πολιτικής τουριστικής εκπαίδευσης για τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών στον τομέα του τουρισμού και στη γνωμοδότηση προς αρμόδια Υπουργεία για ιδιωτικές επενδύσεις στον τομέα του τουρισμού⁹¹.

4.2. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - Ε.Ο.Τ.

Ο Ε.Ο.Τ. ιδρύθηκε το 1950 με τον Α.Ν. 1565/50 που κυρώθηκε με τον Ν. 1624/51 και έκτοτε αποτελεί τον βασικό κρατικό φορέα του τουριστικού τομέα. Σύμφωνα με τον ν.3270/04 (ΦΕΚ 187/Α/11.10.2004) ο Ε.Ο.Τ. διαρθρώνεται σε Κεντρική Υπηρεσία, με έδρα την Αθήνα και σε Περιφερειακές Υπηρεσίες Τουρισμού (ΠΥΤ) από 1.1.2005.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 3 Ν. 2160/93, κύριος σκοπός του ΕΟΤ αποτελεί η οργάνωση, ανάπτυξη και προώθηση του Τουρισμού στην Ελλάδα, με την αξιοποίηση όλων των υφισταμένων δυνατοτήτων της χώρας. Ο ΕΟΤ καθίσταται ο κύριος φορέας εισήγησης της τουριστικής πολιτικής και υλοποίησης της. Η διάρθρωση των υπηρεσιών του Ε.Ο.Τ. και οι αρμοδιότητες της κάθε υπηρεσιακής μονάδας περιλαμβάνονται στο Π.Δ. 343/2001 (ΦΕΚ 231 Α).

Ειδικότερα οι αρμοδιότητες του είναι οι εξής:

- ❖ Υποβάλλει προτάσεις στην Κυβέρνηση για τη χάραξη της τουριστικής πολιτικής.
- ❖ Υλοποιεί την τουριστική πολιτική που χαράσσει η Κυβέρνηση.
- ❖ Συντονίζει τις ενέργειες των συναρμόδιων φορέων για την εξυπηρέτηση των τουριστικών σκοπών.
- ❖ Μελετά, εκτελεί και εποπτεύει έργα τουριστικής υποδομής και ανάπτυξης και καταρτίζει σχετικά προγράμματα περιλαμβανομένης της τουριστικής αξιοποίησης λουτροπόλεων και ιαματικών πηγών.
- ❖ Καταρτίζει και εκτελεί το πρόγραμμα τουριστικής προβολής της χώρας στο εσωτερικό και εξωτερικό και μεριμνά για την ανάπτυξη τουριστικής συνείδησης.
- ❖ Κατασκευάζει και εκμεταλλεύεται κάθε κατηγορίας τουριστικές εγκαταστάσεις και άλλες εγκαταστάσεις τουριστικής υποδομής.

⁹¹ Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης, Διαθέσιμο: <http://www.gnto.gr/pages.php?pageID=705& langID=1>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 17/06/2009

- ❖ Έχει την ευθύνη της τουριστικής επιμόρφωσης.
- ❖ Εποπτεύει και ελέγχει τις τουριστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες οποιασδήποτε κατηγορίας.
- ❖ Ενισχύει δημόσιες υπηρεσίες, οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και φυσικά ή νομικά πρόσωπα, των οποίων οι ενέργειες αποβλέπουν στην προώθηση των στόχων του Ε.Ο.Τ.
- ❖ Αναλαμβάνει κάθε άλλη δραστηριότητα ή ενέργεια που αποβλέπει στην οργάνωση, ανάπτυξη και προώθηση του τουρισμού⁹².

4.3. ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – Ε.Τ.Α.

Η Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Α.) είναι ανώνυμη εταιρεία με μοναδικό μέτοχο το Ελληνικό Δημόσιο, η οποία διαχειρίζεται και αξιοποιεί τη δημόσια ακίνητη τουριστική περιουσία, σύμφωνα με τους στόχους και τις προτεραιότητες της τουριστικής πολιτικής της χώρας, συμβάλλοντας στην αναβάθμιση και ανάπτυξη ειδικής τουριστικής υποδομής και ειδικών μορφών τουρισμού, στην ανάδειξη της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς και στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη.

Η Ε.Τ.Α. ιδρύθηκε το 1998, με το Νόμο 2636/1998, αρχικά με την επωνυμία «Ανώνυμη Εταιρεία Αξιοποίηση Περιουσίας ΕΟΤ». Το 2000 με το Νόμο 2837/2000, μετονομάστηκε σε «Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Ανώνυμη Εταιρεία», για να μετονομαστεί στη συνέχεια, το 2004, με το Νόμο 3270/2004 σε «Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης (ΕΤΑ) Ανώνυμη Εταιρεία» που είναι και η σημερινή της εταιρική επωνυμία. Η Εταιρεία ανήκει κατά 100% στο ελληνικό δημόσιο και εποπτεύεται από το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η Ε.Τ.Α. έχει ένα ιδιότυπο χαρτοφυλάκιο δικαιωμάτων υπό διαχείριση, το οποίο περιέχει 355 περιουσιακά στοιχεία που καλύπτουν συνολική επιφάνεια 70.000 στρ. ανά την Ελλάδα, με σημαντική ποικιλία τουριστικών προϊόντων που περιλαμβάνει τα πρώην Ξενοδοχεία Ξενία, Μαρίνες, Κάμπινγκ, Γκολφ, το Χιονοδρομικό Κέντρο Παρνασσού, το Εκθεσιακό Κέντρο Ελληνικού, Καζίνο, Μουσεία, Σπήλαια, Τουριστικά Περίπτερα αλλά και σημαντικού μεγέθους και προοπτικών εκτάσεις προς τουριστική αξιοποίηση όπως είναι η Ανάβυσσος, Παλιούρι, Αφάντου κ.λπ..

Σημαντικά στοιχεία για την Ε.Τ.Α. αποτελούν τα εξής:

⁹² Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού - Ε.Ο.Τ., Διαθέσιμο: <http://www.eot.gr>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 27/05/2009

- ❖ 1,2 δις ευρώ περιουσία (δικαιώματα χρήσης)
- ❖ 371 περιουσιακά στοιχεία, έκτασης 70.000 στρ.
- ❖ 4,3 εκ. ευρώ για έργα το 2008
- ❖ Ενοποιημένα κέρδη προ φόρων 14.3 εκ ευρώ
- ❖ Αύξηση κερδοφορίας κατά την τελευταία διετία
- ❖ Ετήσιος κύκλος εργασιών 53,2 εκ ευρώ
- ❖ Προγραμματισμένα έργα 15 εκ ευρώ για την επόμενη διετία

Η στρατηγική της εταιρείας εστιάζεται στη διασφάλιση της τουριστικής ανάπτυξης, στο μέτρο που την αφορά, μέσα από τον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων και την ανάπτυξη νέων, σύγχρονων, τουριστικών υποδομών, κατά τρόπο που να συμβάλλουν στην ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, μειώνοντας τον κίνδυνο «κορεσμένων» τουριστικών προορισμών.

Προτεραιότητα της εταιρείας αποτελεί η αξιοποίηση και εκμετάλλευση των ακινήτων, με σύγχρονες μορφές συνεργασίας, με τήρηση των αρχών περιβαλλοντικής προστασίας, με διάλογο με την τοπική κοινωνία και με την αξιοποίηση χρηματοδοτικών εργαλείων που δημιουργούν συνέργια με το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα.

Η Ε.Τ.Α. δεσμεύεται να τηρεί τις βέλτιστες αρχές εταιρικής διακυβέρνησης και δεοντολογίας σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων της, ακολουθώντας ηθικές επιχειρηματικές πρακτικές. Με σκοπό τη διαφάνεια και τη διασφάλιση των συμφερόντων όλων όσων συνδέονται με τη λειτουργία της, η Εταιρεία υιοθετεί αρχές εταιρικής διακυβέρνησης και μηχανισμούς ελέγχου σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και τις διεθνείς πρακτικές.

Η ανεξάρτητη Υπηρεσία Εσωτερικού Ελέγχου δεν υπάγεται ιεραρχικά σε καμία άλλη υπηρεσιακή μονάδα της Εταιρείας και διασφαλίζει τη λειτουργία σύμφωνα με τους επιχειρησιακούς στόχους, την πολιτική και τις διαδικασίες της Εταιρείας. Η Υπηρεσία Εσωτερικού Ελέγχου αναφέρεται στο Διοικητικό Συμβούλιο, το οποίο και αποτελεί το εποπτικό όργανο της Εσωτερικής Επιθεώρησης. Η Εταιρεία διαθέτει επίσης Κώδικα Δεοντολογίας και Επιχειρηματικής Συμπεριφοράς, ο οποίος θέτει το πλαίσιο κανόνων επιχειρησιακής συμπεριφοράς, για την εύρυθμη καθημερινή λειτουργία και πρακτική της Εταιρείας και των εργαζομένων της.

Η Ε.Τ.Α., ως δημόσια εταιρεία που διαχειρίζεται τη δημόσια τουριστική περιουσία, αναγνωρίζει την κοινωνική ευθύνη της θεωρώντας την ως μέρος της ταυτότητάς της και υιοθετεί τις αρχές της, θέτοντάς τις ως άξονα για τις δραστηριότητες και τις δράσεις της. Στο πλαίσιο αυτό, η Ε.Τ.Α. συγκαταλέγει στους βασικούς στόχους της την ανάδειξη και

προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, μέσω δράσεων αξιοποίησης της τουριστικής περιουσίας, π.χ. Σπήλαιο Διρού, Αχίλλειο, διατηρητέα Ξενία.

Επίσης, στην πολιτική της Ε.Τ.Α. περιλαμβάνεται η δυνατότητα προσβασιμότητας σε εξυπηρετήσεις αναψυχής σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα στις ευαίσθητες καθώς και στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Συγκεκριμένα, στην ακτή Βουλιαγμένης και στα λουτρά Υπάτης και Καϊάφα, των οποίων τη διαχείριση έχει η ίδια, η ΕΤΑ θεωρεί κοινωνική της ευθύνη να διατηρεί χαμηλό εισιτήριο αλλά και να παρέχει εύκολη πρόσβαση στα άτομα με ειδικές ανάγκες, ώστε να απολαμβάνουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες της. Ακόμη, στα άμεσα μελλοντικά σχέδια της ΕΤΑ είναι η δημιουργία πρότυπου κάμπινγκ στο Φανάρι Κομοτηνής, με έμφαση στα άτομα με ειδικές ανάγκες⁹³.

4.4. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ – Ο.Τ.Ε.Κ.

Ο Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Τ.Ε.Κ.) αποτελεί τον εξειδικευμένο κρατικό φορέα παροχής τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ελλάδα. Έχει τη μορφή του Ν.Π.Δ.Δ. και εποπτεύεται από το Υπουργείο Ανάπτυξης. Από το 1937 που ιδρύθηκε μέχρι σήμερα έχει στελεχώσει την αγορά εργασίας με 200.000 επαγγελματίες του τουρισμού. Ο ΟΤΕΚ διοικείται από εννέα μέλη, το Διοικητικό συμβούλιο, Πρόεδρο και Γενικό Διευθυντή. Το Διοικητικό Συμβούλιο έχει τριετή θητεία και αποτελείται από τον Πρόεδρο του Οργανισμού, τον Αντιπρόεδρο και επτά μέλη, από τα οποία τα τρία έχουν τις ιδιότητες του Εκπροσώπου της ΠΟΕΕΥΤΕ, του Εκπροσώπου των εργαζομένων του ΟΤΕΚ και Εκπροσώπου του ΞΕΕ.

Η νέα μορφή των Σχολών σηματοδοτεί και το σύγχρονο ρόλο τους για την αναδιοργάνωση και τον εκσυγχρονισμό της τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στη χώρα μας και τη δημιουργία ενός σύγχρονου συστήματος πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων στον τουριστικό τομέα. Στοχεύει στα παρακάτω:

- ❖ Συστηματική παρακολούθηση των συνθηκών που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας και προσαρμογή του εκπαιδευτικού έργου στις ανάγκες της αγοράς αυτής.
- ❖ Διαμόρφωση τομεακής πολιτικής τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης με ενιαία πρότυπα και υψηλή ποιότητα.

⁹³ Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης, Διαθέσιμο: <http://www.ctasa.gr/page.aspx?itemID=SPG121>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 23/05/2009

- ❖ Εξυπηρέτηση των στόχων της τουριστικής πολιτικής για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος και δυναμική ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων.
- ❖ Διασύνδεση της εκπαίδευσης με την παραγωγή και η αύξηση της απορρόφησης των αποφοίτων των Σχολών Τουριστικής Εκπαίδευσης.
- ❖ Ενίσχυση της συνεργασίας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο με τους τουριστικούς και τους εκπαιδευτικούς φορείς.

Ο Ο.Τ.Ε.Κ. περιλαμβάνει σήμερα την πρώην Σχολή Τουριστικών Επαγγελμάτων και τις Σχολές Ξεναγών. Η νέα μορφή των Σχολών σηματοδοτεί και το σύγχρονο ρόλο τους για την αναδιοργάνωση και τον εκσυγχρονισμό της τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στη χώρα μας και τη δημιουργία ενός σύγχρονου συστήματος πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων στον τουριστικό τομέα .

Σήμερα λειτουργούν:

- ❖ 20 σύγχρονες εκπαιδευτικές μονάδες σε 17 πόλεις της Ελλάδας
- ❖ 2 ξενοδοχειακές μονάδες που λειτουργούν κατά τη θερινή περίοδο
- ❖ Σύγχρονα εργαστήρια για πρακτική άσκηση - εργαστήρια πληροφορικής - δανειστική βιβλιοθήκη
- ❖ Γραφείο Διασύνδεσης - Σταδιοδρομίας σε άμεση επαφή με την αγορά εργασίας για την προώθηση της απασχόλησης των αποφοίτων .

Ο ΟΤΕΚ παρέχει:

- ❖ Φοίτηση στους Έλληνες μαθητές και στους αλλοδαπούς υπηκόους χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ένα μικρό αντίτιμο διδάκτρων
- ❖ Δυνατότητα διαμονής και σίτισης στα οικοτροφεία του
- ❖ Αμειβόμενη πρακτική άσκηση
- ❖ Υποτροφίες για σπουδές στο εξωτερικό⁹⁴.

4.5. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΑΚΙΝΗΤΑ Α.Ε.

Τα Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε. (Ε.Τ.Α.) είναι μεγάλη ανώνυμη εταιρεία αξιοποίησης της δημόσιας τουριστικής περιουσίας. Διαχειρίζεται και αξιοποιεί τη δημόσια

⁹⁴ Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης, Διαθέσιμο www.otek.edu.gr/gr/who.htm, Ημερομηνία Ανάκτησης: 20/05/2009

τουριστική περιουσία, κυριότητας του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, συμβάλλοντας έτσι στην αναβάθμιση και διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

Η σημερινή της μορφή ισχύει από το έτος 2000, όταν με τον νόμο 2837/2000 περιήλθε στη διοίκηση και διαχείριση της το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων του ΕΟΤ. Βασικός στόχος της εταιρίας είναι η όσο το δυνατόν καλύτερη αξιοποίηση των ακινήτων της Δημόσιας Τουριστικής Περιουσίας με χρήση όλων των σύγχρονων χρηματοοικονομικών εργαλείων και με τελικό στόχο τη μεγιστοποίηση της αξίας του⁹⁵.

4.6. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Είναι νομοθετημένος σύμβουλος της Πολιτείας σε θέματα τουρισμού και διοικείται από το Διοικητικό Συμβούλιο αιρετών αντιπροσώπων των ξενοδοχείων όλης της χώρας και εκπροσώπων του κράτους, ενώ είναι μέλος της Συνομοσπονδίας των Εθνικών Ενώσεων Ξενοδοχείων. Λειτουργεί από το 1935 ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου και μέλη του είναι όλα τα ξενοδοχειακά καταλύματα της χώρας.

Οι τομείς στους οποίους δραστηριοποιείται είναι:

- ❖ Μελέτη, υπόδειξη και εφαρμογή κάθε μέτρου που συντελεί στην ανάπτυξη της ξενοδοχειακής βιομηχανίας της χώρας.
- ❖ Συμβουλευτική στήριξη όλων των μελών του σε θέματα οικονομικά, νομικά και κοινωνικά.
- ❖ Εκπόνηση μελετών παροχή πληροφοριών και στατιστικών δελτίων.
- ❖ Χορήγηση συντάξεων.
- ❖ Έκδοση και δωρεάν διανομή σε όλα τα μέλη του μηνιαίου ενημερωτικού δελτίου «Ξενία».
- ❖ Έκδοση του ετήσιου Οδηγού των Ελληνικών Ξενοδοχείων.
- ❖ Συμμετοχή σε διεθνείς τουριστικές εκθέσεις.
- ❖ Πραγματοποίηση κρατήσεων σε όλα τα ξενοδοχεία της χώρας⁹⁶.

⁹⁵ Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε., Διαθέσιμο <http://www.presspoint.gr/source.asp?id=2422>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 2/06/2009

⁹⁶ Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος, Διαθέσιμο: <http://www.grhotels.gr/index.asp?p=7&LG=2>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 2/06/2009

4.7. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ Α.Ε.

Η Αγροτουριστική Α.Ε. ιδρύθηκε το 2001 ως Ανώνυμη Εταιρία δημοσίου συμφέροντος, προκειμένου να συμβάλει ενεργά στη διαμόρφωση μιας εναλλακτικής πρότασης στην προϊούσα κρίση του μαζικού τουρισμού, με την καθιέρωση ενός νέου, σύγχρονου τουριστικού προϊόντος. Πλειοψηφικός μέτοχος είναι η Εταιρία Τουριστικής Ανάπτυξης (ΕΤΑ), η οποία εποπτεύεται από το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η Ελλάδα, μια χώρα με εξαιρετικά πολύμορφο φυσικό περιβάλλον και με μακρά αγροτική παράδοση, παρουσιάζει τεράστια πλεονεκτήματα όσον αφορά την αγροτουριστική αξιοποίηση. Αν και τα τελευταία χρόνια έχουν παρατηρηθεί αρκετές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της αγροτουριστικής ανάπτυξης, οι απόπειρες αυτές υπήρξαν μεμονωμένες, ελάχιστα προβεβλημένες και δεν συνέβαλαν στη δημιουργία ενός εθνικού αγροτουριστικού προϊόντος.

Γενικός στόχος της Εταιρείας είναι να ανταποκριθεί στις σημερινές απαιτήσεις για ολοκληρωμένη πολιτική ανάπτυξης και διαχείρισης του πλαισίου ανάπτυξης και προώθησης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Να αποτελέσει, δηλαδή, το μοχλό ανάδειξης και ανάπτυξης της «άλλης Ελλάδας», δημιουργώντας ένα εθνικό πλαίσιο αναφοράς σε θέματα αγροτουρισμού.

Οι επιμέρους σκοποί της Αγροτουριστικής είναι:

- ❖ Να προσφέρει περισσότερη γνώση γύρω από την δυναμική του αγροτουρισμού και να ελκύσει δυνητικούς επενδυτές να στραφούν σε αυτό τον τομέα, καθοδηγώντας υπεύθυνα και αποτελεσματικά τα βήματα τους με την παροχή πληροφοριών και πρακτικών συμβουλών.
- ❖ Να αναβαθμίσει τις έννοιες «αγροτουρισμός» και «εναλλακτικές μορφές τουρισμού», που, παρά την ευρεία χρήση τους, καταλήγουν συχνά σε άστοχες εφαρμογές.
- ❖ Να καθιερώσει τον αγροτουρισμό ως ένα αναγνωρίσιμο ποιοτικό τουριστικό προϊόν ήπιας ανάπτυξης, με υψηλές προδιαγραφές στην παροχή υπηρεσιών.
- ❖ Να ενισχύσει τη δυναμική της ελληνικής υπαίθρου μέσα από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και τη συμβολή του στην διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της παράδοσης, με τελικό στόχο την ενίσχυση των τοπικών οικονομιών και κοινωνιών.
- ❖ Να εξασφαλίσει τις κατάλληλες συνθήκες για τη δημιουργία υγιών ανταγωνιστικών επιχειρήσεων.
- ❖ Να παρέχει πληροφορίες και πρακτικές συμβουλές στους δυνητικούς επισκέπτες για την επιλογή του ταξιδιωτικού προορισμού τους.

Για την επίτευξη των στόχων της, η Αγροτουριστική έχει σχεδιάσει και υλοποιεί ένα ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης, το οποίο συνεχώς εμπλουτίζει και επικαιροποιεί. Στο πλαίσιο αυτό, η Αγροτουριστική, ως δυναμικός και ευέλικτος βραχίονας του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης, είναι σε θέση να παίζει ρόλο-κλειδί στην όλη προσπάθεια για μια βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη, στην οποία η σημερινή κυβέρνηση αποδίδει πρωτεύουσα σημασία.

Ειδικότερα, οι στόχοι της εταιρείας για τη δημιουργία ενός σύγχρονου, ανταγωνιστικού τουριστικού προϊόντος ήπιας μορφής στην ελληνική ύπαιθρο είναι οι εξής:

- ❖ **Καταγραφή.** Να καταγράψει και να αξιολογήσει την υπάρχουσα κατάσταση σε υποδομές και πόρους, προκειμένου να διαπιστωθούν τα πλεονεκτήματα, οι ευκαιρίες αλλά και οι ανάγκες τόσο σε οργανωτικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο.
- ❖ **Προβολή.** Να προβάλλει με τους πλέον σύγχρονους μηχανισμούς, το αγροτουριστικό προϊόν της χώρας, δίνοντας την ευκαιρία στους επιχειρηματίες του χώρου να αποκτήσουν επαφή με το ευρύ φάσμα της τουριστικής ζήτησης τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.
- ❖ **Ενημέρωση.** Να ενημερώσει και να κατατοπίσει όλους όσους ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην ύπαιθρο, είτε πρόκειται για ταξιδιώτες είτε για επιχειρηματίες που ενδιαφέρονται να δραστηριοποιηθούν στον τομέα αυτό.
- ❖ **Προώθηση της ποιότητας.** Αναγνωρίζοντας τη σημασία της ποιότητας σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα των τουριστικών υπηρεσιών, και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μικρές επιχειρήσεις σε σχετικά άγνωστους προορισμούς, η Αγροτουριστική στοχεύει στην όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοση της πιστοποίησης της ποιότητας, ως ένα από τα σημαντικότερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της Ελληνικής υπαίθρου.
- ❖ **Υποστήριξη.** Να παρέχει την απαιτούμενη στήριξη στους δυνητικούς επενδυτές, όσον αφορά στις ευκαιρίες ενίσχυσης που παρουσιάζονται, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι μελλοντικές επενδύσεις θα καταστούν βιώσιμες και ανταγωνιστικές στον ανερχόμενο τομέα των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην Ελλάδα.
- ❖ **Εκπαίδευση.** Λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και τη ζήτηση της αγοράς, η Αγροτουριστική δημιουργεί μια ολοκληρωμένη εκπαιδευτική πρόταση για τους εμπλεκόμενους στον τουρισμό στην ύπαιθρο, κάθε ηλικίας και ειδικότητας, έτσι ώστε να δημιουργηθούν σχέσεις και δίκτυα ικανά να συνδέσουν την εκπαίδευση με την απασχόληση.

- ❖ Θεσμικό πλαίσιο. Να προωθήσει τις θεσμικές αλλαγές που είναι απαραίτητες στη χώρα μας ώστε ο Αγροτουρισμός και οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού να ενταχθούν σε ένα εξειδικευμένο νομικό πλαίσιο το οποίο θα ενσωματώνει τις ιδιαιτερότητές τους, θα αντικατοπτρίζει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα τους και θα διευκολύνει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας σε αυτόν τον τομέα⁹⁷.

⁹⁷ Αγροτουριστική Α.Ε., Διαθέσιμο: <http://www.agrotour.gr>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 7/06/2009

ΜΕΡΟΣ Β

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΚΩ

5.1. ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΚΩ

Η Κως είναι ένα μαγευτικό νησί, στο κέντρο του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος. Βρίσκεται βορειοδυτικά της Ρόδου και νοτιοανατολικά σε σχέση με την ηπειρωτική Ελλάδα και είναι το τρίτο σε μέγεθος νησί στα Δωδεκάνησα μετά τη Ρόδο και τη Κάρπαθο. Νησί με έντονη βλάστηση και πολύχρωμα τοπία, πατρίδα του Ιπποκράτη, η Κως αποτελεί αναμφίβολα ένα προορισμό που έχει πολλά να δώσει στον επισκέπτη.

Εκτός από τη φυσική ομορφιά και τις υπέροχες αμμουδιές της είναι πλούσια σε μνημεία που αντανακλούν το ένδοξο παρελθόν της, από την Αρχαιότητα στη Βυζαντινή Εποχή και από τα χρόνια των Ιπποτών μέχρι σήμερα. Η Κως έχει έκταση περίπου 290,27 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πεδινή μορφολογία εδάφους εκτός από το όρος «Δίκαιος» (Δίκαιος Χριστός) που βρίσκεται στην βορειοδυτική πλευρά του νησιού. Ένα κάστρο των Ιωαννιτών Ιπποτών σώζεται ακόμα στις κορυφές του «Δίκαιου». Αποτελείται από πολλούς μικρότερους τοπικούς οικισμούς, οι οποίοι διορθώνονται σε τρεις Δήμους, αρχικά ο Δήμος Ηρακλειδών που περιλαμβάνει τους οικισμούς: Καρδάμαινα, Κέφαλος και Μαστιχάρι, ο Δήμος Δικαίου (Μαρμάρι και Τηγκάκι) και ο Δήμος Κω (Πόλη της Κω, Λάμπη και Ψαλίδι).

Εικόνα 1. Χάρτης Κω

Πηγή: <http://www.kwsinfo.gr/kwsplirofories/kwsxartis/1.jpg>

Οι κρυστάλλινες ακτές της που βρέχονται από το Καρπάθιο Πέλαγος εκτείνονται σε μήκος 112 χλμ. Στην επαρχία της Κω υπάγονται και τα νησιά Νίσυρος, Γυαλί, Περγούσσα, Καντελιούσα, Παχιά και Στρογγυλή. Στην Κω υπάρχει και Μητρόπολη, η μια από τις τέσσερις των Δωδεκανήσων⁹⁸.

Οι μόνιμοι κάτοικοι του νησιού ανέρχονται στους 31.200 περίπου, αριθμός ο οποίος κατά την τουριστική περίοδο μπορεί να αυξηθεί έως και έξι φορές. Οι κάτοικοι ασχολούνται με την αλιεία, την κτηνοτροφία και την γεωργία, αλλά τις τελευταίες δεκαετίες, λόγω της ραγδαίας τουριστικής ανάπτυξης, η Κως έχει εξελιχθεί σε ένα μοντέρνο θέρετρο.

Πρωτεύουσα είναι η ομώνυμη πόλη με 18.946 κατοίκους και βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του νησιού. Χτίστηκε το 1933 (έπειτα από ολοκληρωτική καταστροφή της παλιάς πόλης από σεισμό) και αποτελεί το εμπορικό κέντρο του νησιού και της επαρχίας Κω, στην οποία υπάγεται ακόμη και το νησί της Νισύρου. Πέρα από την πόλη, στο νησί της Κω υπάρχουν άλλα δώδεκα χωριά, το καθένα με διαφορετικό πληθυσμό, έκταση και λαογραφικό χαρακτήρα.

Η Κως αποτελεί πατρίδα του πατέρα της Ιατρικής επιστήμης, Ιπποκράτη, ο οποίος γεννήθηκε το 460 π.χ. στο νησί. Ο Ιπποκράτης έζησε 82 χρόνια και είναι ο πρώτος που έβγαλε την Ιατρική από τα θεοκρατικά σκοτάδια της εποχής του και την τοποθέτησε σε γενικά σωστές και ανθρωπιστικές βάσεις⁹⁹.

5.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η Κως κατοικήθηκε τουλάχιστον από την πρώτη πρόιμη εποχή του χαλκού (2900 - 2100 π.Χ.). Όπως μαρτυρούν προϊστορικοί τάφοι και ευρήματα στις περιοχές Ασκλούπη και σπηλιά της Άσπρης Πέτρας. Πελασγοί, Κάρες και Λέλεγες ήταν οι πρώτοι κάτοικοι, θα περάσουν από την Κω Φοίνικες και Αχαιοί. Επίσης στο νησί βρίσκονται λείψανα της μυκηναϊκής περιόδου ή της ύστερης εποχής του χαλκού (1600 - 1150 π.Χ.). «Καρίς» και «Μεροπίς» είναι τα πανάρχαια ονόματα της Κω. «Νυμφαία», επίσης, την αποκάλεσε ο Πλίνιος.

Ο Όμηρος στη Β' ραψωδία της Ιλιάδας αναφέρει ότι η Κως μαζί με τα νησιά Νίσυρο, Κάλυμνο, Κάρπαθο και Κάσο, πήρε μέρος στον Τρωικό πόλεμο με τριάντα καράβια. Ακολουθεί ο εκδωρισμός του νησιού, ενώ κατά τον 7^ο με 6^ο π.Χ. αιώνα η Κως συμμετέχει

⁹⁸ Ανώνυμος, *Κως - Γενικές Πληροφορίες*. Διαθέσιμο: <http://www.kosinfo.gr/el/kosisland>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 17/05/2009

⁹⁹ Τέλλης Κ., *Ο αστικός τουρισμός στο νησί της Κω*. Πτυχιακή Εργασία, ΑΤΕΙ Κρήτης, Υπεύθυνη καθηγήτρια: Αλεξανδράκη Ρ., Ηράκλειο, 2002, σελ. 15-16.

στην ομοσπονδιακή συμμαχία της «Δωρικής Εξάπολης». Μεγάλο είναι το πλήθος και η ποικιλία των Κωακών κεραμικών της γεωμετρικής περιόδου, που έφερε στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη.

Με το πέρασμα των χρόνων διαμορφώνονται στο νησί οι «Δήμοι» - 7 συνολικά μαζί με το Δήμο Κώων - και οι κάτοικοι αρχίζουν να ευημερούν. Οι ναύτες και οι έμποροι που ταξίδευαν στο Αιγαίο, κατατάσσουν την Κω, από την άποψη του πλούτου, στην ίδια κατηγορία με τα άλλα νησιά της Μικρασιατικής ακτής - Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ρόδο - δίνοντας τους το όνομα «Μακάρων Νήσους».

Η ελληνιστική περίοδος είναι η λαμπρότερη περίοδος στην ιστορία της Κω. Με το χτίσιμο της νέας πόλης (366 π.Χ.) μαρμάρινα μνημεία θα ανεγερθούν, όπως τα Ιερά του Ηρακλή, της Πανδήμου και Πόντιας Αφροδίτης, η Αγορά, το Γυμνάσιο, το Στάδιο, το θέατρο, ο Βωμός του Διονύσου, η Ακρόπολη. Λείψανα των μνημείων αυτών έφερε στο φως η σκαπάνη Ιταλών αρχαιολόγων. Στην Κω γεννιέται ο λάτρης των ελληνικών γραμμάτων, βασιλιάς της Αιγύπτου, Πτολεμαίος ο Β' ο Φιλάделφος, στην εποχή του οποίου το νησί γνωρίζει ξεχωριστή οικονομική και πνευματική άνθηση. Πλούσια η Κως σε γεωγραφικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, αναπτύσσει παράλληλα και το εξαγωγικό της εμπόριο. Κρασιά, λάδια, ποικιλίες φρούτων, αρωμάτων, μεταξιού.

Προνομαική μεταχείριση θα τύχει η Κως κατά τη διάρκεια της υστεροελληνιστικής περιόδου. Κομψά οικοδομήματα, όπως: το Ωδείο, η Casa Romana, η Βεσπασιανή (Νυμφαίο), οι θέρμες, με τα πλούσια μωσαϊκά του δάπεδα, μαρτυρούν τη χλιδή, στην οποία έζησαν οι κάτοικοι του νησιού. Το λιμάνι της Κω δεν έπαψε να είναι κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου. Παρά τους σεισμούς και τις επιδρομές, κυρίως των Αράβων, το νησί θα διατηρήσει την ευφορία του, γι αυτό και ο Ευστάθιος, Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (12^{ος} αι.), θα γράψει: «Ον ου θρέψει Κως, εκείνον ουδέ Αίγυπτος». Το πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα η Κως θα υπαχθεί διοικητικά σε Βυζαντινό θέμα, ίσως των Κιβυρραιωτών, ενώ κατά τα τέλη του 11ου αιώνα, θα εμφανιστούν στο νησί αρκετοί γαιοκτήμονες που θα έχουν στην κυριότητα τους μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις.

Οι αιώνες που θ' ακολουθήσουν θα σημαδευτούν με την παρουσία ξένων κατακτητών. Μετά από λιγόχρονη κατοχή του νησιού από Βενετσιάνους και Γενοβέζους, η Κως θα περιέλθει το 1314 στους Ιωαννίτες Ιππότες και θα αποτελέσει σημαντική δύναμη του Τάγματος αυτού, με δικούς της κυβερνήτες, που διορίζονται από το Συμβούλιο.

Κομβική ιστορική στιγμή αποτέλεσε η 5^η Ιανουαρίου του 1523 το νησί καταλαμβάνεται από τους Τούρκους. Ρόδος και Κως, σε αντίθεση με τα άλλα νησιά του Δωδεκανησιακού Συμπλέγματος, υπόκεινται σε βαρύτερη κεφαλική φορολογία. Η Κως γίνεται επαρχία του

σαντζακίου της Ρόδου, ενώ ο λαός συσπειρώνεται γύρω από τον Αρχιεπίσκοπο του, που τελεί υπό την άμεση δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Με το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης οι Κώοι θα υποστούν τα πάνδεινα. Στις 11 Ιουλίου του 1821 οι Τούρκοι κρέμασαν για αντίποινα κάτω από τον ιστορικό πλάτανο του Ιπποκράτη πολλούς ιερείς, ενώ αποκεφάλισαν 900 χριστιανούς, σύμφωνα με γραπτή μαρτυρία του Γάλλου περιηγητή Rouqueville. Άσχημες στιγμές πέρασαν, ακόμη, οι Κώοι τον Αύγουστο του 1824, κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας του Γέροντα, ενώ μόλις μετά το 1838 θα αρχίσουν να απολαμβάνουν κάποια στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα.

Επίσης, στις 20 Μαΐου του 1912 οι Ιταλοί κατέλαβαν την Κω. Οι κάτοικοι τους υποδέχθηκαν σαν ελευθερωτές. Γρήγορα όμως κατάλαβαν πως η υπόσχεση που έδωσαν για προσωρινή κατοχή της Δωδεκανήσου ήταν ανειλικρινής και στην υστεροβουλία των Ιταλών να παρατείνουν την κατοχή τους απάντησαν δυναμικά με ενωτικά με την Ελλάδα ψηφίσματα. Μετά τη συνθήκη της Λωζάνης εδραιώνεται πλήρης ιταλική κυριαρχία στα Δωδεκάνησα και οι κάτοικοι των νησιών αυτών θεωρήθηκαν Ιταλοί πολίτες με ιδιότυπη υπηκοότητα. Η Κωσ γίνεται υποδιοίκηση (*Reggenza*) και υπάγεται στη δικαιοδοσία του Κυβερνήτη (*Governatore*) της Ρόδου. Ευρύτατο πρόγραμμα εξιταλισμού των κατοίκων θα εφαρμοστεί σε όλους τους τομείς (γλώσσα, παιδεία, θρησκεία, οικονομία κ.λ.π.). Οι κάτοικοι όμως αντιστέκονται.

Μετά τον καταστρεπτικό σεισμό της 23^{ης} Απριλίου 1933 ανοικοδομήθηκε από τους Ιταλούς η νέα πόλη της Κω, ενώ αρχαιολόγοι ανάσκαψαν και συντήρησαν πολλά μνημεία στο νησί. Πλήθος δε από γλυπτά της κλασικής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής φυλάσσεται κι εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο, που βρίσκεται στην πλατεία Ελευθερίας.

Με την κήρυξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου Κώοι εθελοντές θα συμμετάσχουν στο «Σύνταγμα Δωδεκανήσων», που εντάχθηκε να πολεμήσει στη Στρατιά Κεντρικής Μακεδονίας τους Γερμανούς. Μετά την ανακωχή των Ιταλών (3-9-1943) γίνεται απόβαση μικρής αγγλικής δύναμης στο νησί, την οποία δέχτηκαν οι Ιταλοί με σκοπό την αντιμετώπιση ενδεχόμενης Γερμανικής επίθεσης. Στις 3 Οκτωβρίου του 1943 το νησί καταλαμβάνεται από τα ναζιστικά στρατεύματα. Μια νέα περίοδος τρομοκρατίας και βαρβαρότητας αρχίζει. Στις 9 Μαΐου του 1945, μετά την υπογραφή στη Σύμη του πρωτοκόλλου της χωρίς όρους παράδοσης της Δωδεκανήσου στους Συμμάχους, οι Άγγλοι καταλαμβάνουν τις εξουσίες στην Κω από τους Γερμανούς. Ανασυγκροτούνται οι τοπικές αρχές, λειτουργούν τα ελληνικά σχολεία που παρέμεναν κλειστά από το 1938, ανακουφίζεται ο πληθυσμός από τα δεινά που επισώρευσε ο ιταλικός φασισμός και η ναζιστική λαίλαπα. Και παρόλο που οι Άγγλοι εποφθαλμιούσαν την κατοχή των Δωδεκανήσων, καλλιεργώντας την ιδέα της αυτονομίας κάτω από το Βρετανικό στέμμα, η απόφαση των υπουργών των Εξωτερικών των Μεγάλων Δυνάμεων στο Παρίσι (27-

6-1946), θα δώσει τέλος στην Αγγλική Στρατιωτική Κατοχή με την παραχώρηση των νησιών αυτών στην Ελλάδα. Η απόφαση εκείνη θα εγκριθεί στη διάσκεψη της Ειρήνης, πάλι στο Παρίσι (10-2-1947), και στις 31 Μαρτίου του 1947 οι Ελληνικές Στρατιωτικές Αρχές αναλαμβάνουν τη διοίκηση από τους Άγγλους. Ο επίσημος, πανηγυρικός εορτασμός της Ενσωμάτωσης με την Ελλάδα, θα γίνει στις 7 Μαρτίου του 1948¹⁰⁰.

5.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Στην Κω συναντούνται αρχιτεκτονικά μνημεία διαφόρων εποχών και τεχνοτροπιών, που δίνουν ανάγλυφη την ιστορική πορεία του νησιού. Παράλληλα όμως υπάρχουν τόποι άνευ ιστορικής σημασίας, ζωτικοί όμως για την «καλλιέργεια» και ανάπτυξη του τουρισμού. Υπάρχουν αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά ερείπια, φράγκικα οχυρωματικά έργα και απομεινάρια της τουρκικής κυριαρχίας. Το σημαντικότερο και πιο ενδιαφέρον από αυτά είναι αναμφισβήτητα το Ασκληπείο, του οποίου τα ερείπια βρίσκονται τρία χιλιόμετρα περίπου από την πόλη της Κω. Στην αρχαιότητα ήταν ναός της Ιατρικής επιστήμης, ο οποίος καταστράφηκε με τον σεισμό του 554 μ.Χ. και χάθηκε μέσα στη γη. Τα ερείπιά του βρέθηκαν το 1901 και αποτελούν πλέον κέντρο επιστημονικού και τουριστικού ενδιαφέροντος.

Ειδικότερα:

- ❖ Αξιόλογα είναι τα ερείπια της αρχαίας αγοράς και του μικρού αρχαίου θεάτρου. Η Casa Romana, ένα παραδοσιακό σπίτι από τα ρωμαϊκά χρόνια διατηρημένο όσο το δυνατό καλύτερα και διακοσμημένο με αντικείμενα της εποχής.
- ❖ Ο πλάτανος στη σκιά του οποίου δίδασκε ο Ιπποκράτης, είναι ακόμα στη θέση του, έπειτα από τη φροντίδα πολλών ετών και προσελκύει μεγάλο τουριστικό ενδιαφέρον.
- ❖ Μεταξύ των βυζαντινών χτισμάτων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και η παλαιοχριστιανική εκκλησία του Αγίου Στεφάνου.
- ❖ Τα επιβλητικά μεσαιωνικά τείχη του νησιού, τα οποία εκτείνονται κατά μήκος του λιμανιού, καθώς και μια σειρά άλλα χτίσματα της εποχής των Φράγκων.
- ❖ Το τούρκικο τζαμί, το οποίο βρίσκεται κοντά στο κέντρο της πόλης, διατηρείται από την εποχή της Τουρκοκρατίας.

¹⁰⁰ Ανώνυμος, *Κως - Ιστορία*, Διαθέσιμο: <http://www.kosinfo.gr/el/kosisland/history>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 17/05/2009.

- ❖ Τα Θερμά, μία περιοχή περίπου δύο χιλιόμετρα από την πόλη της Κω, με ιαματικά λουτρά υψηλών θερμοκρασιών, μαγνήτης τουριστικού ενδιαφέροντος από άτομα κάθε ηλικίας.
- ❖ Ο Ναός του Ηρακλή, στον οποίο βρέθηκε η προβιά του λιονταριού της Νεμέας, που σήμερα είναι εντοιχισμένη στη βορειοδυτική πλευρά του τζαμιού.
- ❖ Η Αγορά, η οποία αποτελούσε το εμπορικό, οικονομικό και κοινωνικό κέντρο της πόλης και που ήταν, βάσει έρευνας, από τις μεγαλύτερες αγορές του αρχαίου κόσμου.
- ❖ Ο βωμός του Διονύσου, ο οποίος βρίσκεται λίγα μέτρα βορειοανατολικά της Casa Romana.
- ❖ Το Αρχαιολογικό Μουσείο στην πόλη της Κω, με ευρήματα της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής. Ανάμεσα στα εκθέματα βρίσκεται ένας ανδριάντας του Ιπποκράτη και ψηφιδωτά με τις μορφές του Ασκληπιού, του Ορφέα και του Ηρακλή.
- ❖ Τα ερείπια Ρωμαϊκής εποχής στην πόλη¹⁰¹.

Επίσης, η Κως χαρακτηρίζεται από τους πολλούς ποδηλατοδρόμους της. Πιο συγκεκριμένα ο Ποδηλατόδρομος Δήμου Κω εκτείνεται στην Ακτή Κουντουριώτη σε μήκος 600 μέτρων, στην οδό Βασιλέως Παύλου – Ιπποκράτους σε μήκος 700 μέτρων και στην οδό Β. Γεωργίου σε μήκος 600 μέτρων. Επίσης εκτός των τειχών της πόλης της Κω υπάρχει ο ποδηλατόδρομος Φάρος (Λάμπι) – Αίολος μήκους 2,5 χιλιομέτρων και από την Μαρίνα της Κω μέχρι την περιοχή του Ψαλιδιού, μήκους 3,5 χιλιομέτρων. Τέλος, βρίσκεται υπό κατασκευή η προέκταση στην οδό Κανάρη (Εθελοντών παλαιών πολεμιστών), μήκους 1,5 χιλιομέτρων, στην οδό Αβέρωφ, μήκους 600 μέτρων και στην οδό Κανάρη, μήκος 600 μέτρων.

5.4. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩ

Η Κως παρουσιάζει αξιόλογη τουριστική ανάπτυξη και εύρωστη οικονομική ζωή. Ο τουρισμός έχει αναπτυχθεί πολύ τα τελευταία είκοσι χρόνια, με αποτέλεσμα κατά τους θερινούς μήνες το νησί να κατακλύζεται από χιλιάδες τουρίστες. Κατατάσσεται στην τρίτη θέση, ως τουριστικός προορισμός από πλευράς αφίξεων σε ολόκληρη τη χώρα.

Όπως όλα τα νησιά που αποτελούν δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς, η Κως εμφανίζει τα εξής χαρακτηριστικά σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα, όσον αφορά τον αστικό τουρισμό:

¹⁰¹ ΠΕΠ Ν. Αιγαίου, 2000-2006, Έργα για τον πολιτισμό στο Νότιο Αιγαίο, Ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων στην πόλη της Κω, 2008, σελ. 11.

- ❖ Αυτονομία στον χειρισμό των τουριστικών πόρων και υπηρεσιών, ταυτόχρονα όμως και μια εξάρτηση από την υπόλοιπη Ελλάδα και τα όργανα που ελέγχουν τον εγχώριο και παγκόσμιο τουρισμό.
- ❖ Μία ποικιλότητα στις υπηρεσίες, καθώς οι δυνατότητες που προσφέρει ένα νησί που συνδυάζει βουνό και θάλασσα είναι απεριόριστες.
- ❖ Είναι ευάλωτη στις ιδιοτροπίες του τουρισμού καθεαυτού, λόγω της αυτονομίας που έχει.

Η κίνηση, ωστόσο, των τουριστών στο νησί είναι ολοένα αυξανόμενη, πράγμα που δείχνει ότι ο τουρισμός στην Κω δεν έχει ακόμα φτάσει στο στάδιο του κορεσμού, όπως συμβαίνει με άλλα ελληνικά νησιά. Η τουριστική κίνηση φαίνεται και από την κίνηση των αεροσκαφών στο αεροδρόμιο του νησιού. Ο τουρισμός δεν περιορίζεται στους θερινούς μήνες, αντίθετα υπάρχει μια μικρή μερίδα τουριστών που επισκέπτονται το νησί όλους τους μήνες του χρόνου¹⁰².

Οι περιοχές τουριστικής ανάπτυξης στην Κω, αποτελούν μια ιδιότυπη μορφή οικιστικών – τοπικών επεκτάσεων όσο αφορά στην εσωτερική τους λειτουργία (εποχική λειτουργία, είδος χρήσεων - δραστηριοτήτων) αλλά και στο βαθμό συσχέτισής τους με τις γειτονικές μη τουριστικές οικιστικές συγκεντρώσεις. Οι συγκεντρώσεις τουριστικών δραστηριοτήτων δημιούργησαν περιοχές με ειδικό χαρακτήρα που διαφέρουν από τις απλές οικιστικές συγκεντρώσεις και σχετίζονται με τη δομή των οικισμών.

Στην εικόνα 2, ο χάρτης προσδιορίζει τις περιοχές που αναπτύχθηκαν, αρχικά, όπως: Κως, Καρδάμαινα και Τηγκάκι κ.λπ., οι οποίες περιλαμβάνουν συγκριτικά χαμηλότερης κατηγορίας, μικρότερου μεγέθους μονάδες, σε σχέση με τις υπόλοιπες. Ένα εύρος ποιοτικών χαρακτηριστικών για κάθε τουριστική περιοχή τεκμηριώνουν τη φάση ανάπτυξής της και τις μεταβολές των κλαδικών χαρακτηριστικών καθώς και των χωροθετικών επιλογών της κάθε περιόδου. Το μέγεθος και ο ρόλος του τοπικού οικισμού σχετίζεται με τη φάση της τουριστικής ανάπτυξης και τα χαρακτηριστικά των τουριστικών περιοχών που δημιουργήθηκαν. Προκύπτουν έτσι τρεις τύποι τουριστικών περιοχών που μπορούν να αντιστοιχηθούν με τα μεγέθη των γειτονικών τους οικισμών και την χρονική στιγμή της τουριστικής αξιοποίησής τους¹⁰³:

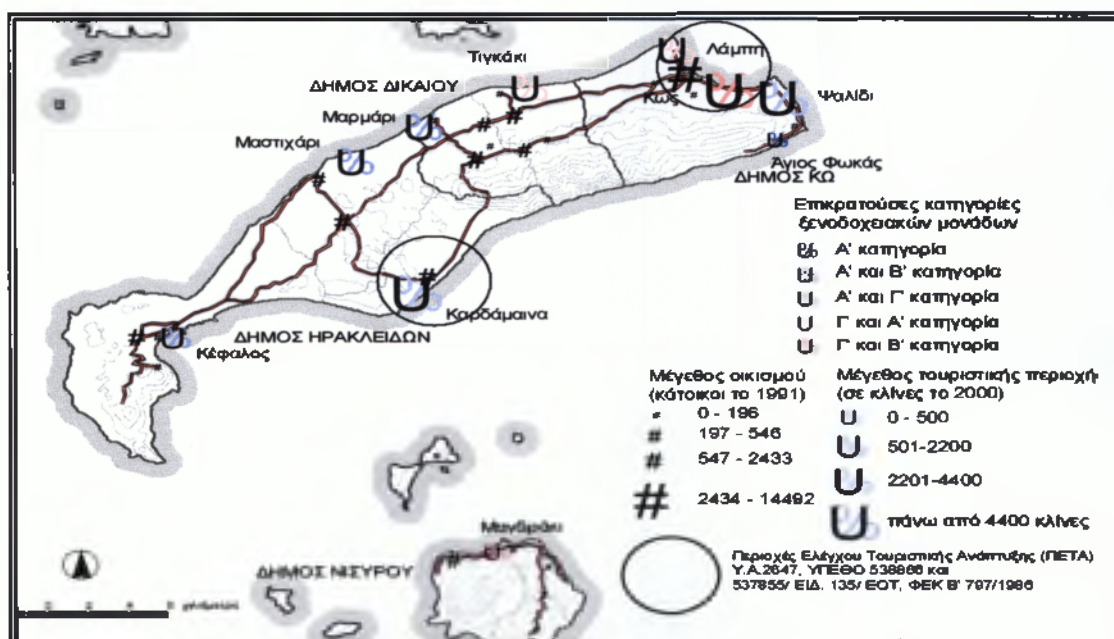
- ❖ Οι τουριστικές δραστηριότητες της πόλης της Κω διαχέονται μέσα στο αστικό κέντρο και εκατέρωθεν αυτού κατά μήκος των ακτών. Οι μονάδες φιλοξενίας είναι στην πλειοψηφία τους μικρές, χαμηλών κατηγοριών. Οι τουριστικές επιχειρήσεις αντλούν

¹⁰² Τέλλης Κ., ο.π., 2002, σελ. 17.

¹⁰³ Ιωάννου Β., *Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στις χωρικές δομές των νησιών του Αιγαίου. Το παράδειγμα της χωρικής ενότητας Κω*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αθήνα: ΕΜΠ – ΔΠΜΣ Πολεοδομίας – Χωροταξίας, 2002.

από την πόλη της Κω εργατικό δυναμικό, ενώ το αστικό κέντρο παρέχει υπηρεσίες προς τους τουρίστες αλλά και προς τις τουριστικές επιχειρήσεις. Παρόλ' αυτά μεγάλο μέρος του εποχικού εργατικού δυναμικού καλύπτεται από άλλα σημεία εκτός ΠΜ, και αρκετές υπηρεσίες προς τις τουριστικές επιχειρήσεις κυρίως του κλάδου των προμηθειών – χονδρεμπορίου καλύπτεται από επιχειρήσεις με έδρα τη Ρόδο ή την Αθήνα.

- ❖ Οι τουριστικές περιοχές των μεσαίων οικισμών (5 οικισμοί από 500 - 2.500 κατ.) αποτελούν συνήθως επεκτάσεις των υφιστάμενων οικισμών. Δημιουργήθηκαν και ενσωματώθηκαν στην τοπική οικονομία και στις λειτουργίες του οικιστικού κέντρου. Οι τουριστικές επιχειρήσεις αντλούν από τον οικισμό εργατικό δυναμικό, ενώ ο οικισμός παρέχει στους τουρίστες κάποιες βασικές υπηρεσίες εστίασης και αναψυχής. Όμως, για εξυπηρετήσεις και υπηρεσίες που αφορούν τις ίδιες τις τουριστικές μονάδες η εξυπηρέτηση γίνεται είτε από την πόλη της Κω είτε από την Αθήνα.
- ❖ Οι τουριστικές περιοχές κοντά σε πολύ μικρούς οικισμούς πολύ λίγο ενσωματώνονται, ή καλύτερα, συσχετίζονται λειτουργικά με τους οικισμούς αυτούς. Παρά το ότι αντλούν εργατικό δυναμικό από πλησιέστερους μεγαλύτερους οικισμούς αλλά και από την πόλη της Κω, στην ουσία, λόγω του χαρακτήρα των μονάδων και του καθεστώτος ιδιοκτησίας, αντλούν αρκετό δυναμικό από την Αθήνα.

Εικόνα 2. Χάρτης: τουριστικές περιοχές, μέγεθος σε κλίνες και επικρατούσα κατηγορία μονάδων

Πηγή: Ιωάννου, 2002, σελ. 16

5.4.1. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ 2005-2008

Ο παρακάτω πίνακας 4 απεικονίζει το ξενοδοχειακό δυναμικό της Κω ανά κατηγορία καταλύματος συνολικά, αλλά και το σύνολο του Ν. Δωδεκανήσων.

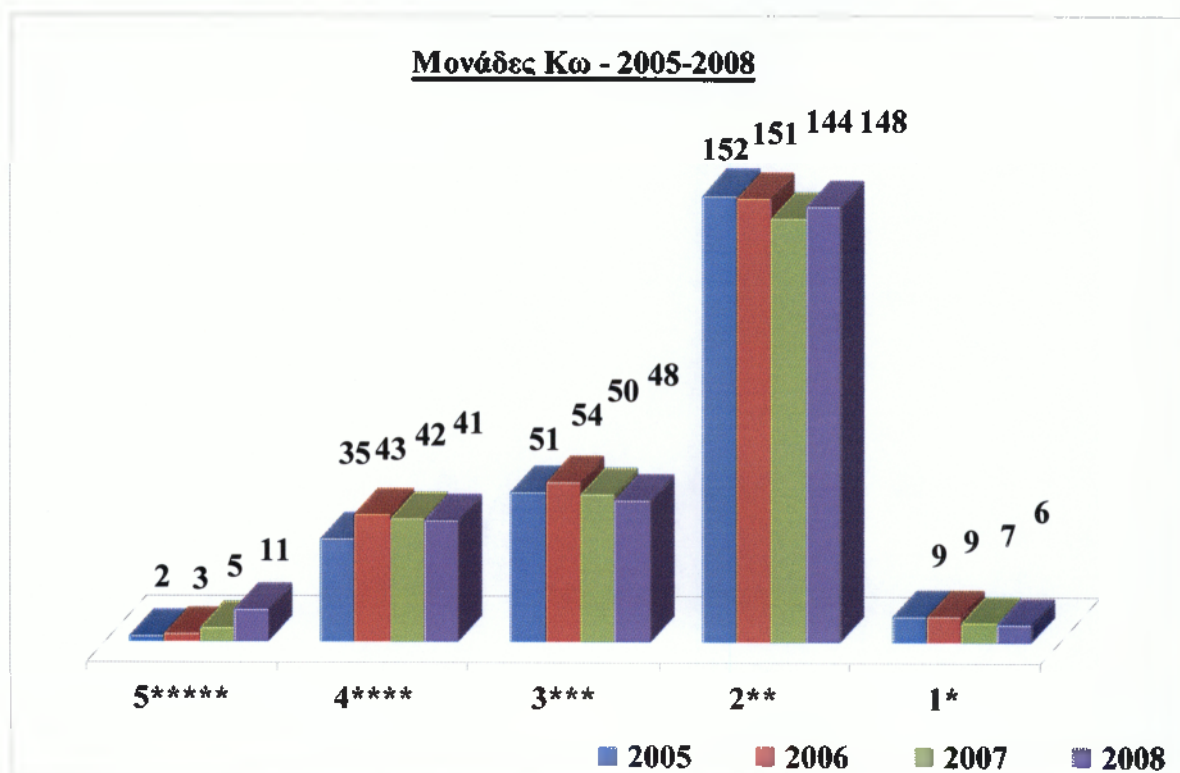
Πίνακας 4. Ξενοδοχειακό δυναμικό Κω, 2005 – 2008

ΕΤΗ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ - ΚΩΣ							
	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ						ΣΥΝΟΛΟ ΚΩ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΩΔ/ΣΩΝ
		5*****	4****	3***	2**	1*		
2005	ΜΟΝΑΔΕΣ	2	35	51	152	9	249	988
	ΔΩΜΑΤΙΑ	593	8.031	3.102	5.915	142	17.783	60.714
	ΚΛΙΝΕΣ	1.236	15.572	5.906	11.033	274	34.021	115.471
2006	ΜΟΝΑΔΕΣ	3	43	54	151	9	260	999
	ΔΩΜΑΤΙΑ	898	9.436	3.183	5.824	142	19.483	62.865
	ΚΛΙΝΕΣ	1.968	18.666	6.043	10.858	274	37.809	120.156
2007	ΜΟΝΑΔΕΣ	5	42	50	144	7	248	971
	ΔΩΜΑΤΙΑ	1.049	9.239	2.988	5.483	113	18.872	62.933
	ΚΛΙΝΕΣ	2.301	18.274	5.683	10.254	216	36.728	120.527
2008	ΜΟΝΑΔΕΣ	11	41	48	148	6	254	986
	ΔΩΜΑΤΙΑ	2.012	9.082	2.914	5.695	95	19.798	64.153
	ΚΛΙΝΕΣ	4.285	17.942	5.599	10.656	181	38.663	122.985

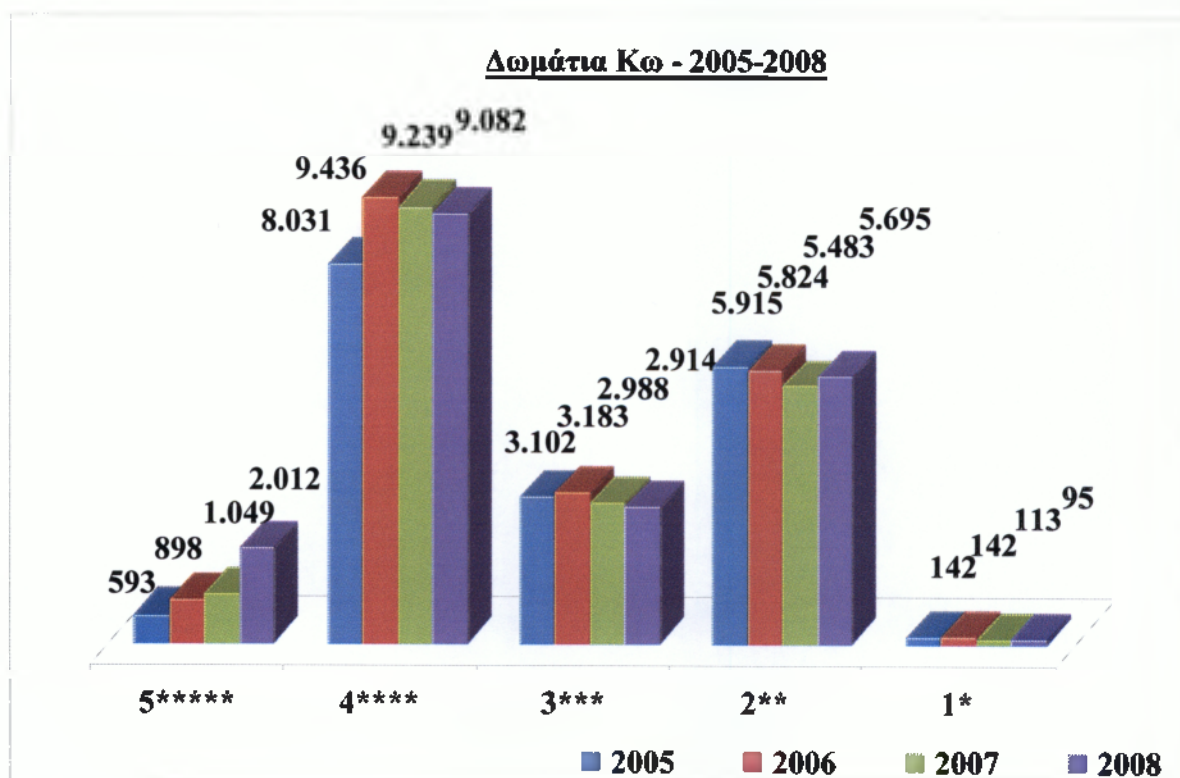
Πηγή. Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος

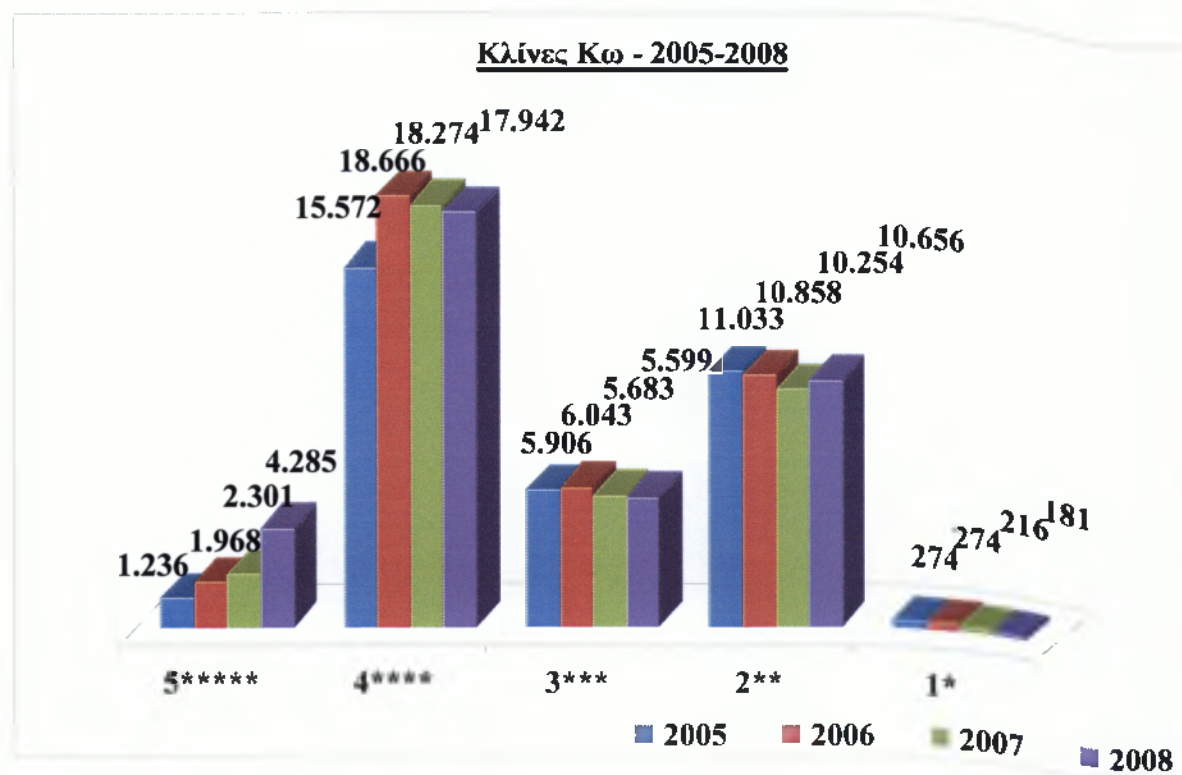
Παρατηρούμε ότι το 2007 ήταν μια χρονιά στην οποία υπήρξε πτώση στο σύνολο των διατιθέμενων καταλυμάτων. Η διάθεση κλινών μεταξύ το 2006 παρουσίασε μια αύξηση 11,13% η οποία ακολουθήθηκε με μείωση 2,68% την επόμενη χρονιά και μια ανάκαμψη του 5,27% το 2008. Τάση την οποία ακολούθησαν τόσο η διάθεση των δωματίων με αύξηση 4,91% για το 2008 και εκείνη των τουριστικών μονάδων με 2,42%. Αξιοσημείωτη είναι η δημιουργία πολλών νέων καταλυμάτων πολυτελείας (5 αστέρων), όπου το 2005 υπήρχαν μόνο δύο αλλά το 2008 έφτασαν τα 11, σημειώνοντας μια αύξηση 5,5 φορές. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι η Κως είναι ένας τουριστικός προορισμός ο οποίος κατέχει, για το 2008, το 25,76% των καταλυμάτων όλου του Νομού Δωδεκανήσων. Όλα τα παραπάνω αριθμητικά στοιχεία αναπαριστούνται στα διαγράμματα 1, 2 και 3 που ακολουθούν.

Διάγραμμα 1. Μονάδες Κω – 2005-2008

Διάγραμμα 2. Δωμάτια Κω – 2005-2008

Διάγραμμα 3. Κλίνες Κω – 2005-2008

Ο παρακάτω πίνακας 5 παραθέτει στοιχεία σχετικά με το ξενοδοχειακό δυναμικό της Κω για το 2009. Παρατηρούμε, ότι υπήρξε μια αύξηση 9,84% στις ξενοδοχειακές μονάδες, 5,93% στα δωμάτια και 11,77% στις διατιθέμενες κλίνες.

Πίνακας 5. Ξενοδοχειακό δυναμικό Κω, 2009

	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ					ΣΥΝΟΛΟ ΚΩ
	5*****	4****	3***	2**	1*	
ΜΟΝΑΔΕΣ	11	54	58	149	7	279
ΔΩΜΑΤΙΑ	2.677	10.002	3.240	4.954	99	20.972
ΚΛΙΝΕΣ	5.726	21.107	6.364	9.836	180	43.213

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Κω

Ειδικότερα, ο παρακάτω πίνακας 6 απεικονίζει την κατανομή του ξενοδοχειακού δυναμικού (2009) στους δήμους της Κω. Είναι γεγονός ο Δήμος Κω περιλαμβάνει τα περισσότερα τουριστικά καταλύματα (136), με διαθέσιμα 9.766 δωμάτια και 19.778 κλίνες. Ακολουθεί ο Δήμος Ηρακλειδών με 83 τουριστικά καταλύματα, 6.879 διαθέσιμα δωμάτια και 14.170 κλίνες. Τέλος, ο Δήμος Δικαίου με 60 τουριστικά καταλύματα, 4.327 δωμάτια και 9.265 κλίνες. Ξεχωρίζουν δε η πόλη της Κω με τα 78 καταλύματα και η Καρδάμαινα με 51.

Πίνακας 6. Κατανομή Ξενοδοχειακού δυναμικού (2009) στους τοπικούς οικισμούς της Κω

ΤΟΠΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ	ΜΟΝΑΔΕΣ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ
ΚΑΡΔΑΜΑΙΝΑ	51	3.872	8.035
ΚΕΦΑΛΟΣ	12	775	1.447
ΜΑΣΤΙΧΑΡΙ	20	2.232	4.688
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ	83	6.879	14.170
ΜΑΡΜΑΡΙ	22	2.139	4.757
ΤΙΓΚΑΚΙ	38	2.188	4.508
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ	60	4.327	9.265
ΚΩΣ (πόλη)	78	2.897	5.698
ΛΑΜΠΗ	30	2.704	5.240
ΨΑΛΙΔΙ	28	4.165	8.840
ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΥ ΚΩ	136	9.766	19.778
ΣΥΝΟΛΟ	279	20.972	43.213

Πηγή: Ένωση Ξενοδόχων Κω

5.4.2. ΑΦΙΞΕΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ 2004-2007

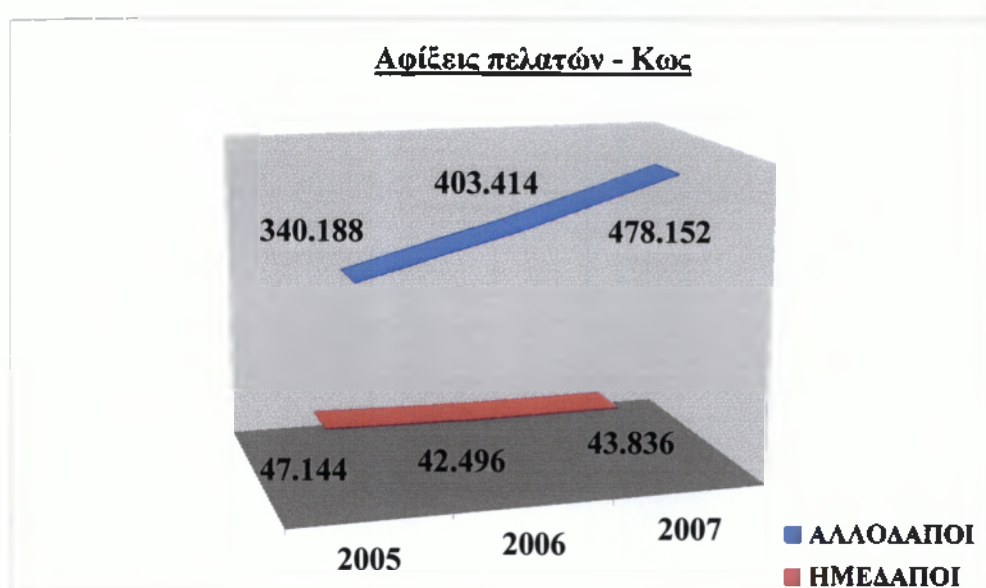
Στον παρακάτω πίνακα 7 που ακολουθεί αλλά και στα διαγράμματα 4 και 5, απεικονίζονται οι αφίξεις αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών αλλά και οι διανυκτερεύσεις αυτών για τα έτη 2005 έως και 2007. Παρατηρούμε μια συνεχή αύξηση των πελατών που επισκέφτηκαν το νησί της Κω την περίοδο, 2005-2007, από τους 387.332 επισκέπτες (340.188 αλλοδαποί, 47.144 ημεδαποί) υπήρξε μια αύξηση της τάξης του 15,12% για το 2006 και 17,06% για το 2007. Επίσης, το σύνολο των διανυκτερεύσεων του 2005 (3.208.370) ακολούθησε την ίδια πορεία σημειώνοντας αύξηση 18,73% το 2006 και 10,37% το 2007. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι για το 2006 η προσέλκυση των ημεδαπών τουριστών μειώθηκε κατά 9,86%.

Πίνακας 7. Αφίξεις αλλοδαπών – ημεδαπών τουριστών & διανυκτερεύσεις αυτών στην Κω

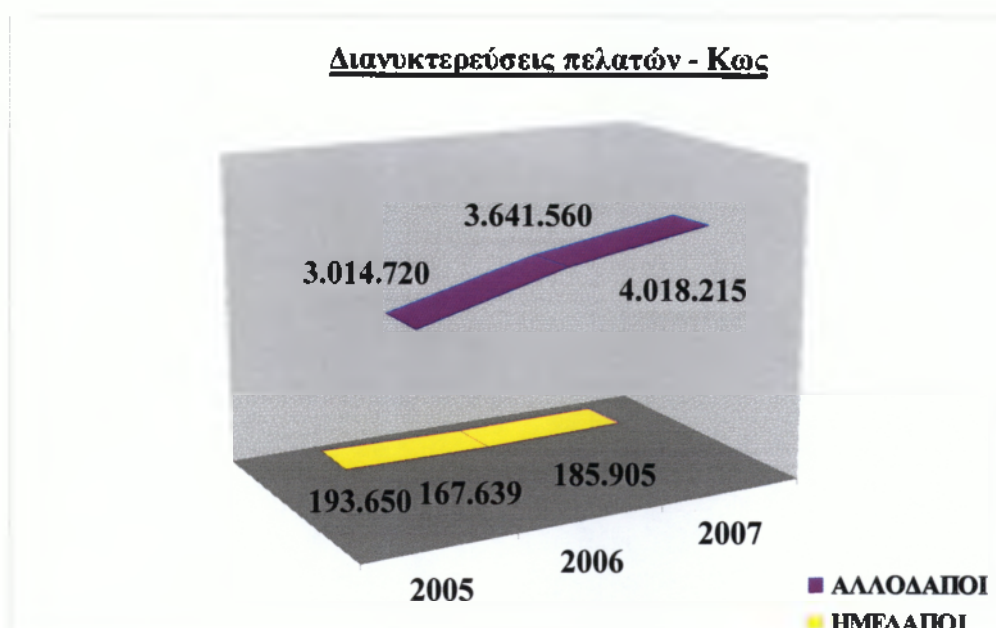
ΕΤΗ	ΠΕΛΑΤΕΣ			ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ		
	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
2005	340.188	47.144	387.332	3.014.720	193.650	3.208.370
2006	403.414	42.496	445.910	3.641.560	167.639	3.809.199
2007	478.152	43.836	521.988	4.018.215	185.905	4.204.120

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Διάγραμμα 4. Αφίξεις πελατών (Αλλοδαποί – Ημεδαποί) Κω

Διάγραμμα 5. Διανυκτερεύσεις (Αλλοδαποί – Ημεδαποί) Κω

Στον πίνακα 8 που ακολουθεί απεικονίζονται οι χώρες προέλευσης των αλλοδαπών τουριστών οι οποίοι κατέφτασαν στην Κω, με πτήσεις Charter, στο Αεροδρόμιο «Ιπποκράτης». Κατά την διάρκεια των ετών 2006 έως και 2008 πραγματοποιήθηκαν αφίξεις αλλοδαπών με πτήσεις προς την περιοχή και ειδικότερα, 659.729 αφίξεις το 2006, 681.912 το 2007 και 675.042 το 2008. επίσης, οι εθνικότητες που προτιμούν τον τουριστικό προορισμό της Κω είναι πολλές, κατά κύριο λόγο αγγλική, γερμανική, ιταλική και ολλανδική. Οι Άγγλοι έχουν την πρωτοπορία με 155.237 επισκέπτες το 2007, αριθμός όμως που μειώθηκε από τις προηγούμενες χρονιές, δηλαδή 7,56% το 2007 και κατά 10, 14% το 2008. Ακολουθούν οι Γερμανοί με 148.385 επισκέπτες. Η σημαντικότερη απώλεια τουριστών ήταν εκείνη των Ιρλανδών με καμία άφιξη για το 2008 και των Γάλλων με μείωση της τάξης του 92,90% το 2008 σχετικά με το 2007. Τέλος, την σημαντικότερη αύξηση αφίξεων πραγματοποιήθηκε από τους Πολωνούς επισκέπτες με άνοδο 67,10% των αφίξεών τους.

Πίνακας 8. Αφίξεις αλλοδαπών στο αεροδρόμιο «Ιπποκράτης», ανά χώρα προέλευσης

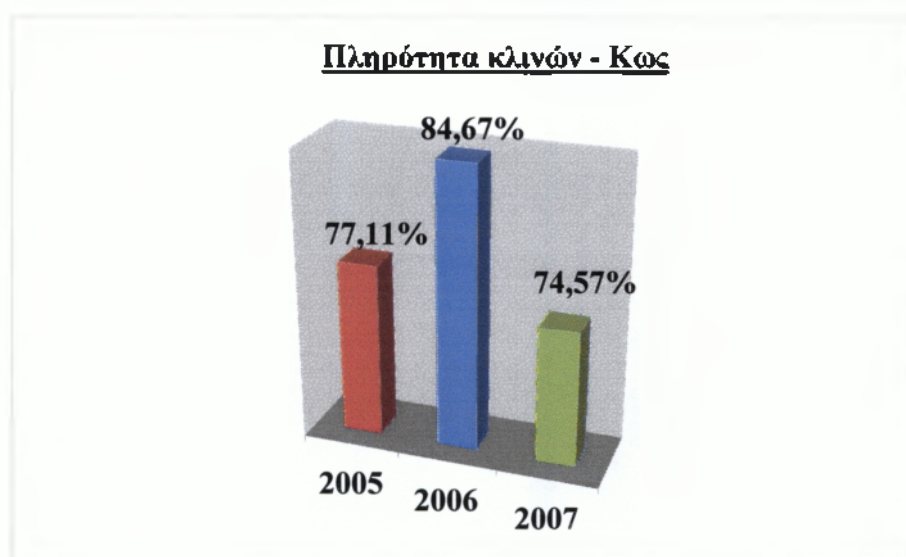
Έτη	2.006	2.007	2008
<i>Αγγλία</i>	<i>186.881</i>	<i>172.761</i>	<i>155.237</i>
<i>Αυστρία</i>	48.734	43.104	38.346
<i>Βέλγιο</i>	30.670	30.965	30.950
<i>Βουλγαρία</i>	0	0	0
<i>Γαλλία</i>	3.474	3.238	230
<i>Γερμανία</i>	<i>140.836</i>	<i>142.345</i>	<i>148.385</i>
<i>Δανία</i>	11.020	11.030	11.540
<i>Ελβετία</i>	36.238	36.069	36.375
<i>Ιρλανδία</i>	2.602	2.542	0
<i>Ισραήλ</i>	4.659	3.851	2.204
<i>Ιταλία</i>	<i>47.660</i>	<i>64.362</i>	<i>67.589</i>
<i>Κύπρος</i>	833	1.378	1.144
<i>Λουξεμβούργο</i>	4.087	4.171	3.823
<i>Νορβηγία</i>	5.290	6.301	8.992
<i>Ολλανδία</i>	<i>85.559</i>	<i>98.432</i>	<i>98.790</i>
<i>Ουγγαρία</i>	7.127	5.280	5.326
<i>Πολωνία</i>	6.761	5.760	9.625
<i>Σλοβακία</i>	5.394	9.216	9.437
<i>Σλοβενία</i>	5.304	6.442	9.700
<i>Σουηδία</i>	3.627	3.855	2.764
<i>Τσεχία</i>	12.768	18.778	25.485
<i>Φιλανδία</i>	6.939	7.022	6.455
<i>ΗΠΑ</i>	0	0	0

Σερβία	291	1.145	915
Ιαπωνία	0	0	0
Τουρκία	0	0	0
Αυστραλία	0	0	0
Άλλοι 1	0	307	0
Ρωσία	2.975	2.045	1.730
Άλλοι 2	0	1.513	0
Σύνολο	659.729	681.912	675.042

Πηγή. Στοιχεία από Αεροδρόμιο «Ιπποκράτης»

Στον επόμενο πίνακα 9 παρουσιάζεται μια αναλυτική έκθεση των πελατών, των διανυκτερεύσεων αυτών και της πληρότητας των κλινών στην Κω ανά μήνα στα έτη 2005 έως 2007. Γίνεται αντιληπτό ότι η τουριστική περίοδος με τα υψηλότερα ποσοστά πελατών, διανυκτερεύσεων και πληρότητας είναι εκείνη μεταξύ Μαΐου – Σεπτεμβρίου. Βέβαια, ο πιο αποδοτικός μήνας παραμένει, παραδοσιακά, ο Αύγουστος με πληρότητα 118,08% το 2005, 119,87% το 2006 και 96,04% το 2007. Αλλά, η Κως είναι ένας τουριστικός προορισμός με επισκεψιμότητα καθ' όλη την διάρκεια του έτους, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 6, η ετήσια πληρότητα ήταν 77,11% το 2005, 84,67% το 2006 και 74,57% το 2007.

Διάγραμμα 6. Πληρότητα Κω

Επίσης, ο αριθμός των τουριστών είναι συνεχώς ανοδικός από τους 387.332 το 2005, στους 445.910 το 2006 και τους 521.988 το 2007. Βέβαια και οι διανυκτερεύσεις ακολουθούν την ίδια πορεία με 3.208.370 το 2005, 3.809.199 το 2006 (αύξηση 18,73%) και 4.204.120 το 2007 (αύξηση 10,37%).

Πίνακας 9. Πελάτες, Διανυκτερεύσεις, Πληρότητα καταλυμάτων Κω, 2005-2007, ανά μήνα

ΕΤΗ ΜΗΝΕΣ	2005			2006			2007		
	ΠΕΛΑΤΕΣ	ΔΙΑΝΥΚΤ.	% ΠΛΗΡΟΤΗΤΑ ΚΛΙΝΩΝ	ΠΕΛΑΤΕΣ	ΔΙΑΝΥΚΤ.	% ΠΛΗΡΟΤΗΤΑ ΚΛΙΝΩΝ	ΠΕΛΑΤΕΣ	ΔΙΑΝΥΚΤ.	% ΠΛΗΡΟΤΗΤΑ ΚΛΙΝΩΝ
Ιανουάριος	1.694	3.098	8,43	1.604	3.217	24,25	1.585	2.963	14,22
Φεβρουάριος	1.879	4.305	12,97	1.641	3.411	28,46	1.716	3.476	18,47
Μάρτιος	2.376	5.179	12,27	2.072	4.345	26,55	2.305	4.798	23,03
Απρίλιος	5.767	17.429	8,67	6.290	17.251	8,61	5.010	15.034	6,17
Μάιος	49.300	357.992	52,54	54.283	369.509	56,33	65.030	440.971	54,42
Ιούνιος	68.753	538.729	79,97	74.723	649.778	88,20	90.098	735.607	80,18
Ιούλιος	79.174	690.870	100,98	95.847	873.072	110,24	116.132	973.502	92,82
Αύγουστος	87.420	804.901	118,08	101.913	937.710	119,87	122.777	1.047.359	96,04
Σεπτέμβριος	59.749	522.794	84,62	72.023	637.297	86,97	86.590	707.016	79,75
Οκτώβριος	28.065	254.790	46,75	31.711	305.844	49,59	27.350	266.013	40,99
Νοέμβριος	2.092	6.117	15,75	2.379	4.494	29,60	1.912	4.475	19,00
Δεκέμβριος	1.063	2.166	23,93	1.424	3.271	18,48	1.483	2.906	11,91
Σύνολο	387.332	3.208.370	77,11	445.910	3.809.199	84,67	521.988	4.204.120	74,57

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

5.5. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΩ

Οι φορείς τουρισμού στο νησί της Κω είναι πολλοί καθώς ο τουρισμός αποτελεί την κύρια πηγή εσόδων του νησιού. Έτσι, ο τουρισμός βρίσκεται στις πρώτες προτεραιότητες όλων των φορέων της περιοχής. Ειδικότερα, θα αναφερθούν ένας προς ένας.

Αναλυτικότερα:

❖ Αρχαιολογικές Υπηρεσίες – Χώροι. Οι αρχαιολογικοί χώροι είναι εκείνοι που διατηρούν αναλλοίωτο το ενδιαφέρον των τουριστών οι οποίοι σε κάθε ταξίδι τους στη Κω θα το επισκεφτούν για τις πάμπολλες πολιτιστικές γωνιές του νησιού. Έτσι, οι φορείς που ασχολούνται και προάγουν την αρχαία κληρονομιά του νησιού είναι:

1. Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη
2. Ιπποτική Οικία Sans.
3. Ασκληπιείο.
4. Γραφείο Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Κω.
5. Casa Romana.
6. Μουσείο Αρχαιολογικό.

❖ Η Μαρίνα της Κω. Η Κως Μαρίνα βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία από τον Μάιο του 2001, προσφέροντας υπηρεσίες υψηλού επιπέδου. Η Κως Επενδυτική ΑΕ (εταιρία η οποία ανήκει στον Δήμο Κω) ανέλαβε τη διαχείριση της Κως Μαρίνα το 1999. Περισσότερα από οκτώ εκατομμύρια ευρώ έχουν επενδυθεί έκτοτε εφαρμόζοντας το φιλόδοξο πρόγραμμα δημιουργίας και λειτουργίας της καλύτερης Μαρίνας στο Αιγαίο. Από τον Ιούνιο του 2001, η Κως Μαρίνα βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία παρέχοντας υπηρεσίες υψηλών προδιαγραφών για σκάφη μήκους από 7 έως και 50 μέτρων. Βρίσκεται ένα μίλι νοτιοδυτικά του ιστορικού λιμένα της Κω, με στίγμα εισόδου 36° 53' Β 27ο 18' Α και διαθέτει σήμερα 250 θέσεις ελλιμενισμού με μόνιμα συστήματα αγκυροβολίου (ρεμέντζα), παροχή νερού, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, σύνδεση τηλεφώνου με ενσύρματο και ασύρματο δίκτυο και σύνδεση δορυφορικής τηλεόρασης σε κάθε θέση ελλιμενισμού.

Το συγκρότημα της Μαρίνας είναι περιφραγμένο με δύο πύλες εισόδου, ενώ όλοι οι χώροι επιβλέπονται επί 24ώρου βάσεως από φύλακες. Παράλληλα, κλειστό σύστημα παρακολούθησης με ηλεκτρονικές κάμερες καλύπτει τις εγκαταστάσεις της Μαρίνας. Οι προβλήτες είναι εξοπλισμένοι με πυροσβεστικούς σταθμούς οι οποίοι διαθέτουν πυροσβεστήρες, συναγερμό με μπουτόν κινδύνου, πυροσβεστικές φωλιές και πυροσβεστικό εξοπλισμό. Επίσης, η Μαρίνα διαθέτει:

1. Σταθμούς διάσωσης, με σωστικά μέσα όπως σωσίβια, σημαδούρες, και κλίμακες διάσωσης,
2. Εξοπλισμό και υπηρεσίες, όπως ταχύπλοα σκάφη συνοδείας, χώροι υγιεινής και λουτρά (50 μονάδες), χώρος στάθμευσης 150 αυτοκινήτων, σταθμός καυσίμων με ιδιαίτερο προβλήτα για τον ανεφοδιασμό των σκαφών.
3. Κτίριο διοίκησης και υπηρεσιών,
4. Γραφεία υποδοχής, γραφειακές εγκαταστάσεις (αίθουσα συνεδριάσεων, λογιστήριο-διοικητικές υπηρεσίες),
5. Λιμενικό Φυλάκιο,
6. Ξενώνες φιλοξενουμένων,
7. Υπηρεσίες διαδικτύου και υπηρεσίες πρόγνωσης καιρού,
8. Τηλεφωνικές και ταχυδρομικές υπηρεσίες,
9. Κέντρο πληροφόρησης - εκδηλώσεων, το οποίο φιλοξενεί ομιλίες και εκδηλώσεις.
10. Τραπεζικές Υπηρεσίες με ΑΤΜ,
11. Υπηρεσία Φύλαξης αποσκευών
12. Εμπορικό Κέντρο στο οποίο λειτουργούν είκοσι καταστήματα (καφετέρια, μπιστρό, εστιατόριο, παντοπωλείο, οπωρολαχανοπωλείο, στεγνοκαθαριστήρια, καταστήματα ναυτιλιακών ειδών και εξοπλισμού, σταθμός επιθεώρησης σωστικών μέσων και εξοπλισμού, τουριστικά καταστήματα, ενοικιάσεις αυτοκινήτων, γραφεία γιότινγκ, ναυτιλιακά πρακτορεία και τουριστικά γραφεία)

105

Τα σκάφη τα οποία ελλιμενίστηκαν στη Μαρίνα Κω για το έτος 2008, ήταν 3828 σκάφη. Ο κύριος όγκος των σκαφών που ελλιμενίστηκαν στη Μαρίνα Κω κατανέμεται ως εξής :

1. 678 σκάφη μήκους 11 μέτρων, ήτοι 17,72% του συνόλου
2. 625 σκάφη μήκους 12 μέτρων, ήτοι 16,33% του συνόλου
3. 553 σκάφη μήκους 31 μέτρων, ήτοι 14,44% του συνόλου
4. 493 σκάφη μήκους 14 μέτρων, ήτοι 14,38% του συνόλου, ενώ μόλις
5. 149 σκάφη άνω των 20 μέτρων, ήτοι 3,89 % του συνόλου.

¹⁰⁵ Ανώνυμος, *Αρχαιολογικές Υπηρεσίες – Χώροι, Μαρίνα της Κω*, Διαθέσιμο: <http://www.kosinfo.gr/el/archeological-services-plaices>, Ημερομηνία ανάκτησης: 23/05/2009

Από τα παραπάνω δεδομένα εξάγεται το συμπέρασμα ότι το 62,87% των ελλιμενιζομένων σκαφών στη Μαρίνα Κω κατά το έτος 2008 αφορούσε σε σκάφη μήκους από 11m έως 14m και μόλις το 3.89% αφορούσε σε mega yachts (σκάφη άνω των 20 μέτρων), τα οποία αποτελούν και τον κύριο πελάτη - στόχο της εταιρίας. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν με τον πλέον ιδανικό τρόπο την άμεση ανάγκη επέκτασης της Μαρίνας καθώς και τη δημιουργία θέσεων μονίμων αγκυροβολίων για mega yachts, καθώς η Μαρίνα Κω είναι η φθηνότερη Μαρίνα της Ελλάδας, βάσει των παρεχομένων υπηρεσιών της και βάσει επίσημων στοιχείων¹⁰⁶.

- ❖ Ένωση Ξενοδόχων Κω. Είναι μέλος της Πανελληνίου Ομοσπονδίας Ξενοδόχων. Αποτελεί τον συνδικαλιστικό βραχίονα της ελληνικής ξενοδοχίας. Σκοποί της Ένωσης Ξενοδόχων Κω είναι η μελέτη, η διαφύλαξη, η διεκδίκηση και η προαγωγή των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και επαγγελματικών συμφερόντων των μελών της στο πλαίσιο της εξυπηρέτησης του κοινωνικού συνόλου. Ειδικότερα, η αποστολή της εστιάζεται, μεταξύ άλλων, στην καλλιέργεια, υποβοήθηση, ανάπτυξη και διάδοση του πνεύματος του συνδικαλισμού στον κλάδο των ξενοδοχείων, στη συστηματική μελέτη των προβλημάτων του κλάδου και την ενημέρωση των μελών, στην ενθάρρυνση και προώθηση της συνεργασίας των μελών, για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προαγωγή των συμφερόντων τους, στην ανάπτυξη πνεύματος αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και στην εξασφάλιση συνθηκών βελτίωσης της επαγγελματικής κατάρτισης και ανόδου του πολιτιστικού και μορφωτικού τους επιπέδου, στη συνεργασία των μελών για την προαγωγή του ξενοδοχειακού επαγγέλματος, στη διαπραγμάτευση και σύναψη με αρμόδιες συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων κάθε είδους Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, για τους μισθωτούς που απασχολούνται στα ξενοδοχεία. Η Ένωση Ξενοδόχων Κω δραστηριοποιείται στους τομείς τουρισμού, προβολής και διαφήμισης, επιμόρφωσης και τεχνολογίας (internet web site που καταχωρούνται όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για τουριστικά και επιδοτούμενα, επενδυτικά προγράμματα για τα μέλη), εσόδων (αναζήτηση χορηγιών από συνεργαζόμενες εταιρείες που προμηθεύουν την ξενοδοχειακή αγορά με προϊόντα και υπηρεσίες), δημόσιων και διεθνών σχέσεων με την οργάνωση αποτελεσματικής επικοινωνίας με τα ΜΜΕ (διοργάνωση εκδηλώσεων και συνεδρίων σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης), μεταφορών και οικονομικών (συντονίζει τις σχέσεις και το επίπεδο συνεργασίας με

¹⁰⁶ Κως Επενδυτική Α.Ε., *Ενημερωτικό Δελτίο 2008. Κανονισμός λειτουργίας τουριστικού λιμένα Κω*, Διαθέσιμο: http://www.kosmarina.gr/images/regulations_gr.pdf, Ημερομηνία ανάκτησης: 13/05/2009

τους τραπεζικούς οργανισμούς που σχετίζονται με την ευρύτερη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής και μεμονωμένων τουριστικών επιχειρήσεων)¹⁰⁷.

- ❖ Δημοτικός Οργανισμός Τουρισμού. Είναι ένας πολύ σημαντικός φορέας τουρισμού για την Κω καθώς οι δραστηριότητες του βοηθούν στην προώθηση του τουριστικού προϊόντος του νησιού. Πιο συγκεκριμένα ο ΔΟΤ βοηθά στην αναβάθμιση της παρουσίας της Κω σε διεθνείς τουριστικές εκθέσεις όπως εκείνες σε Λονδίνο, Ουτρέχτη, Μόσχα, Βερολίνο, Μόναχο, Αμβούργο, Δανία, Τσεχία, Μιλάνο, Γκέτεμποργκ και Ελσίνκι. Παράλληλα πραγματοποιεί διαφημιστικές ενέργειες στις μεγάλες εκθέσεις όπως διαφημιστικό banner στην κεντρική είσοδο της έκθεσης του Λονδίνου, και διαφήμιση σε όλη την έκθεση - σε μεταλλικά πλαίσια - στην έκθεση της Ουτρέχτης. Ενέργεια που μόνο Κρατικοί Οργανισμοί κάνουν (Ισπανία, Μεξικό, Αρούμπα κ.λπ.), παράγει λογότυπο, διαφημιστικά φυλλάδια και διαφημιστικά δώρα. Επίσης, πραγματοποιεί Road Show και ειδικότερα το 2009 έγιναν σε 5 μεγάλες πόλεις της Αγγλίας και σε 6 Σκανδιναβικές πόλεις (Κοπεγχάγη, Όσλο, Μάλμε, Γκέτεμποργκ, Στοκχόλμη, Ελσίνκι). Ακόμη, σημαντική είναι και η διαφημιστική καμπάνια στην Σουηδία σε συνεργασία με την μεγαλύτερη εταιρία εισαγωγής ελληνικών τροφίμων, με σκοπό την παρουσίαση της Κω σε πράκτορες της Στοκχόλμης, την πρόσκληση Σουηδών τουριστικών πρακτόρων για επαναλειτουργία σουηδικών γραφείων και την συνεργασία με εταιρία δημοσίων σχέσεων στην Σκανδιναβία. Επιπρόσθετα, έγινε μια παρουσίαση της Κω σε φόρουμ Ρώσων πρακτόρων στην Χαλκιδική με σκοπό να βοηθηθεί η διεξαγωγή του φόρουμ στην Κω το 2010, ακόμη η συμμετοχή της Κω στα πλωτά σεμινάρια είναι αναβαθμισμένη με αποδοχή όλης της αποστολής. Πολλές και ποικίλες είναι δραστηριότητες του ΔΟΤ οι οποίες πλαισιώνονται από την διοργάνωση συνάντησης των ξενοδόχων της Κω με τους πράκτορες της Αθήνας, συμμετοχή στην πρώτη έκθεση τουρισμού στην αίθουσα εκδηλώσεων στο μετρό του Συντάγματος, διαφήμιση σε συρμούς του μετρό σε όλη την Αθήνα, αεροκινηματογράφηση, διαφήμιση με ταξί στην Θεσσαλονίκη, νέα φωτογράφιση του νησιού, νέα κινηματογράφηση του νησιού, συμμετοχή στις διαφημιστικές καμπάνιες μεγάλων τουριστικών οργανισμών στην Ευρώπη και στην έκθεση «Ποδοσφαιρικού - Αθλητικού» τουρισμού σε συνεργασία με τον ΔΟΤ στο ΟΣΛΟ, διαφήμιση στο επίσημο ελληνικό περιοδικό τουρισμού «Greece 09» στην Αγγλία, Σουηδία, Νορβηγία,

¹⁰⁷ Σοφού Ν., *Στοιχεία για την Ένωση Ξενοδόχων Κω*, Ένωση Ξενοδόχων Κω, Αρτεμισίας 2, Κως, 2009

Φιλανδία και χώρες Βαλτικής αλλά και γενικότερες διαφημιστικές καταχωρήσεις σε έγκυρα περιοδικά και εφημερίδες του εξωτερικού¹⁰⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΩ

Ο Δήμος Κω είναι ένας δήμος με πολλές θετικές παρεμβάσεις στην καλύτερευση της ζωής του δημότη της Κω αλλά και του επισκέπτη – τουρίστα που την επισκέπτεται. Ειδικότερα, κατόπιν προσωπικής μας επαφής με την προϊστάμενη της Διεύθυνσης Διοικητικών Υπηρεσιών του Δήμου μας χορηγήθηκαν τα απαραίτητα στοιχεία για την ανάλυση του Δήμου Κω.

Η διάρθρωση των υπηρεσιών του Δήμου (οργανόγραμμα) είναι απλή καθώς απαρτίζεται από την Διεύθυνση Διοικητικών Υπηρεσιών, την Διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών, την Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, Διεύθυνση Δημοτικής Αστυνομίας και την Γραμματεία του Δημάρχου.

Ειδικότερα, το Αυτοτελές Τμήμα Γραμματείας Δημάρχου, στο οποίο περιλαμβάνεται το Ιδιαίτερο γραφείο Δημάρχου και στη συνέχεια το Γραφείο Αντιδημάρχων, οι Ειδικοί συνεργάτες, το Γραφείο Νομικού συμβούλου, το Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων, Τύπου, Πληροφοριών και Ενημέρωσης, το Γραφείο Απόδημων Κώων – Επαναπατριζόμενων και το Γραφείο Ευρωπαϊκών προγραμμάτων – Ανάπτυξης και σχεδιασμού.

Στη συνέχεια, η Διεύθυνση Διοικητικών Υπηρεσιών απαρτίζεται από τα εξής τμήματα: Διοίκησης Προσωπικού (με υποτμήματα: Γραφείο Προσωπικού, Γραφείο Πρωτοκόλλου Διεκπεραιώσεως - Αρχείο, Γραφείο Δημοτικού Συμβουλίου) Δημοτικής Κατάστασης (με υποτμήματα: Γραφείο Ληξιαρχείου Πολιτικών Γάμων, Γραφείο Δημοτολογίου – Μητρώου – Στρατολογίας, Γραφείο Εκλογικών Θεμάτων), Δημοτικής – Πολιτικής Οργάνωσης (με υποτμήματα: Γραφείο Πολιτικού Σχεδιασμού Εκτάκτων Αναγκών, Γραφείο Οργάνωσης Λαϊκής Συμμετοχής και Υποστήριξης Αναπτυξιακών Πρωτοβουλιών και Νεολαίας, Γραφείο Κοινωνικής Υπηρεσίας και Δημοτικό Ιατρείο, Γραφείο Ενημέρωσης Καταναλωτών), Οικονομικών Μεταναστών (με υποτμήματα: Γραφείο Αλλοδαπών και Γραφείο Ενημέρωσης Οικονομικών Μεταναστών) και Εξυπηρέτησης Πολιτών.

Στη Διεύθυνση Διοικητικών Υπηρεσιών, προίσταται ο Διευθυντής Διοικητικών Υπηρεσιών ο οποίος εποπτεύει και συντονίζει όλες τις Διοικητικές Υπηρεσίες. Ειδικότερα οι αρμοδιότητες της Διεύθυνσης Διοικητικών Υπηρεσιών είναι:

¹⁰⁸ Προσωπική επαφή με Δημοτικό Οργανισμό Τουρισμού Κω

- ❖ Ασκεί γενική διοικητική εποπτεία σε όλο το προσωπικό του Δήμου (τακτικό και ημερομίσθιο) δίνοντας σ' αυτό (προφορικά ή γραπτά) οδηγίες και κατευθύνσεις πάνω σε συγκεκριμένα ή γενικά ζητήματα υπηρεσιακού χαρακτήρα, εισηγείται δε στη Δημοτική Αρχή κάθε θέμα που αφορά την εν γένει κατάσταση αυτού.
- ❖ Προϊσταται όλων των Διοικητικών Υπηρεσιών του Δήμου, υπό την ενιαία διεύθυνση και τον έλεγχο αυτού ασκώντας όλες τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα των υπηρεσιών αυτών, κατά τα ειδικότερα οριζόμενα από τις διατάξεις του παρόντος Οργανισμού.
- ❖ Συγκεντρώνει, παρακολουθεί και κοινοποιεί στις αρμόδιες υπηρεσίες του Δήμου, τους νόμους, τα διατάγματα τις διοικητικές και δικαστικές αποφάσεις, καθώς και τις πράξεις του Δημοτικού Συμβουλίου και της Δημαρχιακής Επιτροπής, που αφορούν στα διοικητικά, οικονομικά και τεχνικά ζητήματα του Δήμου.
- ❖ Παραλαμβάνει, αποσφραγίζει, χαρακτηρίζει και μονογράφει την προς το Δήμο απευθυνόμενη αλληλογραφία και διανέμει αυτή στις αρμόδιες Υπηρεσίες, Τμήματα και Γραφεία, μέσω του γραφείου πρωτοκόλλου του Δήμου.Τηρεί το εμπιστευτικό πρωτόκολλο και το αρχείο εμπιστευτικών εγγράφων του Δήμου.
- ❖ Τηρεί ενημερωμένο αρχείο αποφάσεων των αρμοδίων Επιτροπών και Δικαστηρίων σχετικά με τον καθορισμό των διοικητικών ορίων του Δήμου.
- ❖ Τηρεί μητρώα των διατελεσάντων Δημάρχων, Προέδρων και Δημοτικών Συμβούλων.
- ❖ Φροντίζει για τη στέγαση των υπηρεσιών του Δήμου, για τη φύλαξη του Δημαρχιακού καταστήματος και για την ευπρεπή διατήρησή του.
- ❖ Μελετά και εισηγείται τη λήψη μέτρων για τη βελτίωση της λειτουργίας των υπηρεσιών του Δήμου και για τον περιορισμό του κόστους λειτουργίας τους.
- ❖ Μεριμνά για τη δημοσίευση των διακηρύξεων δημοπρασιών, καθώς και των εγγράφων, πιστοποιήσεων και αποφάσεων διαφόρων αρχών που χρίζουν δημοσίευσης.
- ❖ Μεριμνά για τη καλή αποθήκευση και συντήρηση του εκλογικού υλικού (κάλπες, παραβάν κ.λπ.).
- ❖ Μεριμνά και συντάσσει πίνακα χώρων Εκλογικών Διαμερισμάτων σε συνεργασία με τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση.
- ❖ Γενικά επιμελείται για την οργάνωση όλων των αναγκαίων εργασιών, προμήθεια εκλογικού υλικού και τη συγκρότηση συνεργείων για την ομαλή διεξαγωγή εκλογών, σύμφωνα με τον εκάστοτε ισχύοντα εκλογικό Νόμο.

Έπειτα, η Διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών απαρτίζεται από τα εξής τμήματα: Τμήμα Λογιστικό και Επιμελητείας (με υποτμήματα: Γραφείο Προϋπολογισμού – Απολογισμού

Ισολογισμού, Γραφείο Εκκαθάρισης και Εντολής Δαπανών Προσωπικού, Γραφείο Προμηθειών και Διαχείρισης Υλικού, Γραφείο Μισθοδοσίας και Ασφάλισης, Γραφείο Διπλογραφικού Συστήματος, Γραφείο Δημαρχιακής Επιτροπής και Γραφείο Σχολικών Επιτροπών) και Τμήμα Εσόδων Δημοτικής Περιουσίας (με υποτμήματα: Γραφείο Βεβαίωσης Φόρων και Τελών Δικαιωμάτων, Γραφείο Διεκπεραίωσης Φορολογικών Διαφορών, Γραφείο Δημοτικής Περιουσίας Κτηματολογίων, Λαϊκών Αγορών, Σφαγείων και Κοιμητηρίων) και το Γραφείο Ταμειακής Υπηρεσίας με την Υπηρεσία Εσόδων – Εξόδων.

Ειδικότερα, στη Διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών προΐσταται ο Διευθυντής Οικονομικών Υπηρεσιών ο οποίος διευθύνει τις Οικονομικές Υπηρεσίες στο σύνολο τους, δίνοντας προς αυτές τις απαιτούμενες κατευθύνσεις και εντολές των οποίων ελέγχει την εφαρμογή. Επίσης, η Διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών εποπτεύει τη κατάρτιση του προϋπολογισμού Εσόδων Εξόδων του Δήμου, παρακολουθεί την πορεία της εκτέλεσης του και υποδεικνύει οσάκις παρίσταται ανάγκη τις ενδεδειγμένες ενέργειες για την εξασφάλιση των εσόδων ή την συγκράτηση των δαπανών, μελετά και εισηγείται τη λήψη μέτρων για τη βελτίωση της λειτουργίας των Οικονομικών Υπηρεσιών του Δήμου, μεριμνά για τη κατάρτιση των κανονισμών λειτουργίας των Οικονομικών Υπηρεσιών με τους οποίους καθορίζεται ο τρόπος λειτουργίας, διοίκησης και Διαχείρισης καθώς και τα καθήκοντα του προσωπικού τους, όπως επίσης και το κανονισμό επιβολής, βεβαίωσης και είσπραξης των δικαιωμάτων του Δήμου, παρακολουθεί και ελέγχει τη βεβαίωση των δημοτικών εσόδων, τον τρόπο εκμετάλλευσης της δημοτικής περιουσίας, τη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων, αρμοδιότητας της Διεύθυνσης, φροντίζοντας για την εφαρμογή των σχετικών νομικών και κανονιστικών διατάξεων.

Επίσης, η Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, εκτός από την Γραμματειακή Υποστήριξή της απαρτίζεται από τα εξής τμήματα: Τμήμα Μελετών και Επίβλεψης Έργων (με υποτμήματα: Γραφείο Μελετών και Γραφείο Επίβλεψης Έργων), Τμήμα Πολεοδομικών Τοπογραφικών Μελετών Εφαρμογής και Οικιστικής Ανάπτυξης (με υποτμήματα: Γραφείο Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών Κτηματολογίου και Δημοτικής Κατάστασης, Γραφείο Τοπογραφικών Μελετών και Εφαρμογών, Γραφείο Υποστήριξης Καταστημάτων Υγειονομικού Ενδιαφέροντος), Τμήμα κατασκευών και Προμηθειών (με υποτμήματα: Γραφείο Κατασκευών και Παρακολούθησης Κτιριακών Έργων, Γραφείο Προμηθειών και Αποθήκης), Τμήμα Οδοποιίας και Πράξεων Εφαρμογής, Τμήμα Ηλεκτρολογικού και Κίνησης (περιλαμβάνει: Γραφείο Ηλεκτρολόγου, Γραφείο Μηχανολογικό και Κίνησης, Γραφείο Μηχανογράφησης), Τμήμα Περιβάλλοντος (απαρτίζεται από: Γραφείο Περιβάλλοντος,

Πρασίνου και Κοινόχρηστων Χώρων και Γραφείο Καθαριότητας) και Τμήμα Πολεοδομίας (με το Γραφείο Ελέγχου Οικονομικών Αδειών και Γραφείο Αυθαιρέτων).

Ειδικότερα η Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών έχει πολλές αρμοδιότητες, όπως:

- ❖ Συντονίζει όλες τις Τεχνικές Υπηρεσίες για την εφαρμογή του Τεχνικού Προγράμματος του Δήμου.
- ❖ Δίνει τις απαραίτητες κατευθύνσεις για έγκαιρη και ορθή εκτέλεση έργων.
- ❖ Ενημερώνει το Δήμαρχο, ή τον πολιτικά υπεύθυνο που ορίζεται με απόφαση Δημάρχου επί παντός τεχνικού θέματος.
- ❖ Σύμφωνα με τις οδηγίες του Δημάρχου, σε συνεργασία με όλα τα Τμήματα των Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου, μεριμνά για την κατάρτιση του ετήσιου προγράμματος του Δήμου, αναλυτικά, για κάθε υπηρεσία και κατά κωδικό αριθμό, των προς εκτέλεση έργων.
- ❖ Κοστολογεί κάθε τεχνικό έργο.
- ❖ Έχει την ευθύνη προσδιορισμού ετήσιων και μεσοπρόθεσμων στόχων εκτέλεσης, νέων τεχνικών έργων στην περιοχή του Δήμου και εκτέλεσης εργασιών συντήρησης της υφιστάμενης κοινόχρηστης υποδομής.
- ❖ Υποβάλλει το σχέδιο Τεχνικού Προγράμματος για έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο, το οποίο πρέπει να αποφασίσει για την έγκρισή του δύο μήνες, τουλάχιστον, πριν από την έναρξη του οικονομικού έτους.
- ❖ Μεριμνά για την εκτέλεση του Τεχνικού Προγράμματος από όλες τις εντεταλμένες Τεχνικές Υπηρεσίες.
- ❖ Παρακολουθεί την πορεία των εκτελουμένων έργων και εισηγείται, κατόπιν συνεννοήσεως με τις αρμόδιες υπηρεσίες, τις τυχόν επιβαλλόμενες τροποποιήσεις του προγράμματος.
- ❖ Προβαίνει σε δειγματοληπτικό έλεγχο της ποιοτικής και ποσοτικής κατασκευής των εκτελουμένων έργων, όπου αυτός απαιτείται.
- ❖ Τηρεί στατιστικό πίνακα όλων των εκτελουμένων έργων και χρονοδιαγράμματα ενάρξεως κατασκευής και αποπερατώσεως.
- ❖ Αποφασίζει για τη λήψη κάθε μέτρου, για την έγκαιρη και ορθή εκτέλεση των έργων.
- ❖ Παρακολουθεί την πορεία πιστώσεων κάθε τεχνικού έργου, έτσι ώστε, η εκταμίευση για την πληρωμή των υποβαλλομένων πιστοποιήσεων και λογαριασμών να κινείται μέσα στα όρια εγκεκριμένου προϋπολογισμού του έργου.
- ❖ Ελέγχει τους, υποβαλλόμενους από τις υπηρεσίες, ανακεφαλαιωτικούς πίνακες, ή τις υποβαλλόμενες συμπληρωματικές συμβάσεις και εισηγείται την ορθότητα των

- αιτουμένων νέων πιστώσεων του έργου, μέσα στα νόμιμα όρια και τις υπάρχουσες ανάγκες.
- ❖ Έχει την ευθύνη εκτέλεσης του τεχνικού προγράμματος μέσα στα όρια των εγκεκριμένων πιστώσεων προϋπολογισμού.
 - ❖ Τηρεί μητρώο όλων των εργαζομένων στη Δ/ση με το αντικείμενο της εργασίας τους, μεριμνά και εισηγείται στο Δήμαρχο τη στελέχωση με το απαιτούμενο προσωπικό κάθε τμήματος της Διεύθυνσης.
 - ❖ Συγκεντρώνει τα ημερήσια δελτία εργασίας όλων των εργαζομένων στη Δ/ση και συντάσσει τα παραστατικά στοιχεία ημερήσιας εργασίας, τα οποία στέλνει στο Γραφείο Προσωπικού του Δήμου, για τη σύνταξη των μισθοδοτικών καταστάσεων.
 - ❖ Προγραμματίζει τις ετήσιες άδειες των εργαζομένων στη Διεύθυνση και αποστέλλει τα σχετικά έντυπα, μετά την υπογραφή τους στο Γραφείο Προσωπικού.
 - ❖ Τηρεί πρωτόκολλο εισερχόμενης και εξερχόμενης αλληλογραφίας στη Διεύθυνση.
 - ❖ Ελέγχει και θεωρεί όλες τις μελέτες των τεχνικών υπηρεσιών, στα πλαίσια των διατάξεων των Προεδρικών Διαταγμάτων 410/1995 (άρθρο 268 παρ.3) και 28/1980 (άρθρο 10), καθώς επίσης, των οχημάτων, μηχανημάτων, ανταλλακτικών εργαλείων και λοιπών ειδών.
 - ❖ Ελέγχει τις συντασσόμενες τροποποιήσεις των μελετών κατά την διάρκεια της εκτέλεσης των έργων και των προμηθειών.
 - ❖ Ελέγχει τις επιμετρήσεις, τα πρωτόκολλα παραλαβής αφανών εργασιών, τους πίνακες αναθεώρησης τιμών και τις πιστοποιήσεις πληρωμών των έργων.
 - ❖ Ελέγχει την πιστή εφαρμογή των οικείων συμβάσεων εκπόνησης μελετών, εκτέλεσης έργων και προμηθειών.
 - ❖ Ελέγχει τυχόν ελλείψεις, παραλείψεις ή παρεκκλίσεις, από τις προβλεπόμενες διατάξεις και συμβάσεις και προβαίνει στις απαιτούμενες ενέργειες και συμπληρώσεις.
 - ❖ Ελέγχει και θεωρεί όλες τις μισθοδοτικές καταστάσεις των ημερομισθίων που χρησιμοποιούνται στα συνεργεία των έργων, στις τεχνικές υπηρεσίες.
 - ❖ Επιθεωρεί τα εκτελούμενα έργα, ανεξάρτητα από τον τρόπο εκτέλεσης και ελέγχει την ποιότητα, βάσει των προδιαγραφών της μελέτης και των κανόνων της τεχνικής.
 - ❖ Ενεργεί έλεγχο της παρουσίας του προσωπικού στα εκτελούμενα, από τις Τεχνικές Υπηρεσίες, έργα.
 - ❖ Ορίζει τους επιβλέποντες μηχανικούς στα εκτελούμενα έργα με εργολαβία ή αντεπιστασία.

Τέλος, η Διεύθυνση Δημοτικής Αστυνομίας περιλαμβάνει το υφιστάμενο Τμήμα Αστυνόμευσης, το οποίο λειτουργεί με την υποστήριξη του υφιστάμενου Γραφείου Γραμματείας και το νέο Γραφείο Προστασίας και Περιθαλψής Αδέσποτων Ζώων. Ακόμη το νέο Τμήμα Ελέγχου Κυκλοφορίας, Στάθμευσης και Οχημάτων υποβοηθάται από το υφιστάμενο Γραφείο Έκδοσης Αδειών Καταστημάτων Υγειονομικού και το Γραφείο Άσκησης Υγειονομικού Ελέγχου Καταστημάτων και Επιχειρήσεων¹⁰⁹.

Επιπρόσθετα, ο Δήμος Κω είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένος με το περιβάλλον. γι' αυτό το λόγο έχει εκδώσει ακόμα και κανονισμό λειτουργίας καθαριότητας. Αντικείμενο του κανονισμού καθαριότητας είναι η περιγραφή του θεσμικού πλαισίου που διασφαλίζει τη σωστή και ολοκληρωμένη διαχείριση των στερεών αποβλήτων (προσωρινή αποθήκευση, συλλογή και μεταφορά, αξιοποίηση και τελική διάθεση), την τήρηση της καθαριότητας της πόλης, τη διαφύλαξη της δημόσιας υγείας και την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και την σημαντική ενημέρωση του πολίτη. Ουσιαστικά, ο κανονισμός καθαριότητας, αποτελεί ένα θεσμικό εργαλείο που εξασφαλίζει ευταξία και καθαριότητα στην πόλη, αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών στους πολίτες και τις επιχειρήσεις, προστασία του περιβάλλοντος με πολιτικές ανακύκλωσης και ολοκληρωμένης διαχείρισης των στερεών αποβλήτων, βελτίωση των συνθηκών εργασίας και υγιεινής των εργαζομένων στην υπηρεσία και των οικονομικών της υπηρεσίας και ουσιαστική ανταποδοτικότητα στα τέλη. Βέβαια, απόλυτα στην ουσιαστική και ενεργό συμμετοχή των πολιτών¹¹⁰.

¹⁰⁹ Διεύθυνση Διοικητικών Υπηρεσιών Δήμου Κω, Ακριβές αντίγραφο οργανογράμματος Δήμου Κω, Αρ. Πρωτ. 8072 Σ.Ε., Δήμος Κω, Κω, 04/05/2009

¹¹⁰ Δήμος Κω, Υπηρεσία Καθαριότητας, Κανονισμός λειτουργίας: Καθαρίζω την πόλη, Κω, Μάιος 2007, Διαθέσιμο: http://www.kos.gr/attachments/120_kanonismos-litourgias.pdf, Ημερομηνία ανάκτησης: 19/06/2009

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.

ΕΡΕΥΝΑ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΕΥΞΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΚΩ

7.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1.1. ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην παρούσα εργασία, στην προσπάθεια μιας ολοκληρωμένης παρουσίασης της επίδρασης του τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη, πραγματοποιήθηκε μια έρευνα με την χρήση ερωτηματολογίου σε τουριστικές επιχειρήσεις, κατά κύριο λόγο ξενοδοχειακές. Σκοπός της έρευνας είναι να αναδείξει αν ο τουρισμός αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο ώστε να μπορεί να δώσει μια ουσιαστική ώθηση και να επιτύχει ανάπτυξη σε τοπικές περιοχές, και ειδικότερα στην εξεταζόμενη περιοχή του Δήμου Κω.

7.1.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο πληθυσμός από τον οποίο επιλέχθηκε το δείγμα της έρευνας, αποτελεί το σύνολο των διαθέσιμων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων που δραστηριοποιείται στην τουριστική αγορά και βρίσκονται στα πλαίσια του Δήμου Κω. Από τις συνολικά 78 ξενοδοχειακές επιχειρήσεις στο Δήμο Κω, 66 απ' αυτές, δηλαδή το 91,66% αποδέχθηκε να απαντήσει στο ερωτηματολόγιο της έρευνας και να αποτελέσει μέρος της ερευνητικής μας προσπάθειας (ο κατάλογος των ξενοδοχειακών μονάδων του δείγματος παρατίθεται στο παράρτημα ΙΙ).

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας επικοινωνήθηκε στο δείγμα μετά από προσωπική επαφή, την χρονική περίοδο μεταξύ Απριλίου – Ιουνίου 2009 και τηρήθηκε απόλυτη εχεμύθεια σχετικά με τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων. Επίσης, ζητήθηκε από τις

ξενοδοχειακές επιχειρήσεις να αντιπροσωπεύονταν κάθε φορά από κάποιο υψηλόβαθμο στέλεχος ή ακόμα και από τον ιδιοκτήτη, διότι επιζητήθηκε μια εμπειριστατωμένη άποψη, που μόνο ένα υψηλόβαθμο στέλεχος μπορεί να εγγυηθεί καθώς η εμπειρία και οι γνώσεις του είναι σαφώς ποιοτικότερες. Οπότε, έγινε προσπάθεια επιλογής ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος, ώστε τα συμπεράσματα που θα προκύψουν, να μπορούσαν να γενικευτούν και στον πληθυσμό.

7.1.3. ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας περιλαμβάνει 14 ερωτήσεις. Αρχικά ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να συμπληρώσουν στις δύο πρώτες ερωτήσεις την επωνυμία εταιρίας που αντιπροσώπευαν και την θέση τους σ' αυτή. Οι επόμενες ερωτήσεις έχουν δημογραφικό χαρακτήρα εφόσον ζητήθηκε από το δείγμα να αναφέρει το φύλο, το μορφωτικό του επίπεδο και την ηλικία του.

Το ερωτηματολόγιο στη συνέχεια έχει 10 δηλώσεις και κάθε δήλωση βαθμολογείται με μια κλίμακα πέντε σημείων Likert από το 1 (διαφωνώ απόλυτα) έως το 5 (συμφωνώ απόλυτα). Οι κύριοι στόχοι της ανάλυσης των δηλώσεων του ερωτηματολογίου είναι η ανάδειξη θεμάτων σχετικά με το πόσο ικανοποιητική είναι η τουριστική κίνηση και ειδικότερα αν πληρότητα των μονάδων της είναι πάντοτε σε υψηλά επίπεδα, αν οι τουριστικές δραστηριότητες είναι επιβαρυντικές για το περιβάλλον, αν η στροφή στον εναλλακτικό τουρισμό προωθεί την τοπική ανάπτυξη, αν είναι δυνατή η εκμετάλλευση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αν η τοπική ανάπτυξη στην Κω, μέσω του τουρισμού, μπορεί να οδηγήσει σε θετικές προοπτικές ανάπτυξης και ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης, σε ουσιαστική εκμετάλλευση των πλούσιων αρχαιολογικών χώρων και άλλων πολιτιστικών της πόρων, στην οικονομία της περιοχής και στην βελτίωση οικονομικών αποτελεσμάτων των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού. Επίσης, θα γίνει προσπάθεια ανάδειξης του αποτελεσματικότερου τρόπου τοπικής ανάπτυξης της Κω, των προβλημάτων του τουριστικού προϊόντος που προσφέρει η Κως αλλά και αν υπάρχουν προοπτικές εξέλιξης της τουριστικής και τοπικής ανάπτυξης της Κω.

7.2. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Μετά την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους υπεύθυνους των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων ξεκίνησε η συγκέντρωση αυτών, η κωδικοποίηση των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων και η βαθμολόγησή τους σε κλίμακα από το 1 έως το 5 (βαθμολογία αντίστοιχη προς την πενταβάθμια κλίμακα Likert). Οι ερωτήσεις που δεν απαντήθηκαν βαθμολογήθηκαν με μηδέν, ώστε να μην επηρεάζονται τα επιμέρους σύνολα, που εκφράζουν τη συχνότητα επιλογής διδακτικών στόχων. Οπότε, μετά την συλλογή και καταγραφή των στοιχείων των απαντήσεων δημιουργήθηκε ο πίνακας (10) αποτελεσμάτων της έρευνας.

Πίνακας 10. Πίνακας αποτελεσμάτων έρευνας

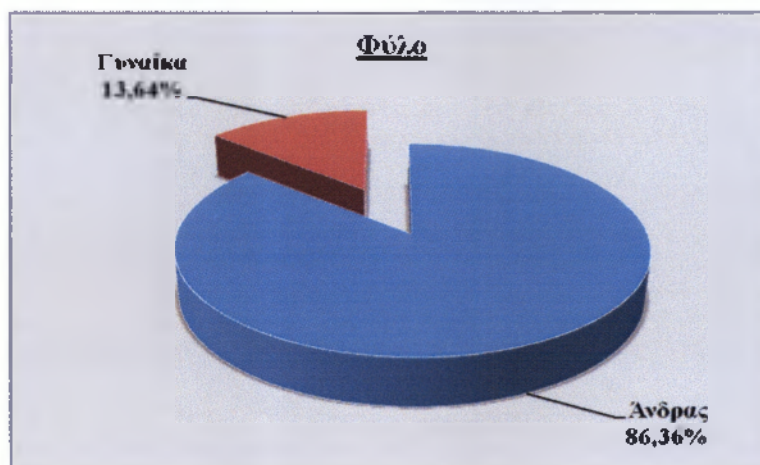
ΕΡΩΤΗΣΗ	ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ				
	1	2	3	4	5
5	0	12	0	41	13
6	0	14	0	38	14
7	5	27	4	28	2
8	0	0	8	32	26
9					
1	0	0	0	0	66
2	0	0	0	28	38
3	0	0	0	46	20
4	0	0	0	41	25
5	0	0	0	29	37
6	0	0	0	0	66
7	0	0	0	51	15
8	0	0	0	0	66
9	0	0	0	39	27
10	0	0	0	0	66
10					
1	0	0	0	26	40
2	0	15	4	34	13
3	0	0	0	0	66
4	0	0	0	29	37
5	0	0	0	0	66
11					
1	6	22	0	34	4
2	0	0	0	42	24
3	0	0	0	0	66
4	0	0	4	38	24
12					
1	22	17	5	14	8
2	8	37	0	12	9
3	17	12	0	31	6

4	25	27	0	8	6
5	21	29	3	6	7
13	0	0	0	43	23
14	0	0	0	26	40

7.3. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

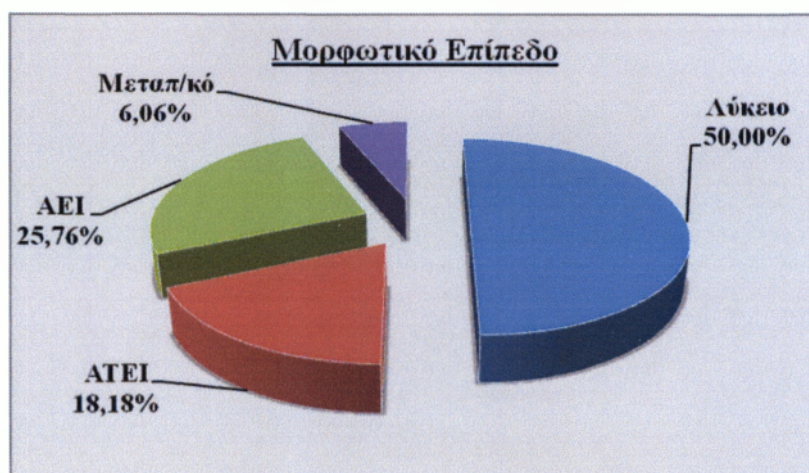
Αρχικά, η στατιστική ανάλυση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου πραγματοποιείται στην παρούσα ενότητα. Έτσι, στην πρώτη ερώτηση ζητήθηκε το φύλο των ερωτώμενων, με αποτέλεσμα ένα ανδροκρατούμενο δείγμα με 86,36% (57 άτομα) άνδρες και 13,64% (9 άτομα) γυναίκες (Διάγραμμα 7).

Διάγραμμα 7. Φύλο δείγματος έρευνας

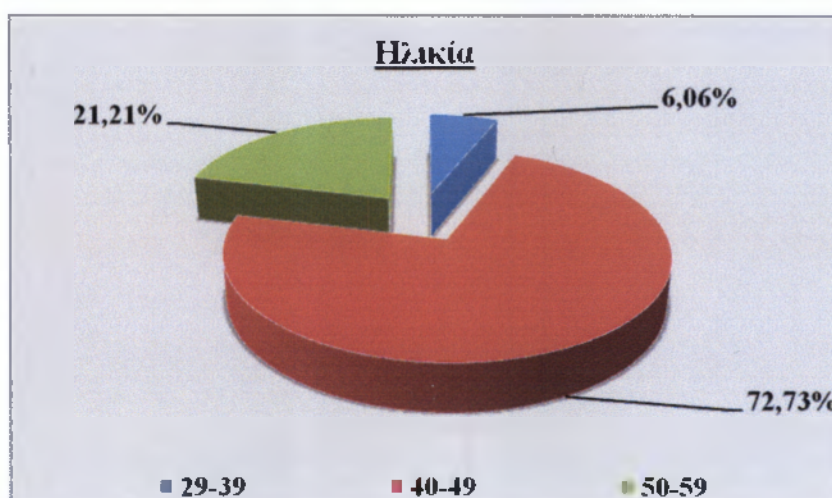
Στην συνέχεια αναζητήθηκε η πληροφορία σχετικά με την κατάρτιση των ερωτώμενων. Έτσι, το 50% ήταν απόφοιτοι λυκείου, το 18,18% είχαν ανώτατη μόρφωση, το 25,76% ανώτατη και το 6,06% κατείχε μεταπτυχιακό τίτλο. Γεγονός αποτέλεσε ότι το 50% διαθέτει υψηλό επίπεδο μόρφωσης το οποίο αποτελεί και το θεμέλιο λίθο σε μια οργανωμένη τουριστική επιχείρηση (Διάγραμμα 8).

Διάγραμμα 8. Μορφωτικό επίπεδο δείγματος έρευνας

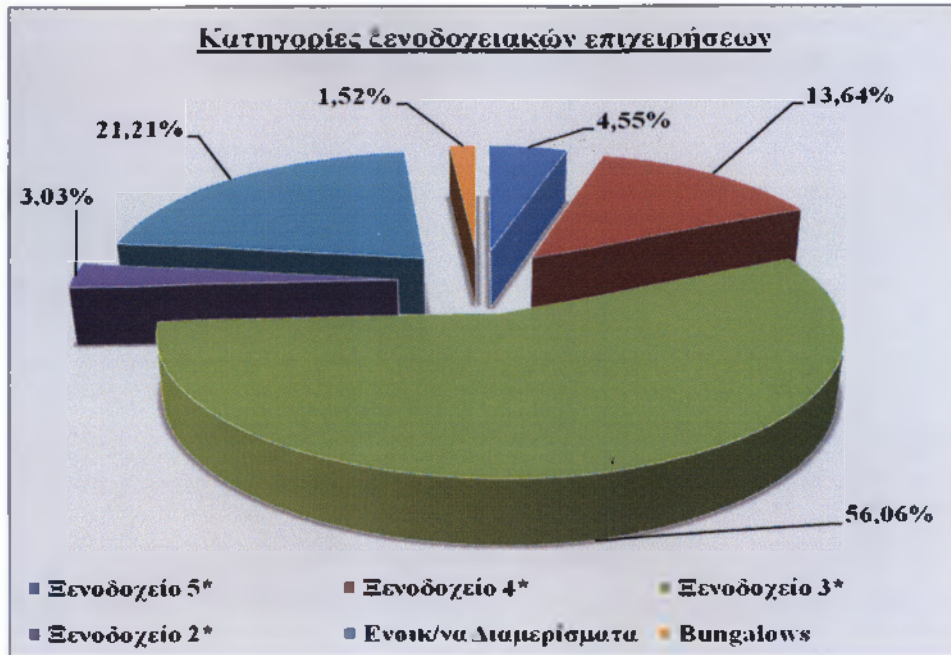
Μετέπειτα, οι ερωτώμενοι δήλωσαν σε ποια ηλικιακή κατηγορία ανήκουν. Έτσι, το 72,73% ήταν μεταξύ 40 και 49 έτη, 21,21% 50 έως 59 έτη και 6,06% 29 έως 39 έτη. Παρατηρήθηκε ότι το δείγμα αποτελούνταν κυρίως από άτομα μέσης ηλικίας (Διάγραμμα 9).

Διάγραμμα 9. Ηλικιακή κατηγορία δείγματος έρευνας

Στη συνέχεια αναζητήθηκε η πληροφορία σχετικά με τον τύπο (κατηγορίας) της ξενοδοχειακής επιχείρησης στην οποία δραστηριοποιείται ο ερωτώμενος. Έτσι, από τις 66 επιχειρήσεις, 3 ήταν ξενοδοχεία Α κατηγορίας, 9 Β κατηγορίας, 37 Γ κατηγορίας, 2 Δ Κατηγορίας, 14 Ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και 1 Bungalows (Διάγραμμα 10).

Διάγραμμα 10. Κατηγορία ξενοδοχειακής επιχείρησης

Έπειτα, στην δήλωση 5, σχετικά με την τουριστική κίνηση στο Νησί της Κω και αν αυτή είναι ικανοποιητική, το 62,12% του δείγματος συμφώνησε, το 19,70% συμφώνησε απόλυτα και το 18,18% διαφώνησε. Παρατηρούμε, πως το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος είναι ικανοποιημένο από την τουριστική κίνηση, όμως εκείνοι που διαφώνησαν ήθελαν να δώσουν μια άλλη κατεύθυνση, ότι η Κω έχει δυνατότητες για να επιτυγχάνει μεγαλύτερο τουριστικό ενδιαφέρον ακόμα και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους εκτός των μηνών του καλοκαιριού (Διάγραμμα 11).

Διάγραμμα 11. Τουριστική κίνηση στην Κω

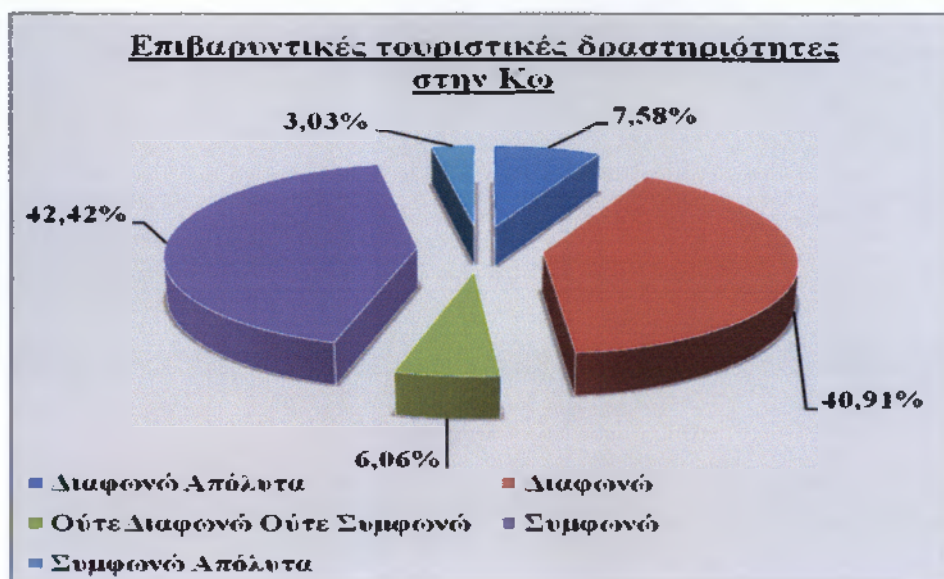

Στην δήλωση 6, σχετικά με την πληρότητα των μονάδων της Κω και αν αυτή είναι πάντοτε σε υψηλά επίπεδα, το 57,58% του δείγματος συμφώνησε, το 21,21% συμφώνησε απόλυτα και το 21,21% διαφώνησε. Οι απόψεις στην δήλωση 6 ακολουθούν την τάση της δήλωσης 5, καθώς η πληρότητα των ξενοδοχειακών μονάδων είναι πολύ υψηλή κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, για παράδειγμα αναφέρουν το περίπου 96% για τον Αύγουστο του 2007, ενώ η συνολική πληρότητα φτάνει περίπου το 75% κατά μέσο όρο την καλοκαιρινή περίοδο, έτσι, τα περιθώρια βελτίωσης είναι απαιτητά από το σύνολο των διαφωνούντων (Διάγραμμα 12).

Διάγραμμα 12. Πληρότητα των μονάδων στην Κω

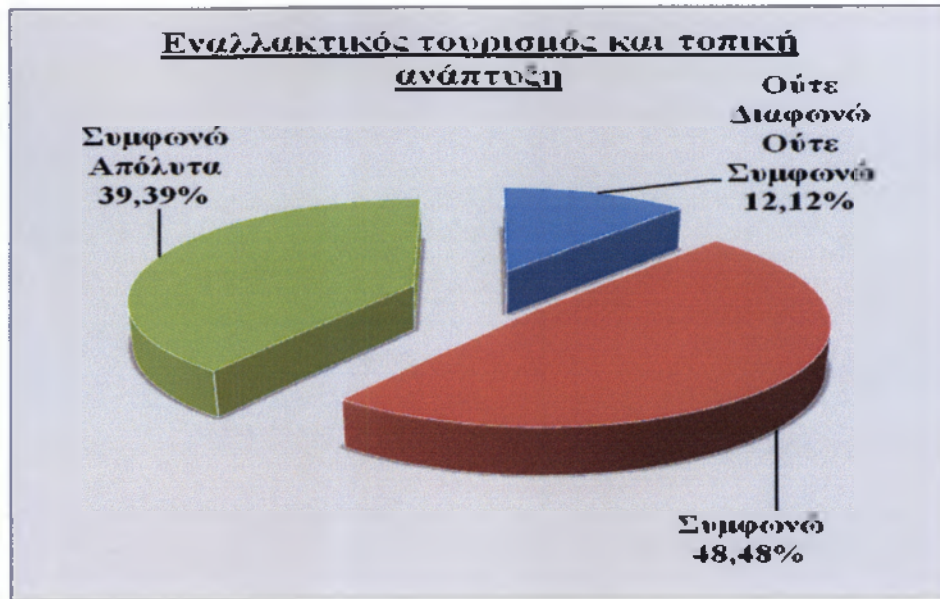

Στη συνέχεια, στη δήλωση 7, σχετικά με τις τουριστικές δραστηριότητες και αν αυτές είναι επιβαρυντικές για το περιβάλλον. Οι απόψεις μοιράστηκαν, καθώς το 40,91% διαφώνησε, το 7,58% διαφώνησε απόλυτα, το 6,06% αδιαφόρησε, το 42,42% συμφώνησε και το 3,03% συμφώνησε απόλυτα. Ουσιαστικά, οι απόψεις δίστανται, καθώς τα ξενοδοχειακά καταλύματα μεγαλύτερης κατηγορίας είναι πιο ευαισθητοποιημένα σε θέματα περιβαλλοντικής ηθικής, ενώ οι μικρότερες μονάδες θεωρούν υπαίτιους της περιβαλλοντικής μόλυνσης τις μεγαλύτερες ξενοδοχειακές μονάδες οι οποίες κάνουν πολλές παρεμβάσεις με αποτέλεσμα να επιβαρύνουν το περιβάλλον για παράδειγμα με τις μεγάλες κτιριακές εγκαταστάσεις που απαιτούν υψηλά ποσά ενέργειας και πόσιμου νερού, στοιχείων πολύ σημαντικών για το νησί της Κω (Διάγραμμα 13).

Διάγραμμα 13. Τουριστικές δραστηριότητες – Επιβάρυνση περιβάλλοντος

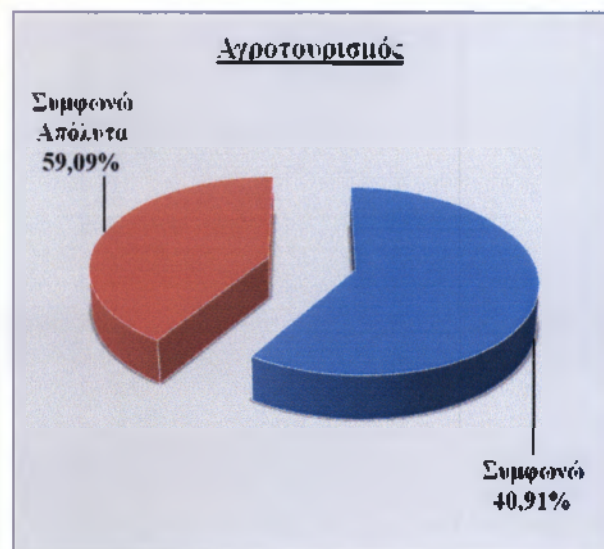
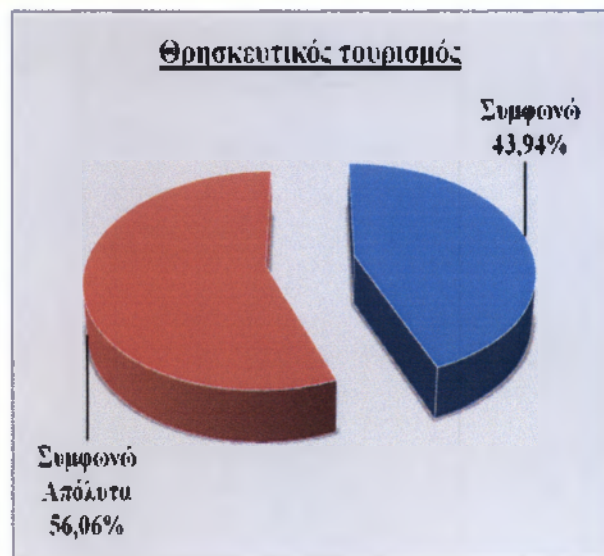
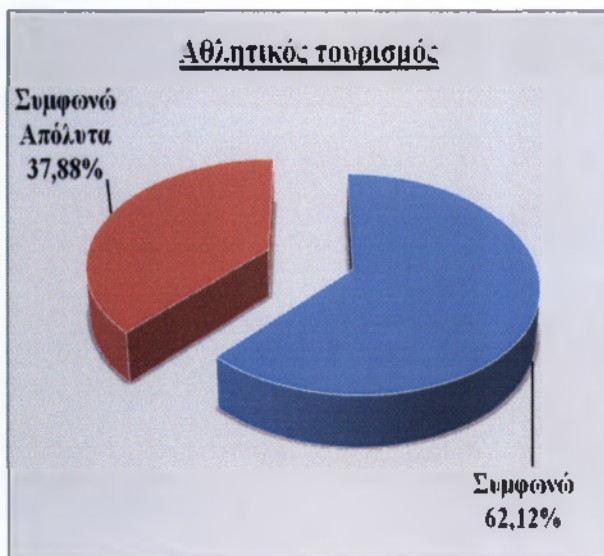
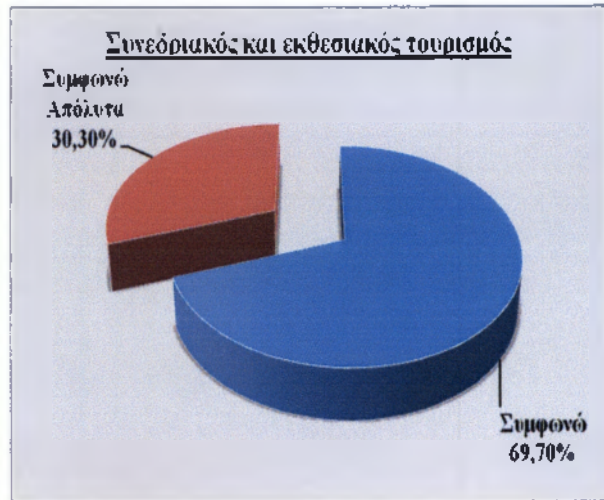
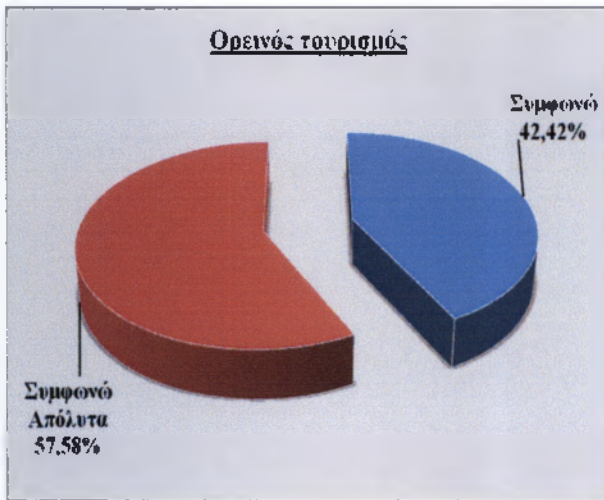
Στην δήλωση 8, αναζητήθηκαν απόψεις σχετικά με την στροφή στον εναλλακτικό τουρισμό ώστε να προωθεί η τοπική ανάπτυξη της περιοχής της πόλης της Κω. Το 48,48% του δείγματος συμφώνησε, το 39,39% συμφώνησε απόλυτα και το 12,12% αδιαφόρησε. Παρατηρήθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος συμφώνησε καθώς οποιαδήποτε ανάδειξη νέων μορφών τουρισμού μπορεί να προσελκύσει νέους καταναλωτές – τουρίστες πρόθυμους να επιλέξουν την Κω και όχι κάποιο άλλο τουριστικό προορισμό αλλά μπορεί επίσης να κεντρίσει το ενδιαφέρον των ήδη υπάρχοντων τουριστών με αποτέλεσμα την αναβάθμιση για παράδειγμα περιοχών που υποστηρίζουν τον τουρισμό περιπέτειας καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών της Κω αποτελείται από νέους (Διάγραμμα 14).

Διάγραμμα 14. Εναλλακτικός τουρισμός – Τοπική ανάπτυξη

Στην δήλωση 9, σχετικά με αν είναι δυνατή η εκμετάλλευση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, το 100% του δείγματος συμφώνησε με τις περιπτώσεις τουρισμού: θαλάσσιου, πολιτιστικού, θεραπευτικού – ιαματικού και περιπέτειας. Σχετικά με τον ορεινό τουρισμό συμφώνησε το 42,42% και το 57,58% συμφώνησε απόλυτα, για τον συνεδριακό και εκθεσιακό τουρισμό συμφώνησε το 69,70% και το 30,30% συμφώνησε απόλυτα, για τον αθλητικό τουρισμό συμφώνησε το 62,12% και το 37,88% συμφώνησε απόλυτα, για τον θρησκευτικό τουρισμό συμφώνησε το 43,94% και το 56,06% συμφώνησε απόλυτα, για τον οικότουρισμό συμφώνησε το 72,27% και το 22,73% συμφώνησε απόλυτα. Τέλος, για τον αγροτουρισμό συμφώνησε το 40,91% και το 59,09% συμφώνησε απόλυτα. Παρατηρείται, ότι οι απόψεις συμβαδίζουν σχετικά με την εκμετάλλευση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού οι οποίοι μπορούν να προωθήσουν την Κω ως μια ακόμα εναλλακτική πρόταση (Διάγραμμα 15).

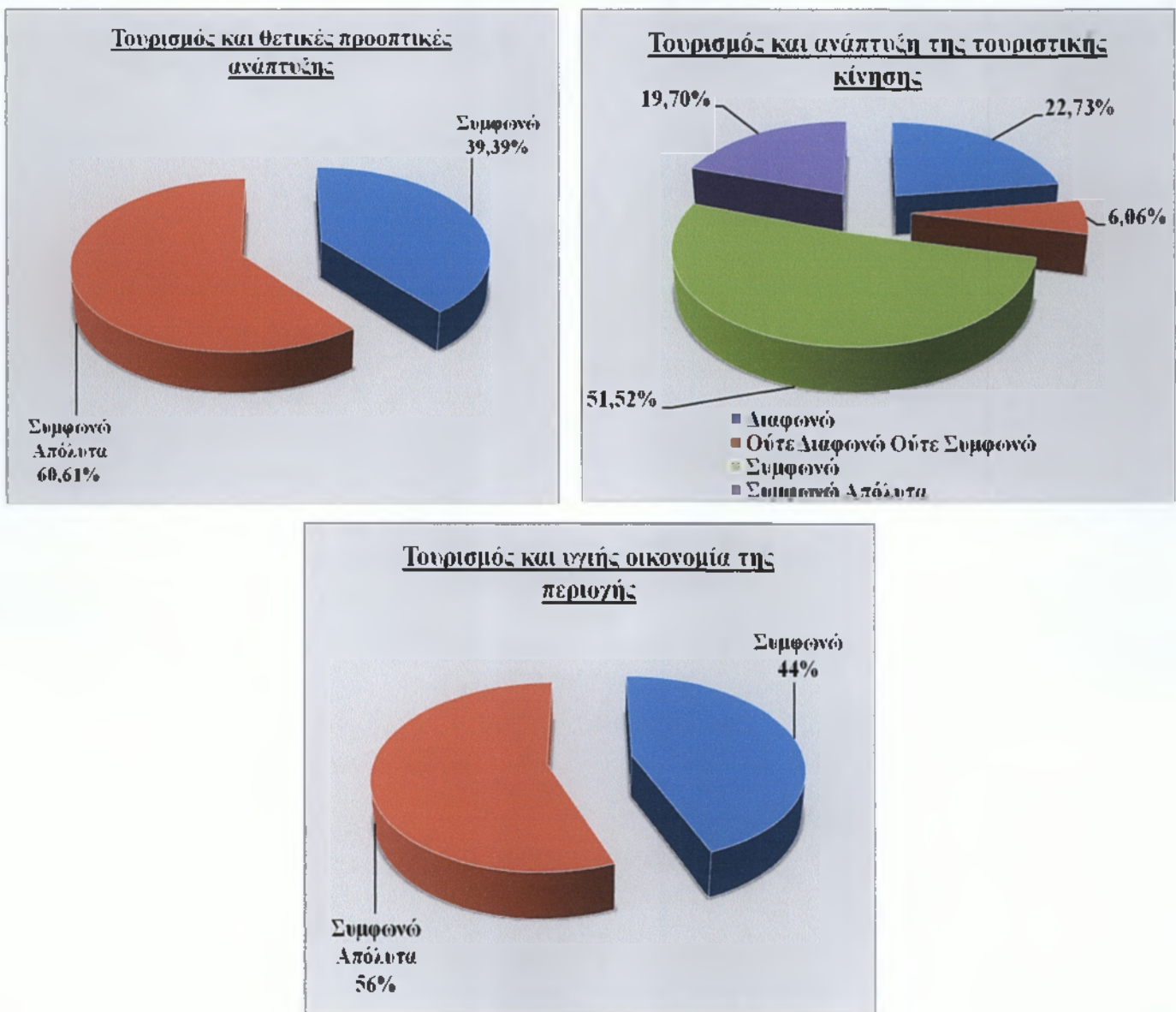
Διάγραμμα 15. Τύποι εναλλακτικού τουρισμού – Εκμετάλλευση αυτών

Επίσης, στην δήλωση 10, αναφορικά με την τοπική ανάπτυξη στο Νησί της Κω, η οποία μπορεί να ενισχυθεί μέσω του τουρισμού και είναι ικανή να οδηγήσει σε πολλά πλεονεκτήματα για την περιοχή στο πλαίσιο των συνόρων του Δήμου Κω. Ειδικότερα με την

εξέλιξη της θετικής προοπτικής ανάπτυξης, συμφώνησε το 39,39% του δείγματος και το 60,61% συμφώνησε απόλυτα. Σχετικά με την επακολουθούμενη ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης συμφώνησε το 51,52% του δείγματος και το 19,70% συμφώνησε απόλυτα, το 6,06% αδιαφόρησε, το 22,37% διαφώνησε. Βέβαια, με την ουσιαστική εκμετάλλευση των πλούσιων αρχαιολογικών χώρων και άλλων πολιτιστικών της πόρων, συμφώνησε απόλυτα το σύνολο του δείγματος όπως και με την βελτίωση των οικονομικών αποτελεσμάτων των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού. Τέλος, γενικότερα με την δημιουργία μιας υγιούς τοπικής οικονομίας συμφώνησε το 44% του δείγματος και το 56% συμφώνησε απόλυτα (Διάγραμμα 16).

Διάγραμμα 16. Τοπική ανάπτυξη – Τουρισμός - Πλεονεκτήματα

Είναι γεγονός πως το σύνολο των ερωτώμενων βλέπει θετικά την τοπική ανάπτυξη της Κω ως αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης του τουρισμού. Βέβαια, ο τουρισμός βρίσκεται σε πολύ υψηλά επίπεδα αλλά είναι δυνατή μια περαιτέρω ανάπτυξη η οποία θα ωθήσει την τοπική κοινωνία, στα πλαίσια του Δήμου Κω, ώστε να υπάρξει ανάπτυξη τόσο την τουριστική κίνηση όσο και στα οικονομικά αποτελέσματα των επιχειρηματιών.

Στην δήλωση 11, η τοπική ανάπτυξη στο Δήμο Κω, μέσω του τουρισμού, μπορεί να είναι επακόλουθο της υιοθέτησης πολλών δραστηριοτήτων. Αρχικά, με την πρόταση της πλούσιας διαφημιστικής προβολής, διαφώνησε απόλυτα το 9,09%, διαφώνησε το 33,33%, συμφώνησε το 51,52% και συμφώνησε απόλυτα το 6,06%. Στην παρούσα δήλωση υπήρχαν και φωνές διαφωνίας καθώς πολλές επιχειρήσεις του δείγματος είναι εκείνες των μικρότερων κατηγοριών με αποτέλεσμα μια μειωμένη ικανότητα για πλούσια διαφημιστική προβολή τους οδήγησε στην διαφωνία, ακόμη θεωρούν πως οι φορείς τουρισμού της Κω πραγματοποιούν μια συντονισμένη προσπάθεια σχετικά με την διαφημιστική προώθηση του συνολικού τουριστικού προϊόντος της Κω, αλλά υπάρχουν και εκείνοι που συμφωνούν και πιστεύουν πως πάντοτε υπάρχει περιθώριο για περισσότερη διαφημιστική προβολή (Διάγραμμα 17).

Διάγραμμα 17. Τοπική ανάπτυξη – Διαφημιστική προβολή τουριστικού προϊόντος

Στη συνέχεια, δόθηκαν και άλλες εναλλακτικές όπως η προσέλκυση τουριστικών επενδύσεων, με την οποία συμφώνησε το 64% του δείγματος και 36% συμφώνησε απόλυτα. Βέβαια, οι τουριστικές επενδύσεις μπορούν να οδηγήσουν σε τοπική ανάπτυξη και ουσιαστικά να αμβλύνουν την εποχικότητα του τουρισμού. Έτσι, πέρα από την παρουσία

υψηλής ποιότητας τουριστικών υπηρεσιών και προϊόντων η περιοχή θα είναι σε θέση να αναδειχθεί ως τουριστικός προορισμός υψηλής ποιότητας υγείας και ευεξίας, ώστε να αυξήσει την τουριστική εισροή (Διάγραμμα 18).

Διάγραμμα 18. Τοπική ανάπτυξη – Προσέλκυση τουριστικών επενδύσεων

Επίσης, η προστασία των πολιτιστικών χαρακτηριστικών βρήκε σύμφωνο το σύνολο του δείγματος ως επακόλουθο της τοπικής ανάπτυξης, μέσω του τουρισμού, καθώς η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί προϋπόθεση για την προσέλκυση της τουριστικής κίνησης. Τέλος, η βελτίωση τουριστικών υποδομών, βρήκε αδιάφορο το 6,06%, σύμφωνο το 57,58% και απόλυτα σύμφωνο το 36,36%. Ουσιαστικά, οι όσο το δυνατό καλύτερες τουριστικές υποδομές, προσελκύουν μεγαλύτερο όγκο τουριστών (Διάγραμμα 19).

Διάγραμμα 19. Τοπική ανάπτυξη – Βελτίωση τουριστικών υποδομών

Η δήλωση 12, είχε ως σκοπό να εντοπιστούν τα προβλήματα του τουριστικού προϊόντος που προσφέρει η περιοχή στα πλαίσια του Δήμου Κω. Αρχικά, σχετικά με την άναρχη επέκταση τουριστικών καταλυμάτων, το 33,33% του δείγματος διαφωνεί απόλυτα, το 25,76% διαφωνεί, το 7,58% αδιαφορεί, το 21,21% συμφωνεί και το 12,12% συμφωνεί απόλυτα. Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος διαφωνεί με την παρουσία άναρχων κτισμάτων, και αυτό είναι γεγονός καθώς ο Δήμος Κω πραγματοποιεί μεγάλη προσπάθεια στην διατήρηση ενός ρυμοτομικού σχεδίου αλλά και στην ενσωμάτωση των τουριστικών καταλυμάτων στο ύψος του νησιού (Διάγραμμα 20). Στη συνέχεια αναφορικά με την ρύπανση, το 12,12% του δείγματος διαφωνεί απόλυτα, το 56,06% διαφωνεί, το 18,18% συμφωνεί και το 13,64% συμφωνεί απόλυτα. Και εδώ η διαφωνία είναι έντονη καθώς ο Δήμος Κω είναι ευαισθητοποιημένος σε θέματα περιβάλλοντος γι' αυτό άλλωστε έχει το Τμήμα Περιβάλλοντος που ασχολείται με θέματα περιβάλλοντος, πρασίνου και καθαριότητας.

Επίσης, η επιβάρυνση οδικού δικτύου, πρόβλημα με το οποίο το 25,76% του δείγματος διαφωνεί απόλυτα, το 18,18% διαφωνεί, το 49,67% συμφωνεί και το 9,09% συμφωνεί απόλυτα. Η συμφωνία στο παρόν πρόβλημα είναι έκδηλη καθώς ο όγκος των τουριστών που καταφθάνουν στο Δήμο Κω είναι τόσο μεγάλος που παρατηρείται μια επιβάρυνση του οδικού δικτύου η οποία είναι πιο έκδηλη στο κέντρο της πόλης καθώς υπάρχουν πολλοί πεζόδρομοι. Βέβαια, το πρόβλημα μειώνεται με την χρήση των ποδηλατοδρόμων του Δήμου Κω.

Ακόμη, σχετικά με την επάρκεια της διαφημιστικής προβολής, το 35,88% του δείγματος διαφωνεί απόλυτα, το 40,91% διαφωνεί, το 12,12% συμφωνεί και το 9,09% συμφωνεί απόλυτα. Οι επαγγελματίες των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων θεωρούν ότι η επάρκεια της διαφημιστικής προβολής είναι ικανοποιητική, αλλά υπάρχουν και εκείνοι που επιθυμούν όσο το δυνατόν περισσότερη.

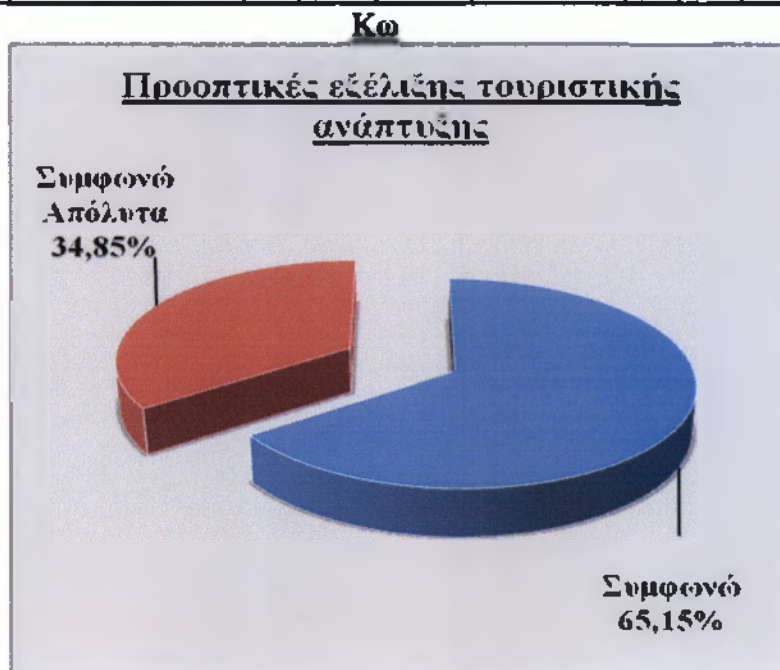
Τέλος, άλλο ένα πρόβλημα είναι η αδιαφορία τοπικών φορέων, και εδώ το 31,82% του δείγματος διαφωνεί απόλυτα, το 43,94% διαφωνεί, το 4,55% αδιαφορεί, το 9,09% συμφωνεί και το 10,61% συμφωνεί απόλυτα. Παρατηρούμε ότι το δείγμα έχει μια πίστη προς τους τοπικούς φορείς τουρισμού καθώς οι προσπάθειές τους για την περαιτέρω τουριστική αναβάθμιση της περιοχής είναι σημαντικές.

Διάγραμμα 20. Προβλήματα του τουριστικού προϊόντος Δήμου Κω

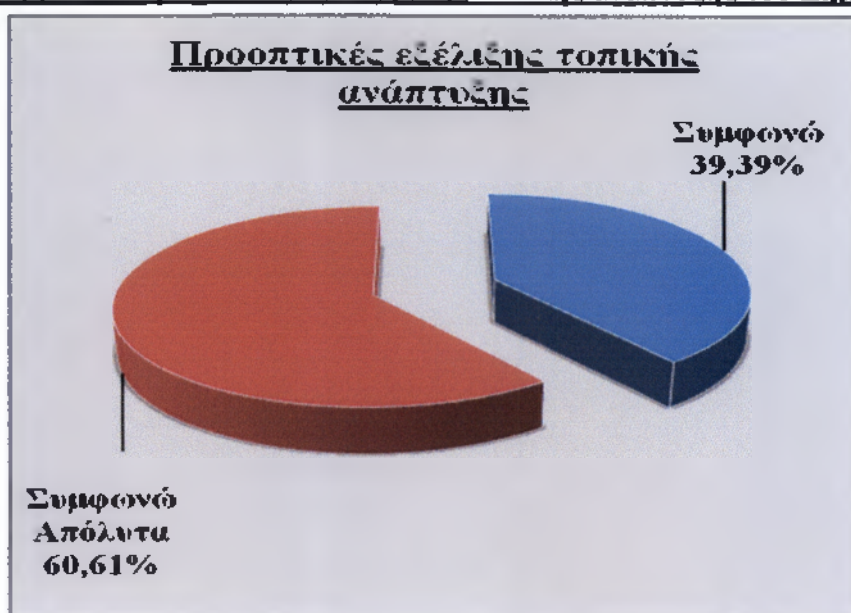

Στην δήλωση 13, σχετικά με τις προοπτικές εξέλιξης της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής του Δήμου Κω, το δείγμα συμφωνεί κατά 65,15% και κατά 34,85% συμφωνεί απόλυτα. Η συμφωνία πηγάζει από τις άπειρες δυνατότητες που διαθέτει η Κως στο σύνολό της και είναι σε θέση να αναπτύξει περισσότερο το τουριστικό ρεύμα προς την περιοχή της (Διάγραμμα 21).

Διάγραμμα 21. Προοπτικές εξέλιξης της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής του Δήμου

Τέλος, στην δήλωση 14, σχετικά με το αν υπάρχουν πολλές προοπτικές εξέλιξης της τοπικής ανάπτυξης του Δήμου Κω, το δείγμα συμφώνησε κατά 40,4% και κατά 60,6% συμφώνησε απόλυτα. Επακόλουθο της τουριστικής ανάπτυξης θα αποτελέσει η τοπική ανάπτυξη, καθώς, οι προσπάθειες ενίσχυσης του τουριστικού προϊόντος θα αποτελέσουν και τις προϋποθέσεις βελτίωσης της τοπικής κοινωνίας (Διάγραμμα 22). Οι κυριότεροι άξονες που θα αναπτυχθούν θα βοηθήσουν στην ενίσχυση της τοπικής περιοχής, όπως και στον Δήμο Κω. Αυτό συμβαίνει με την συνεχή αναβάθμιση της γενικής υποδομής, τον εκσυγχρονισμό της τουριστικής υποδομής, κυρίως με την αναβάθμιση των κλινών και την επανακατάταξη των μονάδων σε ανώτερες κατηγορίες (ιδιαίτερα σε μη αξιοποιημένες κατάλληλα τουριστικές περιοχές), τη δημιουργία ειδικών εγκαταστάσεων (συνεδριακά κέντρα, μαρίνα), την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού, όπως: αθλητικός, ιαματικός, συνεδριακός και την ενίσχυση των ήδη ανεπτυγμένων όπως: θερινός, θαλάσσιος, περιπέτειας, και τέλος την υποστήριξη των τοπικών φορών με την εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων marketing προώθησης του τουριστικού προϊόντος.

Διάγραμμα 22. Προοπτικές εξέλιξης της τοπικής ανάπτυξης του Δήμου Κω

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε απέδειξε ότι η τοπική ανάπτυξη του Δήμου Κω είναι απόλυτα εξαρτώμενη από την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Οι ερωτώμενοι θεώρησαν πως η μέχρι τώρα πορεία του τουρισμού στην περιοχή του Δήμου Κω, είναι ικανοποιητική αν και πάντοτε υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης ώστε να επιτευχθεί μεγαλύτερη πληρότητα στα ξενοδοχειακά καταλύματα. Αυτό βέβαια μπορεί να συμβεί με την εκμετάλλευση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Η τοπική ανάπτυξη θα είναι γεγονός μέσω της εκμετάλλευσης του τουρισμού με αποτέλεσμα τις θετικές προοπτικές εξέλιξης, την καλύτερη προώθηση του τουριστικού προϊόντος και την προσέλκυση ποιοτικού τουρισμού. Έτσι, ο τουρισμός θα αποτελέσει στρατηγικό στόχο ανάπτυξης της τοπικής περιοχής του Δήμου Κω.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί ένα σημαντικό κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, η σημασία του οποίου σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αμφισβητηθεί και πολύ περισσότερο να αποσιωπηθεί^{111, 112}. Γι' αυτό και πολλές τοπικές περιοχές επιδιώκουν να τον αναπτύξουν, να αποτελέσει το μέσο το οποίο θα τις απαλλάξει από τον φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τις μαστίζει^{113, 114}. Βέβαια, η τουριστική ανάπτυξη μιας τοπικής περιοχής σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για την επίλυση των διαφόρων οικονομικών και κοινωνικών¹¹⁵. Οπωσδήποτε, όμως, μπορεί αυτή ανάλογα με την περίπτωση να συμβάλει στο μέτρο του εφικτού άλλοτε λιγότερο και άλλοτε πάλι περισσότερο στην επίλυση τους.

Ο τουρισμός αποτελεί για ένα δυναμικό φαινόμενο, η φύση του οποίου πολλαπλασιάζει την ώθηση και επηρεάζει πολλούς τομείς μιας οικονομίας, δεδομένου ότι το τουριστικό προϊόν είναι άυλο, αποτελεί μια υπηρεσία ή μια σειρά από υπηρεσίες για τις οποίες δραστηριοποιούνται πολλοί και διαφορετικοί φορείς. Η εμπλοκή όλων αυτών επηρεάζει θετικά τοπικές οικονομίες και δίνει ώθηση στην περιφερειακή ανάπτυξη. Έτσι, ο τουρισμός σήμερα, αποτελεί έναν σημαντικό οικονομικό και αναπτυξιακό παράγοντα, συντελεστή κοινωνικών μεταλλαγών και φορέα πολιτισμικών σχέσεων. Η ιστορία του τόπου, η ανεκτίμητη πολιτιστική του αξία και το γεγονός ότι φέρει σημάδια πολλών εποχών, έχουν σαν αποτέλεσμα τη μεγάλη προσέλκυση τουριστών με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του τουρισμού, και ειδικότερα στην εξεταζόμενη περίπτωση του Δήμου Κω.

Η τοπική κοινωνία του Δήμου Κω είναι ήδη αναπτυγμένη τουριστικά αλλά είναι επιθυμητή οποιαδήποτε περαιτέρω βελτίωση και τουριστική ανάπτυξη ώστε να επωφεληθεί, κατά κανόνα, πολλαπλά. Έτσι, μια συνεχώς θετικά εξελισσόμενη τουριστική αναβάθμιση θα γίνει πραγματικότητα, εκμεταλλευόμενη τις θετικές συνέπειες της εκμετάλλευσης του πλούσιου τουριστικού προϊόντος της περιοχής, καθώς ο τουρισμός¹¹⁶:

- ❖ αποτελεί σημαντική συναλλαγατοφόρα πηγή, το δε συνάλλαγμα που εισρέει από αυτόν καλύπτει σε πολλές περιπτώσεις ένα μεγάλο ποσοστό του ανοίγματος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

¹¹¹ Ηγουμενάκης Ν., ο.π., 1999, σελ. 85.

¹¹² Ηγουμενάκης Ν., *Τουριστική οικονομία*, Τόμος Α, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1997, σελ. 138-141.

¹¹³ Ηγουμενάκης Ν., ο.π., 1999, σελ. 85.

¹¹⁴ Ηγουμενάκης Ν., *Εκπαίδευση και απασχόληση στην τουριστική βιομηχανία, Η ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και η Ελλάδα*, ΤΕΙ Αθηνών, SYSDM, Αθήνα, 1992, σελ.45.

¹¹⁵ Ηγουμενάκης Ν., ο.π., 1999, σελ. 39.

¹¹⁶ Ηγουμενάκης Ν., ο.π., 1999, σελ. 24-26.

- ❖ συμβάλλει στην ανάπτυξη ή μεγέθυνση πολλών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, επειδή τα χρήματα που δαπανούν οι ξένοι και ντόπιοι τουρίστες διοχετεύονται μέσω τουριστικών και άλλων επιχειρήσεων σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας για την αγορά διαφόρων αγαθών και υπηρεσιών, με αποτέλεσμα να τονώνεται σημαντικά η εγχώρια παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.
- ❖ δημιουργεί ικανοποιητικό αριθμό νέων θέσεων εργασίας, πλήρους και μερικής απασχόλησης, έστω και αν αυτές έχουν τις περισσότερες φορές εποχιακό χαρακτήρα και κυρίως τις δημιουργεί εκεί που άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, όπως π.χ. η βιομηχανία, η γεωργία κλπ., για λόγους που έχουν σχέση με εξωτερικές οικονομίες του τόπου ή της περιφέρειας που επιχειρείται η ανάπτυξη του, αδυνατούν να δημιουργήσουν,
- ❖ αποφέρει έσοδα στους πληθυσμούς των περιοχών όπου αναπτύσσεται, ενώ παράλληλα συμβάλλει αποφασιστικά και στον περιορισμό του ανοίγματος της ψαλίδας που υπάρχει ανάμεσα στα εισοδήματα των κατοίκων των αστικών κέντρων και εκείνων της περιφέρειας.
- ❖ διευκολύνει την εισροή χρημάτων στις περιοχές όπου αναπτύσσεται, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων κυκλοφορεί μέσα σε αυτούς, δημιουργώντας ένα πρόσθετο εισόδημα για τους μόνιμους κατοίκους τους, καθώς επίσης πρόσθετα έσοδα για την τοπική αυτοδιοίκηση και γενικότερα για το κράτος,
- ❖ προκαλεί πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, που εκδηλώνονται με μια σειρά συναλλακτικών πράξεων και προκαλούν ποσοτικά και ποιοτικά αποτελέσματα, οι οποίες εκτός ότι διευρύνουν τον οικονομικό ρόλο του, διευρύνουν ταυτόχρονα και τον κύκλο των κοινωνικών ομάδων που επηρεάζονται από το τουριστικό φαινόμενο.

Ιστορικά, η εφαρμογή πολιτικών τουριστικής ανάπτυξης στο Δήμο της Κω επέδρασε, στις κύριες παραμέτρους χωρικής οργάνωσης που είχαν τις καταβολές στους στη χωρική δομή μιας κλειστής αγροτικής κοινωνίας. Οι τουριστικές μονάδες διασπάρθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος των παράλιων περιοχών. Η ανάγκη για μεγαλύτερες και υψηλότερου ποιοτικού επιπέδου μονάδες που με την πάροδο του χρόνου επιβλήθηκε από το διεθνή ανταγωνισμό μετέβαλε το αναπτυξιακό πρότυπο και περιόρισε τη δραστηριότητα των μικροϊδιοκτητών και εν μέρει το ρόλο του τοπικού κεφαλαίου στην τοπική οικονομία. Οι νέες τουριστικές περιοχές αποτελούνται σταδιακά από μεγαλύτερες και πολυτελέστερες μονάδες εντάσσοντας στο δυναμικό τους, παράλληλα με τις εισροές από άλλα σημεία, και τους πρώην αγρότες των γειτονικών οικισμών.

Ειδικότερα, για την περαιτέρω τοπική ανάπτυξη της περιοχής του Δήμου Κω, μέσω του τουριστικού προϊόντος, προτείνεται η περαιτέρω ανάδειξη και υποστήριξη του ρόλου του Δήμου Κω ως χώρο τουριστικού ενδιαφέροντος στο ευρωπαϊκό και διεθνές χωρικό σύστημα.

Και επιπρόσθετα:

- ❖ Αναγνώριση προβλημάτων πριν τον σχεδιασμό ενός σχεδίου τοπικής ανάπτυξης, όπως είναι για παράδειγμα η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας, η αρχιτεκτονική ρύπανση, ο καθορισμός της χρήσης της γης, η διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η τουριστική εκπαίδευση, η ανάπτυξη των συγκοινωνιών, η εξοικονόμηση της ενέργειας, η χρηματοδότηση των έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής και άλλα πολλά ακόμα. Για όλα αυτά, ο σωστός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης κρίνεται εντελώς απαραίτητος και αυτό γιατί συμβάλλει στην αύξηση των ωφελειών που προκύπτουν από τα πλεονεκτήματα του τουρισμού και περιορίζει τις αρνητικές επιδράσεις των μειονεκτημάτων του.
- ❖ Ορθός σχεδιασμός των υλικοτεχνικών υποδομών, ο οποίος θα πρέπει να λάβει υπόψη του την εξοικονόμηση ενέργειάς, την εξασφάλιση της απομάκρυνσης των αποβλήτων και τη λήψη επανορθωτικών μέτρων. Εκσυγχρονισμός των έργων γενικής υποδομής και ανάπτυξή τους στις περιοχές που παρουσιάζουν ελλείψεις σε ύδρευση, αποχέτευση, τηλεπικοινωνιακό δίκτυο, οδικό δίκτυο κ.λπ.
- ❖ Περαιτέρω αξιοποίηση θέσεων φυσικού κάλλους με κατασκευές που εναρμονίζονται πλήρως με το περιβάλλον και δεν προκαλούν αισθητική αλλοίωση στην εικόνα του.
- ❖ Ενίσχυση του παραδοσιακού στοιχείου, μέσω ανάπλασης παραδοσιακών ξενώνων, κτισμάτων, οικιστική μετατροπή διαφόρων εγκαταλελειμμένων περιοχών. Αυτό που επιδιώκεται είναι η δημιουργία ενός περιβάλλοντος τέτοιας αισθητικής που να δένει απόλυτα με το φυσικό περιβάλλον και την πολιτιστική ταυτότητα που διαθέτει αυτός ο τόπος. Αυτό θα δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες που χρειάζεται για την προσέλκυση ανθρώπων της πόλης που και αναζητούν καλύτερες αισθητικές προτάσεις.
- ❖ Ανάδειξη πλούσιων σε αξία, πολιτιστικών και θρησκευτικών χώρων και ταυτόχρονη διασύνδεσή τους με τουριστικά περίπτερα που θα προμηθεύουν τους επισκέπτες με πληροφοριακό - ενημερωτικό υλικό, οδηγό πόλης καθώς και χάρτες της ευρύτερης περιοχής.
- ❖ Διασφάλιση της αναβάθμισης και ανταγωνιστικότητας των τοπικών προϊόντων και προώθηση της τυποποίησης αυτών με δυνατότητα εξαγωγής τους.
- ❖ Η εφαρμογή των δημοσίων επενδύσεων σε έργα ανάπτυξης και ανάπλασης στον Δήμο θα πρέπει να γίνει κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αποφευχθεί η άνιση χωρική κατανομή

αυτών. Όπως ο εκσυγχρονισμός του λιμανιού. Επίσης, τα προτεινόμενα έργα πρέπει να λάβουν υπόψη τους τις ιδιαίτερες ανάγκες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές του τοπικού πληθυσμού.

- ❖ Ένα μακρόπνοο σχέδιο για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής είναι η παροχή κινήτρων για την ενθάρρυνση της τοπικής λαϊκής χειροτεχνίας με στόχο την οικονομική ενίσχυση του κλάδου και την περαιτέρω προβολή του Δήμου. Επίσης, η ενθάρρυνση ιδιωτικών πρωτοβουλιών (γυναικείοι αγροτουριστικού συνεταιρισμοί).
- ❖ Βελτίωση του επιπέδου ευημερίας και της ποιότητας ζωής των κατοίκων.
- ❖ Σχεδιασμός ενός προγράμματος προώθησης είναι ότι θα ληφθούν υπόψη τρεις σημαντικοί παράμετροι για την ανάδειξη των επιμέρους σκελών του προγράμματος προβολής: ρόλος του μάρκετινγκ στον τουρισμό, διεθνοποίηση του τουριστικού τομέα και ιδιαιτερότητες του τουριστικού προορισμού του Δήμου Κω.
- ❖ Ανάπτυξη και προώθηση προγραμμάτων ειδικών μορφών τουρισμού που σταθεροποιούν και επεκτείνουν την απασχόληση μεγαλύτερου αριθμού εργαζομένων σε δωδεκάμηνη βάση και συγκρατούν τον νέο πληθυσμό στον τόπο τους.
- ❖ Άμεση σύνδεση της περιοχής με κεντρική τράπεζα πληροφοριών που να ενημερώνει τους κατοίκους για τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης.
- ❖ Κίνητρα που συνδέουν τις εκπαιδευτικές διαδικασίες (σεμινάρια, ταχύρυθμη εκπαίδευση, ημερίδες ευαισθητοποίησης του τοπικού πληθυσμού, των Ο.Τ.Α. και των τοπικών επιχειρηματιών) με επιχειρηματικές προσπάθειες στον τουρισμό.
- ❖ Δημιουργία νέων τουριστικών εγκαταστάσεων αυξημένων προδιαγραφών με ποιοτικό αλλά και ποσοτικό έλεγχο ως προς την ευαισθησία του περιβάλλοντος. Ανάπτυξη ήπιων τουριστικών εγκαταστάσεων.
- ❖ Προτείνεται ο περιορισμός του αριθμού των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων απορρίπτονται και εστίαση κυρίως σε δημιουργία ξενώνων με ύφος ίσως παραδοσιακό ή που να στηρίζει τον τοπικό χαρακτήρα.

Τέλος, μια ολοκληρωμένη, συνεκτική και αποτελεσματική στρατηγική πολιτικής τοπικής ανάπτυξης του Δήμου Κω, θα πρέπει να ακολουθεί κάποιες βασικές κατευθύνσεις, οι οποίες μπορούν να ιεραρχηθούν συνοπτικά ως εξής¹¹⁷:

- ❖ Πολυπληθική διάρθρωση και διασπορά του δικτύου υπηρεσιών και των υποστηρικτικών υποδομών. Έτσι, θα προωθείται η λειτουργική και όχι η ιεραρχική αλληλεξάρτηση, με την εγκατάσταση στις τοπικές μονάδες μιας ή περισσότερων

¹¹⁷ Παπαδασκαλόπουλος Α., ο.π., 1995

υπηρεσιών. Αυτό θα συντελέσει μεταξύ άλλων στη συγκράτηση - απασχόληση ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού με θετικές επιπτώσεις στην δημιουργία αναπτυξιακού κλίματος σε τοπικό επίπεδο.

- ❖ Βελτίωση του συστήματος μεταφορών, με στόχο την εξάλειψη της γεωγραφικής, οικονομικής και κοινωνικής απομόνωσης. Με τη βελτίωση των μεταφορών διευκολύνεται η πρόσβαση των προϊόντων της τοπικής παραγωγής στις μεγάλες αγορές των αστικών κέντρων και των κατοίκων στους χώρους δουλειάς και στις υπηρεσίες. Επίσης, η ενίσχυση του ενδοπεριφερειακού δικτύου μεταφορών αυξάνει τη λειτουργική συνεκτικότητα και χωρική αλληλεξάρτηση και διευκολύνει την ισόρροπη ανάπτυξη των χωρικών μονάδων της περιφέρειας. Προς αυτή την κατεύθυνση, τα δίκτυα μεταφορών οργανώνονται με τρόπο που να εξασφαλίζουν οριζόντιες συνδέσεις μεταξύ των οικισμών της περιφέρειας.
- ❖ Πληροφόρηση, ενημέρωση και κατάρτιση στελεχών. Στα σημερινά δεδομένα η γνώση και η πληροφόρηση είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες στην αναπτυξιακή διαδικασία. Η ανάπτυξη σε τοπική κλίμακα δεν μπορεί παρά να περάσει μέσα από διαδικασίες αναβάθμισης των γνώσεων, της ποιότητας και κατά συνέπεια των δυνατοτήτων του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού. Η κατάρτιση των υφιστάμενων και εν δυνάμει επιχειρηματιών, υπαλλήλων και εργαζομένων στις τεχνολογίες αιχμής για την παραγωγή και τις επιστημονικές μεθόδους διαχείρισης, θα επιτρέψει όχι μόνο την καλύτερη αξιοποίηση στοιχείων και πληροφοριών του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος των επιχειρήσεων, αλλά και την πιο αποτελεσματική χρήση του αναγκαίου τεχνολογικά σύγχρονου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Στην περίπτωση αυτή, τα δίκτυα καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο, η ανάπτυξη και η σύνδεση της έρευνας με την παραγωγή έχουν μεγάλη σημασία¹¹⁸. Η έλλειψη πληροφόρησης επίσης για το περιεχόμενο και τις δυνατότητες της υιοθέτησης της «από τη βάση» στρατηγικής αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της συμμετοχής και της συνεργασίας, με πρόσχημα τη διαφύλαξη μιας ανεπαρκούς για την ενδογενή ανάπτυξη αυτοδυναμίας των κοινοτήτων. Τέλος, η πληροφόρηση και κατάρτιση των τοπικών στελεχών είναι βασικός παράγοντας για τον ορθολογικό περιφερειακό προγραμματισμό.
- ❖ Εφαρμογή δράσεων και καθιέρωση ειδικών κινήτρων για την προώθηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης και την ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας σε δραστηριότητες μικρού μεγέθους, καθώς και την

¹¹⁸ Fischer M., *Innovation, knowledge creation and systems innovation*, The Annals of Regional Science, Springer-Verlag, 2000, 35:199-216

ενθάρρυνση της ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών εκ μέρους των νέων στις υποβαθμισμένες περιφέρειες ¹¹⁹. Επίσης, προωθείται η δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων και μηχανισμών συντονισμού, που υποστηρίζουν και ρυθμίζουν τις μορφές, τους όρους και το βαθμό αυτής της συνεργασίας.

Έτσι, η τοπική ανάπτυξη μέσω του τουρισμού μπορεί να αποτελέσει κινητήρια δύναμη για αλλαγές από την πλευρά της προσφοράς του τουριστικού προϊόντος που να είναι καθοριστική για την επίτευξη μιας πολιτικής ανάπτυξης. Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, ο Δήμος Κω, είναι ένας αγαπημένος τουριστικός προορισμός που επιδέχεται περαιτέρω ανάπτυξης. Οι επιπέδων πολιτικές για την τοπική ανάπτυξη της περιοχής πρέπει να στοχεύουν σε μια στροφή από την παραγωγή ενός «τουριστικού προϊόντος» τυποποιημένου και μαζικού και γενικά με όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν σε παραγωγικό σύστημα, στην παραγωγή διαφοροποιημένων προϊόντων υψηλής ποιότητας, υψηλής εισοδηματικής ζήτησης και υψηλής προστιθέμενης αξίας με ενσωματωμένο υψηλό τμήμα έρευνας και καινοτομιών, με ανθρώπινο δυναμικό καταρτισμένο, με υψηλά περιβαλλοντικά πρότυπα. Πρέπει να λειτουργήσει στην περίπτωση του Δήμου Κω ο μηχανισμός της σταδιακής μετακίνησης του τουριστικού προϊόντος, που έχει φτάσει σε ένα επίπεδο «ωρίμανσης», στην ποιότητα και στην εκμετάλλευση εναλλακτικών μορφών τουρισμού ¹²⁰. Έτσι μια ήδη επιτυχημένη τουριστική αγορά, όπως ο Δήμος Κω, μπορεί να αναβαθμιστεί περισσότερο μόνο μέσω της ικανοποίησης του κάθε τουρίστα με την προσφορά όλο και πιο διαφοροποιημένου τουριστικού προϊόντος ώστε να επιτευχθεί και περαιτέρω αύξηση στην τουριστική κίνηση, τουριστική ανάπτυξη και σε τελικό στάδιο τοπική ανάπτυξη.

¹¹⁹ Gatel J., Passaris S., *Le Développement Local: des territoires, des hommes, des initiatives, le partenariat*, Revue d'Économie Regionale et Urbaine, 1986, No 1.

¹²⁰ Τσάρτας, Π., Αυγερινού – Κολώνια, Σ., Ζαχαράτος, Γ., Ιακωβίδου, Ο., Κοκκάσης, Χ., Κούση, Μ., Μπριασούλη, Ε., Σπυλιάνης, Γ., *Τουριστική ανάπτυξη – Πολυεπισημονικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, σελ.180-184.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Aydalot P., *Les milieux innovateurs en Europe*, Gremi, Paris, 1986
- Barquero Vasquez Antonio (1991), *Τοπική Ανάπτυξη, Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Becattini G., The Marshallian industrial district as a socioeconomic notion, in F. Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger, *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1990, 37-51
- Benco G., Dunford M., Heurley J., *Districts industriels: vingt ans de recherches*, *Espaces et Societes*, 88/89, 1997, 305-27
- Bennett R., Krebs G., *Local Economic Development*, Belhaven Press, London, 1991
- Blakely E., *Planning Local Economic Development, Theory and Practice*, Sage Publications Inc., U.S.A., California, 1994
- Boyer M., *Le Tourisme*, Εκδόσεις Seuil, Παρίσι, 1982, σελ. 147.
- Brusco S., The idea of industrial district: its genesis, in F. Pyke, G. Becattini, W. Sengenberger, *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1990, 10-19
- Coffey S., Polese M., *Local Development, Conceptual Bases and Policy Implications*, *Regional Studies V*, 1985, 19 - 2
- Coffey S., Polese M., *The concept of local development: a stages model of endogenous regional growth*, *Regional Science Association*, 1984, 55
- Donaghy K., Federici D., Gandolfo G., *Continuous - time estimation of an endogenous growth model of an open economy*, *The Annals of Regional Science*, Springer-Verlag, 2001, 35:449-461
- Fischer M. Manfred, *Innovation, knowledge creation and systems innovation*, *The Annals of Regional Science*, Springer-Verlag, 2000, 35:199-216
- Friedmann, J., *An Alternative Development?*, 1980, σελ. 4, στο: Παππάς Ν., *Σχεδιασμός Τουριστικής Ανάπτυξης*, ΑΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Εμπορίας και Διαφήμισης, 2006, σελ. 143.
- Gannon A., *Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition*, In: Bramwell, B. and Lane, B. (eds), *Rural Tourism and Sustainable Tourism development*. Channel View: Clevedon, 1993, p. 59.
- Garofoli G., *Endogenous Development and Southern Europe*, Athenaeum Press Ltd, Newcastle, 1992
- Garofoli G., *Local Development: patterns and policy implications*, in: Konsolas N. (ed), *Local Development*, Regional Development Institute & Hellenic Agency for Local Development and Local Government, Athens, 1990
- Gatel J., Passaris S., *Le Developpement Local: des territoires, des hommes, des initiatives, le partenariat*, *Revue d' Economie Regionale et Urbaine*, 1986, No 1.
- Gouttebel J.Y., *Strategies de developpement territorial*, Economica, Paris, 2001
- Grosjean N., Crevoisier O., *Autonomie differenciee des systemes de production territoriaux*, *Revue d' Economie Regionale et Urbaine*, ADICUEER 2003, No 2, 291-315
- Harrison B., Storper M., *Flexibility hierarchy and regional development: the changing structure of industrial production systems and their forms of governance in the 1990s*, *Research Policy*, 1991, 20(5), 343-373
- Hunziker W., Kraft K., *Allgemeine Fremdenverkehrslehre*, Zurich, 1942, στο: Ηγουμενάκης Ν., *Τουριστικό μάρκετινγκ*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1999
- Maier and Obermaier, *Creative Milieus and Regional Networks: Local Strategies and Implementation in Case Studies in Bavaria*, in: *Technological Change and Regional Development in Europe*, L., Schatzland and J., Revilla Diez (eds), Physica – Verlag, 2001
- Malecki E. J., and Nijkamp P., *Τεχνολογία και Περιφερειακή Ανάπτυξη: κάποιες σκέψεις για την άσκηση πολιτικής*, στο: *Τεχνοπόλεις, Νέο Μέσο της Περιφερειακής Πολιτικής*, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Αθήνα, 1996
- Marcusen A., *Sticky places in Slippery space: A typology of industrial districts*, *Economic Geography*, 1996, 72(3), 293-313
- Mcintosh R., Goeldner C., *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, 5th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1986, σελ. 304-305.
- Nijkamp P., Poot J., *Spatial perspectives on new theories of economic growth*, *The Annals of Regional Science*, Springer-Verlag, 1988, 32 (1): 7-38
- Paniccia I., *Industrial Districts, Evolution and Competitiveness in Italian Firms*, Edward Elgar Publishing Inc, Cheltenham, 2002

- Scott A., Storper M., The geographical foundations and social regulation of flexible production complexes, in Wolch J., Dean M., The power of geography: How territory shapes social life, Unwin Hyman, Boston, London, 1989, 21-40.
- Sigaux G., Histoire du Tourisme, εκδόσεις Decouverte de la Science, Γενεύη, 1965, σελ.79.
- Spindler J., Durand H., Le Tourisme au XXIe Siecle, Εκδόσεις L'Harmattan, Παρίσι, 2003, σελ. 437.
- Syrett S., Local Development, Avebury, England, 1995
- Tocquer G. – Zins M. Marketing du Tourisme, εκδόσεις Caetan Morin, Κεμπέκ, 1989, σελ. 41.
- Vasquez Barquero A. Χωράφα, Β., Τοπική ανάπτυξη :Μία στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 1991, 176-177, 211-217.
- WTO, Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners, Madrid, 1993, στο: Κοκκάσης Χ., Τσαρτας Π., Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2001, σελ.22.
- Αγροτουριστική Α.Ε., Διαθέσιμο: <http://www.agrotour.gr>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 7/06/2009
- Αθανασόπουλος Κ., Θεσμικό Πλαίσιο Περιφερειακής Ανάπτυξης, τ. Β', Αθήνα, 1996.
- Αιγινήτης Ν., Τουριστική ψυχολογία, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1978
- Ακαδημία Αθηνών, Οικονομικά χαρακτηριστικά και στρατηγική ανάπτυξης της νησιωτικής Ελλάδος, Μελέτες: Αριθμός 1, Γραφείο Οικονομικών Μελετών Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα, 2003
- Ανδριώτης Κ., Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του, Τόπος: Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 20-21/2003, σ. 139-154.
- Ανθοπούλου Θ., Ιακωβίδου Ο., Κουτούρης Α., Σπιλάνης Γ, Χωρικές και αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Ε Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα 11-13/12/1998, σελ. 23.
- Ανώνυμος, Τι είναι ο Αγροτουρισμός,, Διαθέσιμο: [http://www.agrotour.gr/agro/site/AgroTour/t_docpage?sub_nav= WhatsIs&doc=/Documents/agrotour/company/whatisrural](http://www.agrotour.gr/agro/site/AgroTour/t_docpage?sub_nav=WhatsIs&doc=/Documents/agrotour/company/whatisrural), Ημερομηνία ανάκτησης: 17/05/2009.
- Ανώνυμος, Αρχαιολογικές Υπηρεσίες – Χώροι, Μαρίνα της Κω, Διαθέσιμο: <http://www.kosinfo.gr/el/archeological-services-plaices>, Ημερομηνία ανάκτησης: 23/05/2009
- Ανώνυμος, Γεωτουρισμός, Διαθέσιμο: <http://www.ellada-diakoron.gr>, Ημερομηνία ανάκτησης: 10/4/2009.
- Ανώνυμος, Δυσσώζωνες προβλέψεις για την τουριστική κίνηση, άρθρο εφημερίδας «Απογευματινή», Ημερ. δημοσίευσης 18/02/2009, Αθήνα
- Ανώνυμος, Θερινός τουρισμός, Διαθέσιμο <http://www.agrotour.gr>, Ημερομηνία ανάκτησης: 21/05/2009.
- Ανώνυμος, Κως - Γενικές Πληροφορίες, Διαθέσιμο: <http://www.kosinfo.gr/el/kosisland>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 17/05/2009
- Ανώνυμος, Κως - Ιστορία, Διαθέσιμο: <http://www.kosinfo.gr/el/kosisland/history>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 17/05/2009.
- Ανώνυμος, Τοπικές αναπτυξιακές μελέτες και σχέδια ανάπτυξης, Διαθέσιμο: <http://www.istoselides.gr/>, Ημερομηνία ανάκτησης: 12/04/2009
- Βαρβαρέσος Στέλιος, Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές – Η ελληνική πραγματικότητα, 2η έκδοση, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα, 2000.
- Βενετσανοπούλου Μ., Η Κρατική Συμβολή στον Τουρισμό – Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού – Ιστορική Εξέλιξη – Θεσμικό Πλαίσιο, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 2006.
- Βουτσαδάκης Μ., Η κρίση θα σαρώσει τον τουρισμό το 2009, άρθρο εφημερίδας «Ελεύθερος Τύπος», Ημερ. δημοσίευσης 25/10/2008, Αθήνα
- Δηλωθέου Β., Τοπική ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση. Θεσμικό πλαίσιο. Αναπτυξιακά προγράμματα και παγκοσμιοποίηση, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2008
- Δήμος Κω, Υπηρεσία Καθαριότητας, Κανονισμός λειτουργίας: Καθαρίζω την πόλη, Κως, Μάιος 2007, Διαθέσιμο: http://www.kos.gr/attachments/120_kanonismos-litourgias.pdf, Ημερομηνία ανάκτησης: 19/06/2009
- Διεύθυνση Διοικητικών Υπηρεσιών Δήμου Κω, Ακριβές αντίγραφο οργανογράμματος Δήμου Κω, Αρ. Πρωτ. 8072 Σ.Ε., Δήμος Κω, Κως, 04/05/2009
- Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε., Διαθέσιμο <http://www.presspoint.gr/source.asp?id=2422>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 2/06/2009
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.), Ειδικές μορφές τουρισμού, Διαθέσιμο: www.eot.gr, Ημερομηνία ανάκτησης: 21/03/2009
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού- Ε.Ο.Τ., Διαθέσιμο: <http://www.eot.gr>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 27/05/2009
- ΕΟΤ – ΚΕΠΕ, Προκαταρκτικό εθνικό οικονομικό και χωροταξικό σχέδιο τουρισμού, φάση 1η, τεύχη 1-3, τεύχη πινάκων 1-2, Αθήνα, 1994, σελ. 34-36, 124-126.
- Εταιρεία εναλλακτικών μορφών τουρισμού, Trekking Hellas
- Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης, Διαθέσιμο: <http://www.etasa.gr/page.aspx?itemID=SPG121>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 23/05/2009
- Ευσταθίου Π., Αναφυχή και τουρισμός, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004.

- Ηγουμενάκης Ν., Εκπαίδευση και απασχόληση στην τουριστική βιομηχανία, Η ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και η Ελλάδα, ΤΕΙ Αθήνας, SYSDEM, Αθήνα, 1992, σελ.45.
- Ηγουμενάκης Ν., Η ελληνική οικονομία και μεταπολεμικά εξελίξεις εις την Γεωργίαν, Αθήνα, 1978, σελ. 29.
- Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Λύτρας Π., Εισαγωγή στον Τουρισμό, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1998, σελ. 214-221, 267-277.
- Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., Τουρισμός: βασικές έννοιες, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 2004, σελ. 113-119
- Ηγουμενάκης Ν., Προϋποθέσεις για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης, Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Αθήνα, 2000, σελ. 100-101.
- Ηγουμενάκης Ν., Τουριστική οικονομία, Τόμος Α, 2η έκδοση, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1997, σελ. 138-141.
- Ηγουμενάκης Ν., Τουριστική πολιτική, 2η έκδοση, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1999, σελ. 24-26, 39, 85.
- Ηγουμενάκης Ν., Τουριστική Πολιτική, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1997, σελ. 214 – 216.
- Ιατρού Α., Επενδύσεις σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Πρακτικά 3ης Δημερίδας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 11-15/12/2005, Διαθέσιμο: [http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmer %203%20docs/Iatrou.pdf](http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmer_%203%20docs/Iatrou.pdf), Ημερομηνία ανάκτησης, 25/04/2009
- Ιωάννου Β., Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στις χωρικές δομές των νησιών του Αιγαίου. Το παράδειγμα της χωρικής ενότητας Κω, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αθήνα: ΕΜΠ – ΔΠΜΣ Πολεοδομίας – Χωροταξίας, 2002.[1].
- Καλιφιώτης Σ., Τουριστικό μάρκετινγκ: βασικές αρχές, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1978
- Καραγιάννης Σ., Έξαρχος Γ., Τουρισμός – Τουριστική Οικονομία, Ανάπτυξη, Πολιτική, Εκδόσεις Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης, Ηράκλειο, 2006.
- Κοκκώσης Χ., Τσαρτας Π., Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2001.
- Κολτσιδόπουλος Γ. Τουρισμός – Θεωρητική Προσέγγιση, Εκδόσεις Έλλην, 2η έκδοση, 2005, 13-17
- Κόνσολας Ν., Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 187-189.
- Κουρλιούρος Η., Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης, Κριτική Γεωγραφική Σκέψη 1, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001
- Κως Επενδυτική Α.Ε., Ενημερωτικό Δελτίο 2008. Κανονισμός λειτουργίας τουριστικού λιμένα Κω, Διαθέσιμο: http://www.kosmarina.gr/images/regulations_gr.pdf, Ημερομηνία ανάκτησης: 13/05/2009
- Λαλούμης Δ., Ρούπας Β., Διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 1998, σελ. 33
- Λαμπριανίδης Α., Οικονομική Γεωγραφία, Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001
- Μυλωνόπουλος Δ., Η τρομοκρατική απειλή στην αερομεταφορά ως παράγων της τουριστικής ανάπτυξης, Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση, τεύχος 1, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 2003.
- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος, Διαθέσιμο: <http://www.grhotels.gr/index.asp?p=7&LG=2>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 2/06/2009
- Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης, Διαθέσιμο www.otek.edu.gr/gr/who.htm, Ημερομηνία Ανάκτησης: 20/05/2009
- Παπαδασκαλόπουλος Α., Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1995
- Παπαδασκαλόπουλος Α., Τοπική Ανάπτυξη και Διακοινοτική Συνεργασία, στο: Θέματα Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, ΕΕΤΑΑ, Αθήνα, 1989
- Παπακωνσταντινίδης Α., Ευαισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία, Εκδόσεις Τυπωθώτω, Αθήνα, 2002
- ΠΕΠ Ν. Αιγαίου, 2000-2006, Έργα για τον πολιτισμό στο Νότιο Αιγαίο, Ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων στην πόλη της Κω, 2008, σελ. 11.
- Ρέππας Π., Οικονομική ανάπτυξη: θεωρίες και στρατηγικές, Τόμος Α, 2η Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002
- Σοφού Ν., Στοιχεία για την Ένωση Ξενοδόχων Κω, Ένωση Ξενοδόχων Κω, Αρτεμισίας 2, Κως, 2009
- Σπιλάνης, Γ., Σχέδιο ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης ορεινής Επαρχίας Πλωμαρίου, Συμβούλιο Περιοχής 5ης Εδαφικής Περιφέρειας Νομού Λέσβου, Μυτιλήνη, 1997, σ. 54.
- Σταθόπουλος Δ., Αφιέρωμα: Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, σημαντικός αρωγός στην ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος, Travel Daily News (Greek Edition), 2/10/2006.
- Τελλής Κ., Ο αστικός τουρισμός στο νησί της Κω, Πτυχιακή Εργασία, ΑΤΕΙ Κρήτης, Υπεύθυνη καθηγήτρια: Αλεξανδράκη Ρ., Ηράκλειο, 2002, σελ. 15-17.
- Τρούμπης Α., Χατζηαντωνίου Μ., Εργαλεία περιβαλλοντικής πολιτικής προϊόντων στον τουρισμό, στην Ημερίδα Τ.Ε.Ε. Τουρισμός και περιβάλλον: επιλογές για βιώσιμη ανάπτυξη, Αθήνα, 11/05/1994, σελ. 68-76.
- Τσαρτας, Π., Αυγερινού – Κολώνια, Σ., Ζαχαράτος, Γ., Ιακωβίδου, Ο., Κοκκώσης, Χ, Κούση, Μ., Μπριασούλη, Ε., Σπιλάνης, Γ., Τουριστική ανάπτυξη – Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, σελ.180-184.
- Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης, Διαθέσιμο: <http://www.gnto.gr/pages.php?pageID=705& langID=1>, Ημερομηνία Ανάκτησης: 17/06/2009
- Χατζημιχάλης Κ., Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία (επιμέλεια-εισαγωγή), Εισαγωγή: Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1992

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι. ΦΟΡΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

ΑΤΕΙ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΔΙΑΚΟΣ ΜΙΧΑΗΛ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ ΜΕ Χ ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΠΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΕΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΑΣ
ΑΠΟΨΗ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 2009

1	Φύλο	Άνδρας	Γυναίκα			

2	Μορφωτικό Επίπεδο	Λύκειο	ΑΤΕΙ	ΑΕΙ	Μεταπ/κό	

3	Ηλικία	18-28	29-39	40-49	50-59	60+

4	Κατηγορία μονάδας	Ξενοδοχείο 5*	Ξενοδοχείο 4*	Ξενοδοχείο 3*	Ξενοδοχείο 2*	Ενοικιαζόμενα Διαμερίσματα	Bungalows

		Διαφανώ Απόλυτα	Διαφανώ	Όχι Διαφανώ Όχι Συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ Απόλυτα
5	Η τουριστική κίνηση στο Δήμο της Κω είναι ικανοποιητική.					
6	Η πληρότητα των μονάδων της Κω είναι πάντοτε σε υψηλά επίπεδα.					
7	Οι τουριστικές δραστηριότητες είναι επιβαρυντικές για το περιβάλλον.					
8	Η στροφή στον εναλλακτικό τουρισμό προωθεί την τοπική ανάπτυξη.					
9	Στη Κω είναι δυνατή η εκμετάλλευση εναλλακτικών μορφών τουρισμού:					
	1. Θαλάσσιος					
	2. Ορεινός					
	3. Συνεδριακός και Εκθεσιακός					
	4. Αθλητικός					
	5. Θρησκευτικός					
	6. Πολιτιστικός					
	7. Οικοτουρισμός					
	8. Θεραπευτικός - Ιαματικός					
	9. Αγροτουρισμός					
10	10. Τουρισμός περιπέτειας					
10	Η τοπική ανάπτυξη στο Δήμο της Κω μέσω του τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε:					
	1. Θετικές προοπτικές ανάπτυξης					
	2. Ανάπτυξη τουριστικής κίνησης					
	3. Ουσιαστική εκμετάλλευση των πλοσίτων αρχαιολογικών χώρων και άλλων πολιτιστικών της πόρων					
	4. Υγιής οικονομία της περιοχής					
	5. Βελτίωση οικονομικών αποτελεσμάτων των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα του					

	τουρισμό					
11	Η τοπική ανάπτυξη στο Δήμο της Κω μέσω του τουρισμού είναι επακόλουθο της υιοθέτησης:					
	1. Πλούσιες διαφημιστικές προβολές					
	2. Προσέλκυσης τουριστικών επενδύσεων					
	3. Προστασία πολιτιστικών χαρακτηριστικών					
	4. Βελτίωση τουριστικών υποδομών					
	Εντοκίζονται προβλήματα στο τουριστικό προϊόν που προσφέρει ο Δήμος Κως:					
	1. Άναρχη επέκταση τουριστικών καταλυμάτων					
	2. Ρύπανση					
	3. Επιβάρυνση οδικού δικτύου					
	4. Μη επαρκής διαφημιστική προβολή					
12	5. Αδιαφορία τοπικών φορέων					
13	Υπάρχουν πολλές προοπτικές εξέλιξης της τουριστικής ανάπτυξης του Δήμου Κω.					
14	Υπάρχουν πολλές προοπτικές εξέλιξης της τοπικής ανάπτυξης του Δήμου Κω.					

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. ΔΕΙΓΜΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

Α/Α	ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΤΥΠΟΣ	ΑΤΗΓ.	Α/Α	ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΥΠΟΣ	ΚΑΤΗΓ.
1	ALEXANDRA	Ξενοδοχείο	A	34	BAHAMES	Ξενοδοχείο	C
2	CONTINENTAL PALACE	Ξενοδοχείο	A	35	BRISTOL	Ξενοδοχείο	C
3	COS-AKTIS	Ξενοδοχείο	A	36	CAPTAIN'S	Ξενοδοχείο	C
4	KOS	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	B	37	COSTEL	Ξενοδοχείο	C
5	AGHIOS CONSTANTINOS	Ξενοδοχείο	B	38	DELFINI	Ξενοδοχείο	C
6	ARTEMIS	Ξενοδοχείο	B	39	DIMITRIS PARITSA	Ξενοδοχείο	C
7	ASTRON	Ξενοδοχείο	B	40	EKATERINI (Catherine)	Ξενοδοχείο	C
8	CHEVALIER'S	Ξενοδοχείο	B	41	ELMA	Ξενοδοχείο	C
9	GALLIA	Ξενοδοχείο	B	42	GALAXIAS	Ξενοδοχείο	C
10	IRIS	Ξενοδοχείο	B	43	GALAZIOS OURANOS	Ξενοδοχείο	C
11	MARINA	Ξενοδοχείο	B	44	GALINI	Ξενοδοχείο	C
12	AEGEON	Ξενοδοχείο	B	45	GEORGE	Ξενοδοχείο	C
13	AGELA	Ξενοδοχείο	B	46	GOLDEN CITY	Ξενοδοχείο	C
14	ALEXANDRA 2	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	47	HELLAS	Ξενοδοχείο	C
15	APOLLONIA	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	48	IBISCUS (Iviskos)	Ξενοδοχείο	C
16	AΣΠΑ HOLIDAYS	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	49	IMPERIAL	Ξενοδοχείο	C
17	ASTERIAS	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	50	INTERNATIONAL	Ξενοδοχείο	C
18	CONSTANTIA	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	51	IPPOKRATIS	Ξενοδοχείο	C
19	COS SUNSMILE	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	52	KAMELIA	Ξενοδοχείο	C
20	EFTIHIA	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	53	KARIS	Ξενοδοχείο	C
21	ELLI	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	54	KOALA	Ξενοδοχείο	C
22	FANTASSIA	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	55	KONDIA BEACH	Ξενοδοχείο	C
23	FILOXENIA	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	56	KONI	Ξενοδοχείο	C
24	KENTRO AGHIA MARINA	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	57	KOS BAY	Ξενοδοχείο	C
25	MARITON APARTMENTS	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	58	MANOS	Ξενοδοχείο	C
26	MOUZAKIS A	Επιπλωμένα Διαμερίσματα	C	59	MARIE	Ξενοδοχείο	C
27	AFENTOULIS	Ξενοδοχείο	C	60	MARITINA	Ξενοδοχείο	C
28	ALCYON	Ξενοδοχείο	C	61	MERSINI	Ξενοδοχείο	C
29	ALIKI	Ξενοδοχείο	C	62	MESSOGHIOS	Ξενοδοχείο	C
30	AMERIKANA	Ξενοδοχείο	C	63	OLGA	Ξενοδοχείο	C
31	ANASTASIA	Ξενοδοχείο	C	64	NIRIDES BEACH	Bangalous	C
32	ANNE	Ξενοδοχείο	C	65	DODECANESSUS	Ξενοδοχείο	D
33	ANNETA	Ξενοδοχείο	C	66	HELENA	Ξενοδοχείο	D

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον τομέα του τουρισμού	21
Πίνακας 2. Αφίξεις ημεδαπών και αλλοδαπών 2005 – 2007	22
Πίνακας 3. Οι πολιτικές της τοπικής ανάπτυξης.....	32
Πίνακας 4. Ξενοδοχειακό δυναμικό Κω, 2005 – 2008	85
Πίνακας 5. Ξενοδοχειακό δυναμικό Κω, 2009	87
Πίνακας 6. Κατανομή ξενοδοχειακού δυναμικού (2009) στους τοπικούς οικισμούς της Κω	88
Πίνακας 7. Αφίξεις αλλοδαπών – ημεδαπών τουριστών & διανυκτερεύσεις αυτών στην Κω	89
Πίνακας 8. Αφίξεις αλλοδαπών στο αεροδρόμιο «Ιπποκράτης», ανά χώρα προέλευσης	90
Πίνακας 9. Πελάτες, Διανυκτερεύσεις, Πληρότητα καταλυμάτων Κω, 2005-2007, ανά μήνα.....	92
Πίνακας 10. Πίνακας αποτελεσμάτων έρευνας	105

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1. Μονάδες Κω – 2005-2008	86
Διάγραμμα 2. Δωμάτια Κω – 2005-2008	86
Διάγραμμα 3. Κλίνες Κω – 2005-2008	87
Διάγραμμα 4. Αφίξεις πελατών (Αλλοδαποί – Ημεδαποί) Κω	89
Διάγραμμα 5. Διανυκτερεύσεις (Αλλοδαποί – Ημεδαποί) Κω	89
Διάγραμμα 6. Πληρότητα Κω	91
Διάγραμμα 7. Φύλο δείγματος έρευνας	106
Διάγραμμα 8. Μορφωτικό επίπεδο δείγματος έρευνας.....	106
Διάγραμμα 9. Ηλικιακή κατηγορία δείγματος έρευνας	107
Διάγραμμα 10. Κατηγορία ξενοδοχειακής επιχείρησης.....	107
Διάγραμμα 11. Τουριστική κίνηση στην Κω	108
Διάγραμμα 12. Πληρότητα των μονάδων στην Κω	109
Διάγραμμα 13. Τουριστικές δραστηριότητες – Επιβάρυνση περιβάλλοντος	109
Διάγραμμα 14. Εναλλακτικός τουρισμός – Τοπική ανάπτυξη.....	110
Διάγραμμα 15. Τύποι εναλλακτικού τουρισμού – Εκμετάλλευση αυτών	111
Διάγραμμα 16. Τοπική ανάπτυξη – Τουρισμός - Πλεονεκτήματα	112
Διάγραμμα 17. Τοπική ανάπτυξη – Διαφημιστική προβολή τουριστικού προϊόντος.....	113
Διάγραμμα 18. Τοπική ανάπτυξη – Προσέλκυση τουριστικών επενδύσεων.....	114
Διάγραμμα 19. Τοπική ανάπτυξη – Βελτίωση τουριστικών υποδομών	114
Διάγραμμα 20. Προβλήματα του τουριστικού προϊόντος Δήμου Κω	116
Διάγραμμα 21. Προοπτικές εξέλιξης της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής του Δήμου Κω	117
Διάγραμμα 22. Προοπτικές εξέλιξης της τοπικής ανάπτυξης του Δήμου Κω.....	118

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1. Χάρτης Κω.....	77
Εικόνα 2. Χάρτης: τουριστικές περιοχές, μέγεθος σε κλίνες και επικρατούσα κατηγορία μονάδων.....	84